

MET
DE STROOM MEE
JACOB HIEGENTLICH

21/5
Steen Stigsgaard

18 juli 1988

MET DE STROOM MEE

JACOB HIEGENTLICH

MET DE STROOM MEE

C. HAFKAMP . AMSTERDAM . 1946

VOORWOORD.

Jacob Hiegentlich behoorde tot de schrijvers, wier namen vermeld stonden onder de doden, die op de verschillende in ons land gehouden boeken-tentoonstellingen werden herdacht. Hij heeft de vuist van den ons land overrompelenden vijand niet willen afwachten: op de avond van onze capitulatie nam hij het gif, waaraan hij vier dagen later, de 18de Mei 1940, overleed, 33 jaar oud. Ik, die nu weet, dat zijn ergste vermoedens ten opzichte van de Duitse maatregelen tegenover zijn rasgenoten, niet alleen bewaarheid, doch nog gruwelijk overtroffen werden, kan niet anders dan dankbaar zijn, dat al deze jammer, het uitsterven ook van bijna zijn gehele familie, aan wie hij zo gehecht was, hem bespaard is gebleven.

In 1938, toen anderen het raadzaam achtten, naar voor anti-fascistische auteurs veiliger oorden te vluchten, weigerde hij hen te volgen, omdat hij zeide thuis te behoren in het land, waarvan de taal het schone materiaal was, dat hem zijn innigste scheppingsvreugden deed genieten en omdat hij zijn familie niet wilde verlaten.

Hij was nog jong toen hij stierf en zijn talent was nog niet geheel gerijpt; er zou ongetwijfeld nog veel goeds van hem te verwachten zijn geweest. Hij was een fijnzinnig waarnemer van mensen en dingen; het zachtmoedige in den eenvoudigen mens, het soms schuldeloze in het kind en in den naïeven volwassene, trok hem aan, maar ook het gecompliceerde van het „moderne” karakter en van den „zonderling” boeiden hem uitermate. Met kleine, fijne trekjes wist hij ze levenswaar en levensvol uit te beelden, als een dun-gelijnde tekening, die tot onze grote verrassing evenzo ontroert als de volheid van moeizaam gebeiteld beeldhouwwerk.

De kritiek heeft verschillend over hem geoordeeld; de één zag in zijn kunst de uiting van een uiterst gevoelig, scherpzinnig en veelbelovend talent, de ander zag alleen de tekortkomingen en had geen oog, of wilde geen oog meer hebben, voor de bijzondere eigenschappen, die zijn werk bezat.

Het Joodse probleem, waarvan hij de noodzaak tot oplossing reeds lang voelde, is hem na het aan de macht komen van Hitler tot levensprobleem en tot obsessie

geworden. Hij was een hartstochtelijk polemist en in de Joodse pers zijn reeds lang vóór Hitler tot in 1940 talrijke vlijmscherpe artikelen van hem verschenen, waarin hij de Duitse on-cultuur, de macht van de dommen, de leugen, die door oneindige herhaling tot waarheid meent te worden, bestreed. Met die vlijmscherpe en dikwijls zeer geestige pen ontleedde hij alle phrasen van de Hitleriaanse „idealen”. En toch was deze jonge man zacht en begrijpend; hij hield van allen, die schuchter en hulpbehoevend in het leven stonden, ook vooral van de dieren, die hem bijzonder lief waren. Maar er waren dingen, waarvan hij niets kòn en vooral ook niets wilde begrijpen, omdat het alles omver wierp wat voor hem het leven waarde gaf: de vrijheid, die geestelijke onafhankelijkheid, die in Nederland niet door de Staat wordt beknot en die hem in staat stelde zich over zijn vijanden te uiten zoals hij dat nodig vond: met een gloeiende, niets ontziende haat. Zijn felle kritiek was evenwel nooit redeloos; zij had als onwrikbare basis dat éne, alles overheersende principe, dat ginds werd verkracht: de Vrijheid van den Mens en van de Gedachte, de vrijheid, die wij nodig hebben om de waarheid te kunnen dienen.

Deze Vrijheid, die hij zo lief had, heeft hij tot aan de bitterste consequentie gevolgd, want voor hem betekende de zelf-gekozen dood de laatste wils-daad van den vrijen mens.

Al heel jong, op nauwelijks 17-jarige leeftijd, gaf hij een bundeltje gedichten: „Die Rote Nacht” en een kleine roman „Het Zotte Vleesch” uit. Een ander jeugdwerk, het toneelstuk „Gaaf U Zitten” werd door Vlaamse Studenten opgevoerd. Dan volgt een boekje over Couperus, van wien hij een grote bewonderaar was en dat hij tezamen met Dr. A. J. de Jong verzorgde. In 1935 verscheen de novellenbundel „Het Vochtige Park” en vlak daarop de roman „Onbewoonbare Wereld”. De wereld was intussen inderdaad min of meer onbewoonbaar geworden, inzonderheid voor Joodse mensen en dit boek, evenals de roman „Schipbreuk te Luik”, die in 1938 verscheen, torst dan ook de zware druk van het naderende Duitse onheil.

Ook „Met de stroom mee” is een roman, die speelt in de politieke sfeer van de jaren 1930—1939. Louis Wolff is

het type van den karakterloze, die, teleurgesteld door het leven, dat hem niet schonk wat hij verwachtte: roem en eer, zich, in zijn verlangen om á tout prix te slagen en gedreven door zijn dweepzieke en stuurloze fantasie, laat meesleuren door de stroom, die hem eerst naar de Vlaamse Beweging en later in de vunze dienst van een S.A.-man voert. Louis Wolff is geen karicatuur, maar een levend mens, talentvol, doch ijdel en onberekenbaar, tot op zekere hoogte impulsief en impressionabel en daardoor de, dikwijls onbewust, kameleon-achtige figuur, die de ene dag beschimpt wat hij de vorige dag heeft aanbeden.

Voor mij persoonlijk is Jacob Hiegentlich in de meer dan twaalf jaren, dat ik hem kende, altijd opnieuw weer geweest de vriend, wiens nabijheid bracht een harts- en een geestesvreugd, een verdieping en verbreding van eigen inzichten, door zijn naar niets dan naar waarheid trachtende aandacht voor alle dingen. Hij werd nimmer moe de schoonheid van de Literatuur, van de Kunst in al haar verscheidenheid, te verdedigen en te bewonderen. De literatuur en de politiek waren de twee polen van zijn leven en dit, voor den kunstenaar en den strijder zo nodige op-één-doel-gericht-zijn, gepaard aan zijn enorme kennis, maakte hem tot den altijd bezielde, bij wien velen bezieling vonden.

Als ik denk aan de arbeid, die hij nog dacht te verrichten, aan de vele ontwerpen, die nog uitgewerkt moesten worden, dan betreur ik bitter het lot, dat hem dit onmogelijk maakte. Maar bij het overdenken van het leed, dat hem in de voorafgaande jaren en voor de toekomst bespaard is gebleven, valt zijn afwezig-zijn mij lichter. Waar las ik laatst: „La Mort, est-elle une récompense?”

ROELFIEN VAN BLOKHUYSEN.

E E R S T E D E E L - L O U I S

EERSTE HOOFDSTUK

DE PASTOOR.

„Hoor,” zegt de oude man, een vinger omhooggeheven en het hoofd genegen. Met lange pozen stilte klinkt het lied. En de kleine Louis doet zijn best om het mooi te vinden. „Lijk waterbellen, die van de daken rellen,” citeert pastoor verblijd. Zijn lange, witte haren zijn bij de randen doorzond, als 'n heiligeschijn om zijn grote, goeie kop. Hij houdt het kleine, zwarte steekje in de linkerhand. Dat lange vers van de nachtegaal kent Louis zo langzamerhand van buiten, het klinkt veel aardiger dan die nachtegaal zelf, wat ze d'r aan vinden? precies zo'n vogel als andere vogels, maar dat houdt hij voor zich; braaf staat hij te luisteren en wacht tot 't meneer pastoor ook gaat vervelen. Het geluid houdt eensklaps voorgoed op en de oude Mestroms en zijn misdienaar gaan verder door de fraaie dag. Het was gisteren Pinksteren en morgen hebben we nog vacantie.

Pastoor staat af en toe stil, is verrukt om de bloesem aan een braamstruik en luistert, met 't steekje omhoog wijzend, naar de leeuwerik die uit 't koren omhoogkwinkeleert. Dan plukt pastoor rode klaver en zegt: „Fluweel, kardinaalsrood, maar dieper, veel dieper. Geen wonder dat hier in Limburg de beste schilders wonen, ze hebben de schoonste kleuren maar voor 't grijpen.” 'n Hond, die achter 'n patrijs aanrent, stoort hem. „Zo'n sloeber”, zegt hij van de stoute hofsteêhond, maar dan: „Louis, Louis, wat is Gods schepping toch schoon. Ik geraak er nooit op moegekeken en ik ga toch naar de zestig toe. Alleen jammer dat de mensen, die hier op dit schone land wonen, daar maar geen oog voor hebben. Als ik hun zeg: maar zie dan toch hoe aanzienlijk de aarde is, dan schuddelen ze de kop en zeggen: ja, onze pastoor kan schoon preken.”

Louis antwoordt maar niet op die monologen, waar 't

woord schoon nog al 's in voorkomt, maar denkt: waren we al maar op de pastorie, daar is altijd wat lekkers te vinden en pastoor is zo gul. Maar geduldig is hij getuige van pastoors vertedering om 't kleine onkruidweitje. Hier heeft Louis met zijn kleine buurmeisje St. Joris en de draak gespeeld, zoals ze 't 'n tijd geleden door de grote mensen hebben zien doen. Louis was ridder Joris, en Greetje was de maagd, die hij van de draak moest bevrijden. St. Joris heel kloekmoedig, trad de draak al tegemoedig.... Maar Greetje, die met haar witte klompjes tussen de bloemen zat, begon van schrik te huilen, toen Louis al te ijverig met 'n stok naar het denkbeeldig monster sloeg. Er staan margrietten, klapprozen en 'n enkele korenbloem. Die korenbloem heeft 't gedaan bij meneer pastoor.

„Nou schilderen kunnen,” prevelt hij, „dit mariakleed-blauw en die reine margrietten en dat incarnaat, Maria Moeder Gods, dat dit veldje nou niemand ziet als uw knecht en zijn kleine vriend, dit is de lieflijkste plek van heel uw oud gebied Limburg.”

Hij neemt 't handje van Louis, kijkt nog 's over zijn schouder naar het bekoorlijke veldje en ze wandelen naar 't dorp terug. Louis fleurt er van op en vertelt hoe bang zijn buurmeisje Greetje wel is. Die gelooft dat de draak nog bestaat en in de kelder van 't gemeentehuis gevangen zit. Ze is altijd bevreesd in 't donker dat 't beest zich losgescheurd heeft en opeens van achter 'n boom vandaan haar aan zal vliegen.

„Wie vertelt de kinderen die heidense onzin?” zegt Mestroms hoofdschuddend. „'t Is me d'r een, die juffrouw van de bewaarschool....”

Langs de weg vloeit de kleine heldere Leur en 't had niet veel gescheeld of naar aanleiding van de snel over 't vlak krioelende watervlooien had de oude man nog 't ganse Schrijverke opgezegd. Hier en daar staan vrouwen het lijnwaad in de beek te wassen en pastoor roept hun vriendelijke woorden toe. In 't Kloosterhof, dat men door de donkere heg kan waarnemen, staan, tussen de koebeesten in het donkere groen, twee nonnen, zwart en toch niet triest; ze lachen en plukken de langstengelige margrietten tussen 't gras weg. Pastoor salueert, maar ze zien hem niet en dan zijn ze al in de straatjes, waar hun stap dof klinkt.

„Ge zult wel moe zijn,” zegt pastoor terwijl hij de grote sleutel van het tuinpoortje uit zijn zak haalt. Hij streelt Louis over 't haar, dan gaan ze de koele donkere tuin in, die ook vol bloemen staat. Wat zullen ze deze zomer smullen van al die peren, pruimen. De aardbeien zijn al weer bijna op, ze waren heerlijk, maar pastoor zegt dat de bosbessen, die ze verleden jaar samen plukten, edeler van smaak waren dan 't rijkste ooft van deze hof en dat is weer zo iets onbegrijpelijks. Maar ondanks alle meningsverschil, dat hij tegenover volwassenen en zeker tegen pastoor natuurlijk verzwijgt, is deze jongen graag hier. 'n Andere wereld is dat, dan waarin hij thuis verkeert en nu vooral, nu hij zijn klompen heeft uitgedaan en op kousevoeten door de marmeren gang loopt, die vol mooie platen hangt en ze 't studeervertrek binnen treden, voelt Louis zich zalig. Hier waar 't koel is en groot, zijn geen hinderlijke vliegen, maar wel veel prachtige heilige beelden. Hij krijgt knapkoek en als hij die op heeft, speelt pastoor voor hem op 't harmonium en niet alleen kerkliederen zingt hij, maar ook Duitse wijsjes: „Ich wollt' ein Sträuslein binden,” en deze klanken verrukken den kleinen kunstgevoelige, die Louis is.

Voor 't Franziskanerklooster gebouwd moest worden aan de Maas, kwam 'n karavaan Westfaalse werklieden daartoe hier. Ze woonden in houten barakken. Onder hen bevond zich een metselaar, Ludwig Wolff. Jaren duurde het bouwen en Wolff die zag dat 't hier 'n goed land was, deed zijn bruid overkomen, huwde haar en kreeg vele kinderen, waarvan de oudste Marie en de jongste Ludwig heette, die naar de wijs van dit land Louis werd genoemd. Vader Wolff was in deze streek begonnen te boeren, men had hem indertijd gezegd dat zelfs op de goedkoopste grond de kunstmest wonderen verrichtte, die dwingt de natuur. Echter als je zuinig met de toverstof omgaat, helpt ze niet. Kortom 't is hun niet voor de wind gegaan, maar aan hun jongsten zoon hopen ze plezier te beleven, beléven ze al plezier. Van den „pruus” willen ze niets meer weten, mettertijd zullen ze zich Hollander laten maken, maar ja, hoe gaat dat, daar moet weer 'n advocaat voor komen en dat kost veel goeie Hollandse guldens. Maar na deze tijden komen weer andere tijden, en 't gaat al beter. Sinds pastoor zich intensief met Louis bemoeit en daardoor op

hun boerenerf komt, wordt al iets van Gods zegen merkbaar.

Toen Louis amper drie weken oud was, liep de oudste, Marie, al met 't wicht op de arm. Alle naburen moesten kijken wat 'n schoon jongske dat was en de vrouwen schudde de hoofden en kwamen met hun zwarte handen aan z'n kinnetje en spraken: „Pront e Jesuke.”

En in de jaren die nu volgden, hoorde de jongen zelf hoe de boerinnen hem prezen om zijn liefalligheid en omdat hij zo op 't kindeke Jezus geleeke. Later toen ze 't niet meer zeien, bedacht hij, dat Jezus, net als hij, 'n kind was geweest van heel arme lieden en Hij 't toch ver had gebracht. Al is zijn zuster Marie erg goed voor hem en geeft ze hem met kermis wel 's 'n cent, en al is hij de afgod van zijn moeder, hij vindt 't thuis al heel naar. Zijn blonde broers zijn boerepummels, en het is zelfs niet de moeite hier hun namen te noemen. Hun blauwe ogen kijken half schuw en half met weerzin over den kleinen zwarten knaap heen en als ze niets te doen hebben op Zondag, plagen ze hem, tot moeder haar lieveling bij zich trekt en de kerels voor smeerlappen uitmaakt.

Louis is donkerbruin, heeft 'n zoet en fijn gezicht, maar 'n vreemde mond. Maar ge hadt hem moeten zien bij zijn eerste H. Communie.

't Is goed spaarzaam te zijn, maar op zo'n dag dient ge te begrijpen wat de godsdienst betekent. Geheel in 't wit was hij, met schone krullen en alle andere moeders natuurlijk jaloers, vooral vanwege het fraaie witverlakte kerkboek dat het communicantje van meneer pastoor heeft ontvangen. En van die dag af had pastoor zich in de kop gezet, dat 't kind voor priester moest leren. Hij zou naar de stad, naar 't Bisschoppelijk Collegie... Moeder hield even met ademen op als ze daaraan dacht. Pastoor maakte alles in orde, ook het geld.

We hebben 'n goeden pastoor hier, wellicht 'n weinig te goed. Hij heeft de ziel van 'n kind, maar niet van 'n gewoon kind, maar van 'n schuldeloos kind. Ondanks veel bittere ervaring, gelooft deze eerwaarde grijsaard van nog geen zestig, in 't goede van den mens, terwijl we toch allen graag zondigen, onzen evennaaste bedriegen, zelfs of juist als 't zo'n goeie evenmens is gelijk deze Mestroms. Hij vergist zich dus vaak in zijn volk, hij is geen karakterkenner hoewel hij, 'n zilveren priesterjubileum lang, biecht heeft

afgenomen. Misschien zou 'n harder vent, 'n geweldenaar, 'n despoot, waar elkeen bang voor is, hier meer van pas zijn bij dit balsturig en zondig ras. Maar asjeblijf geen Knoups. Die Knoups, ook 'n protégé van Mestroms, eens slank en veelbelovend, Mestroms heeft zich van hem 'n wondermooie en voorbeeldige toekomst voorgesteld. Knoups is thans 'n dikke, domme kapelaan geworden, aan 't aardse gehecht, die alleen op 'n draf aan komt lopen als hij hazepeper ruikt. En zo zijn d'r meer, maar Mestroms blijft Mestroms, die leert 't nooit, die moet maar steeds nieuwe illusies voeden en oude ontgoochelingen zien te vergeten. Maar zo subiet gaat dat niet. Hij ergert zich als hij Knoups ergens ontmoet. Maar dat alles zal hem met den deze, dien intelligenten voor muziek en dichtkunst gevoeligen knaap niet passeren, hij zal hem in z'n macht houden, opvoeden en 'n groot Limburger zal uit hem groeien.

Er zijn zoveel nietige dingen waar Louis onbedwingbaar naar verlangt. Zo was er voor een van de vensters van het postkantoor altoos 'n klein mooi Teddybeertje, dat heeft hem als klein baasje zo geobsedeerd, dat hij er kort geleden nog van heeft gedroomd, nu nog terwijl hij dezer dagen op zolder bij den postdirecteur het speelgoedding gehavend, en niet langer begerenswaard, heeft ontdekt. Ja hij is bevriend met Max van de post en Moeder Wolff glanst van vereerdheid als ze haar kind bij zo'n deftig volk weet. Hij is bevriend met den bezitter van 't eens zo geliefde beertje en Max had 't hem goedig aangeboden, maar dit haveloze prul waar hij bovendien al veel te groot voor was, moest Louis beleefd weigeren. Zo'n stommerik die Max! Louis veracht al de bruten op school, maar met de gewichtigsten zoals Max, staat hij in vriendelijke verhouding. Hij heeft 'n feilloze aantrekkingskracht verworven op kameraadjes die hij van belang acht. Van de winter was dat anders geweest. Toen was hij helemaal alleen en de broertjes trokken rond, de armen om elkaars hals en zongen: „Wie doet mee, bergmannetje?” Trots hield Louis zich op 'n afstand. Als ze de woeste dwaasheid van de weerwolf speelden, wilden ze dat hij altijd de wolf was, omdat hij nu eenmaal Wolff heette. „De wolf zit gevangen tussen twee ijzeren tangen!” Daar bedankte hij voor. Maar wijl hij niet meedeed, kwam hij bijna verkleumd van 't stilstaan in de klas, waar zijn handen en voeten tintelden van pijn. En hij

had overwogen dat 't de voorkeur verdiende vriendjes te hebben, al voelde hij niets voor bergmenke, herdluiperke, bokspringen en dergelijke kafferpret.

Zo triestig was hier de winter, het ganse land lag verlaten, huiveringwekkend kaal waren heggen en bomen, 't was vroeg duister, je moest vroeg naar bed. Maar soms was 't op school nu juist gezellig, de kachel brandde, ze leerden liedjes omdat 't te donker was om in de boeken te kijken. Dat liedje van Michiel de Ruyter! Hij had er naderhand thuis 'n voorstelling van gegeven, de stoelen in de kamer op rijen geplaatst, op de eerste rang zat moeder met buurvrouw, zuster Marie op de tweede rang en hij was in de kast geklommen, hield zich met een hand vast en zong: „In een blauw geruite kiel...” Ze vonden 't prachtig, klaptten, hij werd rood van plezier. Maar op school werd behalve gezongen, ook wel 's mooi verteld; geloof maar gerust dat er geen school in 't land is, waar de meesters zó kunnen vertellen als op deze school. En als Louis in 't donker door de modder naar huis klompte, moest hij nog steeds denken aan dat zeemeerminnetje, dat door de heks haar staart en haar tong liet wegnemen, alleen maar om benen te krijgen, waar ze bovendien nog pijnlijk op liep en Louis op zijn klompen voelde het vlijmen van de nieuwe benen van het mooie duivelinnetje. Kerdie¹⁾, hoe de meesters hier vertellen kunnen! Meester Berbers zei b.v. heel langzaam: „Ik wil jullie iets heel bizonders vertellen, maar dan moet 't zo stil zijn, dat ik 'n speld kan horen vallen,” en dan liet die rare werkelijk 'n speld vallen. 't Was als 't graf en allemaal hoorden ze zacht het vallend geluidje op de plavuizen. Dan begon hij heel zacht om de stemming er in te brengen, van Simsimsierle, maar als hij dan 'n kwartier heel zacht had gesproken en ook rustig gevraagd had: „Maar verklaar mij toch, wie gij zijt?” bulderde hij opeens: „Simsimsierle!” zodat de hele klas stijf zat van schrik. Maar nóg pakkender moest de zeer strenge bovenmeester kunnen vertellen, hoewel dat al zeer zelden voorkwam, laten we maar rustig zeggen, eens in de tien jaar. Laatst leek 't net of d'r wat kwam. Hij begon 'n verhaal: „Daar was 's 'n man,” en 'n meisje bij de arm schuddend alsof hij kwaad was, zei hij: „Luister dan! Daar was

¹⁾ sacredieu

's 'n vrouw," en weer 't kind 'n hevig stootje gevend, dat voortreffelijk luisterde en nu van angst en schrik begon te krijten, rijmde hij weer: „Luister nou," en toen hadden ze 't allemaal door, dat 't maar 'n grapje was en allemaal lachten ze, behalve dat domme Greetje. En Louis die nu van pastoor komt, moet aan de vertelsels van Berbers denken en hij wil dat de kinderen allemaal zo om hem geschaard zullen zitten, want hij heeft in zichzelf ook verhaaltjes verzonnen die mooi zijn, allen zitten onbeweeglijk van spanning, zeer bewogen evenwel en van sommigen zie je tranen. Maar 't zijn geen kleine boertjes, doch fijne stadskinderen, goed gewassen en met schone kleertjes.

Louis loopt opgewonden van 't denken naar huis. Want later zal hij die lomperdjes hier amper groeten als hij op 't Gymnasium is in de stad. En nog later, dat zal wat zijn, als hij zijn eerste Heilige Mis opdraagt en 't ganse dorp versierd wordt, guirlandes van 't postkantoor tot 't raadhuis en dan gaat hij in de prachtige koele pastorie wonen, waar geen vliegen zijn en eet zoveel peren en abrikozen als hij wil.

'n Ogenblik later thuis ziet hij weer de beroerde vliegen op het eten, dat niet lekker is, al geeft moeder hem nog van 't beste. Er wordt niet veel gepraat, maar nu hebben ze 't er weer over dat die beesten hier op de varkens afkomen, daar gaat 't gesprek vaak over in de zomer. Louis is blij als hij 'smiddags weer naar pastoor kan rennen.

En 's avonds in bed kan hij niet slapen, terwijl naast hem 'n broertje al ronkt, van de Maasvliegen die pikken en van de kikkers die kwaken in de beek. Hij moet denken aan wat pastoor vertelde. Die kon maar niet begrijpen van dien zachtmoedigen Guido Gezelle, dat deze met 'n steen naar die aardige kikkers had gegooid, omdat ze hem belletten naar de nachtegaal te luisteren, gelijk 't in 't versje staat:

*„Hebt daar! en 't speit de steen rondom...
de vorschen diep in 't goor,
in 't zwijgend goor verdwenen."*

Als Louis 'n steen had, zou hij dat kikkervolk dat hem niet slapen liet, voorgoed 't zwijgen opleggen... Maar als de kikkers voor 'n moment stil zijn, hoort hij beneden voor 't huis de boeren zwetsen. Zijn vader, de oude, vermoeide Ludwig Wolff zegt niet veel, hij verstaat wel Lim-

burgs, spreekt 't liever niet, hij is bang dat ze om hem lachen. En als alle broers al zacht snurken, kan Louis de slaap nog niet vatten. Tegen zijn wil moet hij horen wat de boeren mekaar vertellen en hoe 'n vrouw kwaadspreekt, ze zegt dat die van Stroucks, die kale neten, Zondag eieren hebben gegeten en expres wat geel om de mond lieten zitten in de kerk, dat ieder zien kon, dat ze hun eigen, eieren eten. Dof lachten de kerels. Louis sluimerde bijna in, dan moest hem weer 'n vlieg steken, zijn huid was gevoeliger dan die der anderen, hij hoorde hoe ze 't beneden over de goede, oude tijd kregen, toen ze met botermelk naar bed moesten en na 'n half uur weer van de honger wakker werden. Toen ze alleen de eerste dagen van de week wit brood kregen en vanaf Dinsdag zwartbrood óp zwartbrood (hihi), toen was 'n ei wat bizonders, hoewel wij 't breed hadden, dat is u bekend, en spek in 'n sauskommetje, dat was 'n feest. Nee de tijd van heden is beter, men moet maar lachen als men de oude tijd zo hoort prijzen. Heeft ooit 't koren hier zo schoon gestaan? en nog wel waar voor twee jaar nog dennen stonden en de lupine ternauwernood wassen wou. Dat hoort de oude Ludwig en hij weet dat ze allemaal opsnijden en dat 't hun niet beter gaat dan hem. Toch zucht hij en begint wat te brabbelen van meneer pastoor, so ein wirklich guter mensch. En na dit vriendelijk geluid dat Louis weinig hoort, komt als laatste gedachteflits, de school die overmorgen begint, dan nog 'n paar maanden, de grote vakantie, het bisschoppelijk Collegie, Seminarie, in de verte wuiven de vlagjes in 't dorp voor hun nieuwe pastoor en Louis slaapt in.

TWEEDE HOOFDSTUK
NEEF OTTO.

Gij moet volstrekt niet denken dat ik onvoorwaardelijk accoord ga met al wat aan deze kanten geschiedt. Men dweept hier b.v. met de Franse cultuur, op 't gymnasium waar Louis thans leert, spreekt men van „compositie” en „promenade” in plaats van proefwerk en wandeling, en soms ook van de „Prix général” alsof „Eerste prijs” niet bijna net zo duidelijk is. Het ziet er echter niet naar uit dat Louis (gelukkig dat hij Louis heet en niet Lodewijk), dat de leerling Wolff, die op 't platteland zo'n ijverig baasje was, deze prix général zal halen. Hij is om maar 's wat te noemen, helemaal niet best voor Latijn. En dat is in de eerste klas al een gewichtig vak nietwaar, bijna twee uur dagelijks. Maar 't is ook 'n heel ander Latijn dan wat hij van pastoor leerde en dat ze in de kerk zongen. Al is prof. Zonnekalf ook priester, niet alle heren in toog zijn vriendelijk en Prof. Zonnekalf schreeuwt: „Driedubbele ezel, koe, boerenhark, ken je de derde declinatie nóg niet!” Op zo'n krenkend woord wordt Louis wit van drift, hij neemt zich voor, later alle onderwijzers, leraren en professors te honen en te slaan; voor 't ogenblik beheerst hij zich, dat kan hij. En alles was zo opperbest begonnen, de eerste dag moesten ze hun naam zeggen: „Wolff, hoe schrijf je dat?” „Met twee effen natuurlijk”, had Louis trots gezegd en Zonnekalf had hem even goedkeurend aangekeken. Maar nee, dat gymnasium was nou totaal niks. Bovendien elke dag dat stuk van huis heen en terug fietsen, vooral nu 't 'sochtends zo koud was, eerst door de ijzige ochtendnevel en 's avonds door 't beginnend gevries! Nee, Eddy Lucas die had 't beter! 't Was zijn enige kameraad, 'n rare kwibus, maar schatrijk. Zijn broer bracht hem wel 's met de auto naar school. Ze woonden in 'n prachtig huis op de boulevard met één kolossaal en drie kleine balcon en die balcon werden geschraagd door stenen blote reuzen met baarden en schone blote vrouwen. Dat zijn karyatiden, zegt Lucas zenuwachtig

onderrichtend en Louis denkt aan meneer en mevrouw Karyatide, als hij de eindeloze weg huiswaarts fietst, terwijl Lucas met zijn mooie boekentas naar de boulevard slentert of van zijn balkon naar de mooie meisjes kijkt die beneden voorbij wandelen.

Dinsdags is de school om half één afgelopen en kan Louis dus vroeg thuis zijn. Als hij de Kloosterweg, waar ze wonen, nadert, begint zijn hart opeens fel te kloppen. Hij rijdt sneller: voor hun deur staat 'n prachtige grijze *auto-mobiel*. Zou er iemand ziek geworden zijn, is er iets, misschien een dokter uit de stad? Vreemde voorgevoelens doen hem rillen.

Hij gaat eerst de wagen buiten bekijken. Er zijn voorname bruinleren zitplaatsen in. Dan gaat Louis weifelend het ouderlijk huis binnen. Hij vraagt. Ze lachen allen verlegen. Daar staat 'n netgekleed persoon. „En wie is dat?” vraagt deze in het Duits, terwijl Louis geslagen van bewondering bijna wegkruipt. Niemand acht het noodzakelijk den Duitser in te lichten. Hij blijkt 'n zoon te zijn van vader Wolffs broer, en tevens 'n groot zakenman die hier in de buurt op 'n Brabantse fabriek moet zijn. Men moet erkennen, het is bijster aardig als men zo rijk is, dat men dan nog zijn arme familie wil kennen niet alleen, maar ook nog aan ze denkt. En dat Otto Wolff blijft eten is werkelijk 'n grote eer. Zo'n elegant persoon heeft men nog nooit in 't dorp aanschouwd, men krijgt tranen in de ogen als men ziet hoe zijn haar glimt. En dit fijn soort schoenen zijn we bij ons helemaal niet gewoon.

Hij praat en praat en laat zich de boerekool uitmunten smaken, al kun je ervan opaan dat hij daar in Gladbach wel wat anders te bikken krijgt. En daar zal wel wit zand op de grond liggen, terwijl hier de boel 's nodig geschrobd moet worden, maar daar kijkt hij niet naar, louter fijne manieren! En wat meer zegt, (zal hij ons werkelijk van de zomer de eer aandoen?) want luister: „Volgend jaar August kom ik hier logeren, want 't is hier 'n mooie streek, dan wil ik tegelijkertijd wat bruin branden. Wij bleke stedelingen zijn afgunstig op jullie bruine, gezonde snuiten.”

Opnieuw zijn de verweerde boeren zeer verwonderd: verging de wereld? wat nu, was dat mooi: bruin? En ze kijken mekaar aan, ze vonden mekaar wel bruin, maar

helemaal niet mooi. Moeder en vader glimlachen rustig en plezierig nu ze weer 's Duits horen praten, al weten ze zelf niet veel te antwoorden. Vader strijkt langs zijn kin en moeder langs haar rok.

Het is jammer dat neef nu weg moet, maar straks komt hij terug, hij blijft hier slapen. Morgen gaat hij vroeg naar de stad en dan zal hij Louis met de auto naar school brengen, als hij tijdig op is.

Louis sprong op van plezier, maar de anderen kijken minder vrolijk, ze zijn nu al jaloers. Maar 't werk roept.

Opgewonden loopt Louis de weg af, waar hij de wagen heeft zien verdwijnen, hij heeft nog nooit in zo'n ding gezeten en 't idee van morgen verrukt hem. Hoe zullen de jongens kijken, als hij voor de school uitstapt en Eddy zal beslist 'n ander idee van hem krijgen met zo'n voornamen neef. Van werken kan nu niets komen en hij holt naar den pastoor, al voelt hij wel dat deze niet veel van zulke wereldse zaken begrijpen zal.

De pastoor bevalt hem toch al minder, nadat hij 's hoofdschuddend gelachen had omdat Louis zijn Zondagse zakdoek uit zijn borstzak liet wapperen zoals hij 't in de stad bij de jonge heertjes had gezien. Hier in 't dorp hadden de pummels allemaal gegrinnikt om 't lefdoekje, maar 's Zondags na de kerk liefen de meesten ook al hun zakdoeken uit hun borstzak hangen, veel verder dan Louis, wat uiterst potsierlijk aandeed. Maar pastoor had 't hoofd geschud en gezegd: „Wordt onze Louis 'n fatje?” Waarom niet, liever 'n fatje dan 'n boerenhark, denkt Louis en als hij later rijk is koopt hij vast net zo'n glacéhandschoenen als zijn neef Otto draagt.

Pastoor is veranderd, hij wordt zeer oud. „Zo, komt ge eindelijk nog eens opdagen,” zegt pastoor peinzend, „jaja stil maar, ik weet dat ge veel huiswerk hebt en dat gaat voor, we zullen 's een flinke wandeling gaan maken.” En door de herfstdraden die nu vroeg geweven zijn en van de vreemde krefen der vogels, want alles is minder vrolijk, er is ook iets veranderd in pastoor. En tegen 't eind van de woordloze tocht zegt hij: „Ge moet me toch uw cijfers 's tonen, Louis”.

Dan vertelt Louis nog maar vlug om van het cijferonderzoek af te komen, van dien wonderbaren neef die geko-

men is, maar pastoor luistert maar half en sloft de sacristie binnen, waar nu 'n andere koorknaap Louis is opgevolgd.

Dat is nog 's 'n fijne avond. Eerst hebben ze stevig koffiegedronken, neef heeft allerlei heerlijks meegebracht, worst en taart, hij deelt sigaretten uit, hij presenteert ze uit 'n zilveren koker, en men moet haast de ogen sluiten, zo flikkert dat zilver. Zelfs vaders omgroefde mond houdt 'n sigaret, al had hij misschien liever 'n sigaar gehad, maar dat schijnt uit de mode — och, dat gaat zo vlug tegenwoordig, die mode. Dat is ook aan neef Otto te zien, zoals die gekleed is, daar heeft hier de burgemeester nog geen weet van. En dan maar vertellen, Otto weet van geen ophouden, maar niemand onderbreekt hem, want 't is zo boeiend als hij vertelt wat voor schatten hij heeft verworven na 't moeilijk zwoegen dat hij in z'n jeugd heeft gedaan. Men schudt 't hoofd, klakt met de tong, men ziet vol, ontzag naar den rijkaard, die zo eenvoudig en hartelijk is gebleven. Gelijk alle lieden, die 't ver hebben gebracht, praat hij gaarne over zichzelf, maar doet dit 'n weinig onsamenhangend, daarom hebben wij in onze functie van auteur, doordrongen van 't besef dat we toch juister ingelicht zijn omtrent de omstandigheden, dan de persoon zelf die alle lotgevallen van boven af heeft ondergaan, de taak op ons genomen, alles nauwkeurig te verslaan en kort samen te vatten en ook die dingen niet weg te laten die Otto in 'n begrijpelijke zucht naar verfraaiing onbewust overslaat.

Ook Otto was eenmaal arm als de Wolffs, waar hij nu tussen vertoeft en tegenwoordig kan zijn moeder gemakkelijk leven. Altijd heeft Otto vooruitgewild en waar 'n wil is daar is 'n weg. Hij heeft op de markt gestaan met lijm die niet lijnde en ook wel 's met lijm die lijnde, met bretels, met vlekkenwater, met gummiboorden, zijn handen zijn schrompelig van de kou geworden. Toen werd hij employé bij 'n Jood, Goldschmidt geheten, die 'n groot „Geschäft" had van manufactures. Toen hij de dochter van 't huis had gezien, zwoer Otto, die ternauwernood aangenomen was als jongste bediende, bij zichzelf, dat hij deze Liese, een warmhuidig kind, zou trouwen of tenminste zelf net zo'n zaak zou oprichten. Hij bleef geen half jaar jongste bediende, maakte zeer spoedig promotie, nadat hij inzicht had gekregen hoe men zaken moest doen door

zich den ouden Goldschmidt als voorbeeld voor ogen te houden, hij groeide hem boven 't hoofd, en al wist hij niets van boekhouden, hij werd boekhouder, daarna procuratiehouder; zijn slimheid had den grootsten concurrent al met lamheid geslagen. Hoewel Liese geen teken van sympathie had gegeven en Otto tot dusver onderdanig zich op 'n afstand van haar had bewogen, sprak hij op 'n goede dag den ouden Goldschmidt over de hand van zijn dochter. De man verbleekte, sloeg hem dan joviaal op de schouder en zei: Graag, graag zou ik zo'n tüchtigen Kerl als jou mijn dochter hebben gegeven, maar leider leider! wir halten noch an unserm Glauben. Koeltjes had Otto de hand van zijn schouder geschud en Goldschmidt begon er over, hem naderhand als compagnon in de firma op te nemen, zodra Liese met 'n geloofsgeenoot was getrouwd.

Toen ging Otto naar den machtigsten concurrent dien hij nagenoeg strategisch had uitgeput, maar die nog 'n goede naam had overgehouden en meer geld dan handelsinstinct bezat. Hij werd in de christelijke zaak opgenomen en ook hier wilde 't toeval dat er 'n rijke erfdochter voorradig was en daar is Otto mee gehuwd, deze deftige dame was dus Louis' nicht. Vervolgens had Otto de strijd met de firma Goldschmidt aangebonden, die nu nog slechts vegeteerde. Dit is dan de evolutie van neef Otto en ze gelijkt op duizend evoluties in de wereld, waar nog altoos kranten- of scheepsjongens met 'n dosis vrijmoedigheid en scherpzinnigheid tot aanzien komen, maar frekwent is het verschijnsel niet.

Otto beschreef zijn villa, liet foto's zien van de visvijver met roeibootjes, van de tennisbaan; de arme verwanten keken hun ogen uit. Dan klapte de zilveren sigarettenkoker open en men rookte, ontsteld nu, want Otto de geslepen zakenman, had 't crucifix gezien, was aan 't uitleggen waarom hij daar niets aan deed, de priesters deugden niet, hadden hem tegengewerkt. De oude man begon te hoesten, van de rook? en opeens zei moeder dat men aan 't geloof niet tornen moest en de Kerk in 't midden moest laten. Daar 't laat geworden was, begaf men zich eendrachtig te bed.

Louis droomde dat hij met zijn neef in 'n chieke lunchroom chocola dronk. Hij was zeer slaperig, toen hij gewekt werd, was pas laat ingedut. Maar direct keek hij

of de auto er nog stond. Beneden hing nog sigarettenlucht. Een uur later, nadat Otto allerlei moeilijkheden had verricht, warm water in de carburator had gedaan, de „bougies” die „vet” schenen te zijn, had nagekeken, de zwingel had bewogen, want er was geen selfstarter aan het vehikel, kon men eindelijk vertrekken. Terwijl gemeenlijk niemand keek als hij wegfietste, stonden ze nu allemaal voor 't huis. Moeder wenkte met tranen in de ogen. Het was heerlijk, ze reden door de mistige ochtend, de kerktoren vloog voorbij.

Buiten 't dorp vroeg Otto: „En wat wil jij worden?”

„Pastoor,” fluistert Louis met alle aandacht voor de auto en hij hoort niet het sarcastisch pèh pèh-gelach van den ander. Dan begint 'n lange monoloog van antiklerikale aard, tevens loflied op de handel, waar men steenrijk van wordt. Louis luistert ternauwernood, maar later zal blijken dat hij zich elk woord herinnert, alles onbegrepen in zijn onderbewuste heeft bewaard. „Op wat voor school ga je?” vraagt de zakenman. „Op 't gymnasium.” Wat is dat nu weer en op 'n toon, die geen tegenspraak duldt, terwijl de auto de rijksweg over veert, beweert Otto dat hij zich voor Louis interesseert, dat hij de enige naar zijn hart is in de huize Wolff. Maar geleerdheid is larie, er valt geen droog stuk brood mee te verdienen en geld is de hoofdzak in de wereld. Dan zijn ze reeds in de stad en Louis wijst hem de weg. „Is hier enkel maar 'n gymnasium?” vraagt Otto. „Nee ook 'n H.B.S. en 'n handelsschool in 't zelfde gebouw.” „Dan ga je naar de handelsschool,” beslist Otto. Het is eeuwig jammer dat ze er zo gauw zijn, niemand zal hem zien uitstappen, want er is nog niemand, ze hebben zich met de tijd verrekend. Bijna schreiend vraagt Louis: „Komt u gauw terug?” „Im Sommer,” zegt neef en klapt de zilveren koker open, maar Louis mag in de buurt van school niet roken en stopt gauw de sigaret weg voor den prefect.

De auto ruist weg, Otto's witte tanden lachten nog verleidelijk, daar is de wagen de hoek al om en juist naderen 'n paar scholieren met hun tassen. En opeens heeft Louis nu 'n hevige sensatie in zijn neus van de geur die de leren autokussens hebben gehad, iets heerlijks om aan te denken. Bijna gelijktijdig dringt de hele alleenspraak van Otto in hem omhoog, de stem resoneert, bezweert, betoogt dat

Louis van 't gym weg moet, geen priester moet worden, maar rijk, rijk en gelukkig. Ik verveel me nu al op het gym en zoveel jaren heb ik nog voor de boeg, dan Rolduc, dan 't Groot Seminarie, ik zou wel gek zijn. Hij is zijn stoute dromen vergeten, kanunnik en misschien zelfs bisschop te worden, want voor zich ziet hij verblindend de zilveren koker enerverend open- en dichtklappen, de vonken schieten er af.

Dat werd nu toch wel de meest trieste wandeling die men zich denken kan met den pastoor door de winterse landen. „Ik word oud,” zegt Mestroms en menigmaal staat hij stil te hijgen op zijn stok. En ook: „Maar jong, dat was toch de bedoeling niet toen we u lieten studeren.” Hij zegt niet meer 't vertrouwelijke *doe* maar 't gereserveerde *geer*. „Ik heb geen studiekop, meneer pastoor.” „Ach wat praat ge nu?”

En blozend voegt Louis er de deftige woorden aan toe, dat de wereld hem trekt. Snel kijkt Mestroms naar 't kwas-terig boertje naast hem en hij stopt 't zakdoekje dat weer te ver steekt uit de borstzak van de jekker, wat in: „Kijk vriend, het gymnasium is het beste onderwijs, neem dat aan van uw ouden pastoor. En als dat zo is, van de wereld, ge kunt toch ook advocaat of dokter worden.” En pastoor stampt 'n beetje driftig met zijn zwarte stokje op de grijsbevroren aarde.

Hoe verlaten liggen de velden, er is geen boer, geen vee te zien, donker zijn de bosjes op gindse heuvel. Advocaat da's zeer aanzienlijk. En dokter evenzeer, maar als je op 'n dorp dokter bent, moet je smerig werk doen. Dat duurt ook allemaal zo lang eer je 't bent, de pastoor zegt nog wel 's dat 'n mensenleven maar kort is. „Ik heb geen studiekop,” zegt Louis en zo wordt vele malen het zelfde gezegd en dit is dus wel de droevigste wandeling van meneer pastoor. Hij kijkt de knaap niet aan als hij besluit: „Stuurt uw moeder eens op de pastorie.”

Zo heeft Louis 't ook verwacht, moeder zal precies pleiten, ook tegenover pastoor, wat hij, Louis, wil. De zaak is dan bijna in orde, hij zal pogen midden in 't jaar naar de Handelsschool te worden overgeheveld en om pastoor zijn dankbaarheid te tonen, grijpt hij diens hand en zegt: „Ik zal altijd 'n brave Katholieke jongen blijven.”

Het is den pastoor dan of hij nu eerst zijn vriendje in 't hart ziet, hij kijkt hem verbaasd aan en vraagt bevreemd: „Waarom zeg je dat zo opeens, daar twijfelt toch wel niemand aan.”

En binnen sloft pastoor, zegt Agnes ternauwernood gedag, gaat hoofdschuddend voor 't oud harmonium zitten, bromt: „Die pruis, die heeft dat jong omgekald,” dan staat hij weer op, gaat kalm en verdrietig zijn brevier lezen, terwijl een illusie is vervluchtigd gelijk ginds de nevel vervluchtigd over 't druilerig-kale winterland.

HIJ WILDE EEN GROOT SINJEUR ZIJN.

Ziezo, nu heeft de pastoor afgedaan. En de declinaties hebben afgedaan. Maar op school zelf is 't niet veel amusanter geworden, men moet er precies zo werken in precies hetzelfde gebouw onder vaak dezelfde professors. Bovendien mogen de jongens hem niet erg, maar dat is van weinig belang, want hij blijft in contact met enkele anderen van 't gym, die hij ook in 't huis op de boulevard ontmoet. Daar spreken ze over vele zware zaken. Ook deze voornamere jongelui misprijst hij in z'n hart 'n weinig, met het voortschrijden der tijden, dien stommen Eddie Lucas 't meest, die 'n beetje tekent en dan nog lelijk genoeg, maar hij laat zich zijn sigaretten welgevallen en ook de koffietafel van Lucas' knorrighe mama.

De leraren zijn maar zo zo, ze zijn niet bijster aardig voor den boerenzoon; vooral Stokx is 'n beul, je moet voorzichtig zijn, hem te vriend houden, anders ranselt die je kapot. Hij is 'n monster met z'n kale kop, z'n zware buik machtig opbollend in 'n vettige toog en dan maar voortschuivend op geweldige platvoeten, terwijl hij zwaait met z'n klavieren. Hij is na den prefect de meest gehate zwartrok hier, maar je zinkt door de grond als hij je aankijkt.

Op een morgen komt Louis de klas in op de platvoeten van Stokx, blijft, terwijl alles hem verrukt aanstaart, in de deuropening handzwaaiend staan, de klas gaat opgetogen juichen: „Kijk daar, Stokx!” Ze schreeuwen van geestdrift, Louis schuift moeilijk voort, de mond scheeftrekkend à la Stokx, hij imiteert meesterlijk de schrik der school, onder oorverdovend gejuich der menigte. Maar owee, daar heb je Stokx *zelf* er achter aan, platvoetend, handzwaaiend en hij rukt Louis bij de kraag, terwijl de stilte des doods groeit: „Ik zal je van college donderen, rekel!” knerpt hees de professor....

Maar Louis krijgt enkel van den Directeur 'n vrij omvangrijke straf: veertig Duitse thema's en vier vrije midda-

gen komen. Met dat al wordt hij in een jaar tijds 'n persoonlijkheid, de leraren wijzen hem mekaar stiekem en zeggen: „Die kan Stokx zo imiteren.” En onder de jongens is hij de man. Hij moet secretaris worden van de studentclub St. Wiro, daar kan hij beslist niet van af. En Lucas straalt, hij werpt zich op als zijn impressario.

Voor Pasen moet er weer een stuk worden opgevoerd, *Le Bourgeois Gentilhomme*; van Molière zal 't niet veel hebben, het zal wel net zo gaan, vertelt Lucas, als verleden jaar met Labiche, toen ze bijna alle vrouwenrollen d'r hadden uitgewerkt en wat blijft er dan van 'n Frans stuk over, dat vraag ik jou met permissie.

Alles best, de Franse leraar Mayeux, 'n fijn heertje, die altijd de leiding heeft van 't studententoneel, komt op 'n dag de tweede klas binnen na 't gebed en zegt: „We hebben van 't jaar besloten dat ook een van de kleintjes (de tweede is verontwaardigd) mag meedoen aan de opvoering. Maar wie van jullie kan goed voordragen?”

En allemaal die kerels, die hem vroeger vóór de Stokx-creatie niet zagen, aan 't roepen: „Louis, Louis!” Mayeux kijkt 'n beetje verstoord om de herrie, bovendien is Wolff slecht voor Frans.

„Silence! ik moet 'n knapperd hebben, niet iemand die achter komt met z'n werk.” Er wordt geroezemoesd, gemopperd en Mayeux dreigt met extra thema's. Dan zet de les kalm in. In de recreatie vliegt Louis opgewonden naar den gymnasiast Lucas. Die is direct vuur en vlam en gilt, over z'n eigen woorden vallend: „Laat mij dat verkske maar 's wassen!” De verdere dag is Louis stil, hij zou zo graag. Verward fietst hij huiswaarts en eenmaal daar, snelt hij naar boven, naar Marie's kamer, gaat voor haar grote spiegel zichzelf ernstig aankijken, hij vindt zich vreselijk mooi: donkere ogen, lange wimpers, neus 'n beetje woest, spleetmond en lange donkerglanzende haren. En dan gaat hij gezichten trekken, hij verbeeldt zich 'n dronkaard te zijn, 'n generaal, 'n gierigaard, alles achter mekaar tot er van beneden geschreeuwd wordt: „Lowie wo bliefste”. Dan scheurt zijn droom, maar toch nog verwezen gaat hij naar beneden en nu weet hij dat hij morgen en elke avond voortaan voor de spiegel zal gaan staan om uit te vinden welk gezicht bij elk karakter past.

'n Week later bijt Mayeux hem toe: „Wolff, ge kunt

meedoen, maar zorg dat ge uw devoirs niet negligeert."

Op 'n middag, als de internen op promenade gaan en slechts enkel van hen zijn achtergebleven, zitten de acteurs in de eenvoudige kamer van prof. Mayeux. Daar hangt 'n sober crucifix boven 'n piano en de muren staan vol met Franse boeken. Ook 'n paar portretten aan de wand. „Da's Molière," zegt Mayeux meer tot zichzelf, „en die daar is 'n dichter, 'n zondaar die bekeerd is, een van de grootsten, Verlaine." Die naam is makkelijk te onthouden omdat er 'n naaister hier woont, die heet Stéfanie Verlaine, zulke namen kun je in 'n gesprek te pas brengen, je weet nooit waar 't goed voor is.

Dan begint Mayeux aan de lectuur, langzaam legt hij alles uit. Het stuk heet: Hij wilde 'n groot Sinjeur zijn. Louis begeert al heftig die monsieur Jourdain te spelen, maar hij voelt dat men hem, kleinen baas, om zijn ambitie zal uitlachen. Hij wacht af. Een intern uit de vijfde gym krijgt de lollige hoofdrol en achteraf gezien is 't ook wel moeilijk; bijna alle belangrijke rollen zijn verdeeld en Mayeux vraagt: „En gij Wolff, die zo goed uw professors kunt namaken, wat wilt gij." Het is juist of 'n bescheiden stem in Louis hem dicteert: „De professeur de danse." „Bon," zegt Mayeux, „maar dan zitten we nog met Cléonte, neem dan ook maar Cléonte, die danst ook, maar dan moet je ook 'n aardig Turks dansje zien te verzinnen voor de derde acte."

Had Mayeux dit maar niet gezegd, want deze opdracht wordt hem als leider noodlottig. Louis vindt spoedig 'n Turkse dans uit en duwt geleidelijk dien ijdel Mayeux uit de regie. 'n Bizondere aanleg heeft dit boerenknulletje Wolff, daar gaat niets van af. En verlegenheid staat niet in zijn woordenboek, zelfs al zou de bisschop of de koningin de repetities bijwonen.

En eindelijk komt de uitvoering naderbij. Ieder scho-
lier heeft de vergunning, twee familieleden uit te nodigen
ter bijwoning van het feest. De burgemeester en deken zul-
len er zijn en heel misschien ook Zijne Eminentie Lau-
rentius de zoveelste, bisschop van dit diocees. Dus als gij
zo'n armelijke familie had als Louis, zoudt ge u ook wel
tweemaal bedenken eer ge die in hun rare kleren tussen
al dat voorname volk liet zitten, dat zouden ze zelfs niet
eens willen. Maar den pastoor heeft Louis vol aandrang

verzocht te komen, maar die schudde 't hoofd, gelijk het laatstelijk zijn manier aan 't worden is, hij kan niet weg en Louis heeft dus geen ongelijk als hij pastoor tegenwoordig weer ouder vindt geworden en 'n beetje zeurig. Marie, zijn zuster, weet zich wel stads te kleden, ze is ook altoos lief voor hem, maar vergeet asjeblief een gewichtig ding niet: dat zo zij er weet van krijgt, de hele familie wel om de eer kan dingen naar het feest te gaan, waar onze Louis Cléonte speelt en den dansmeester en waar heel misschiën zelfs Laurentius de zoveelste een kleine apparitie maakt! Maar als hij 'smorgens al zegt dat hij vanavond laat thuis komt, krijgen ze argwaan en vraagt hij Marie maar te komen, dan kan zij 't den anderen vertellen. „Daarom sta je altoos postzegels te trekken voor m'n spiegel,” lacht ze verheugd. Moeder vindt 't opperbest, haar gezicht glanst, ze verheugt zich namens allen, haar zoon is niet de eerste de beste.

In de aula wacht 'n feestelijke menigte op het grote gebeuren. Dan gaan ze goedmoedig lachen om den potsierlijken parvenu, want hier ter stede zijn vele oweeërs die stuk voor stuk iets van Jourdain hebben en allemaal den groten sinjeur willen uithangen en nu pas aan de weet komen, dat ze hun ganse leven proza hebben gesproken en ook zij lachen goedsmoeds en steken ook iets op bij de komedie. De intern-groot-sinjeur speelt wis en waarachtig voortreffelijk, dat kunnen ze in Maastricht of in Amsterdam zelfs niet verbeteren, zulk spel mag er wezen, nooteert de verslaggever van de Nieuwe Koerier, in de wandeling „Tante Bet” geheten. En geen van allen kent Molière, uitgezonderd prof. Mayeux, die 'n beetje neerslachtig is, hij alleen weet hoe de liefdesintrigues er uit verwijderd moesten worden en Mayeux citeert in zich zelf, want uit de regie hebben ze hem verdrongen, die blagen, zijn lievelingsdichter: sans amour et sans haine, mon coeur à tant de peine. Hij grijpt even naar zijn hart als het applaus te provinciaal sterk wordt, hij is 'n aristocraat, een minnaar van het zuiver schone en voelt zich niet thuis tussen de boerenprofessoren; alleen de rector en de andere klassicus begrijpen hem, de een citeert Vergilius, de Griekse leraar Theocritus en dan zegt Mayeux 'n regel van Francis Jammes of Verlaine en 't is net 'n gesprek, zo verstaan wij fijne geesten mekaar.

Maar om dien hoogmoedigen Mayeux zou men waarachtig vergeten wat in de aula te doen is, terwijl men daar in steeds groter spanning raakt, want Monsieur Jourdain, die nu geleerd heeft hoe men zich voornaam moet bewegen, en wat proza is, krijgt de kolder in de kop en laat zich door 'n nagemaakten Turk beetnemen, die hem Mamamouchi maakt en met zijn kornuiten 'n prachtige dans uitvoert welke alle toeschouwers in geestdrift brengt; eerst maakt de vent 'n uitval naar links met een hand in de zij en een in de lucht, dan naar rechts terwijl hij zich met zijn volgelingen over de vierkante scène voortbeweegt en allemaal zingen ze op z'n Turks: Hu la ba, balachou, balaba, balada! dat is dan toch zo weergaas mooi, dat de hele zaal, ik geloof de deken incluis, begint te klappen, dat 't plafond d'r van kraakt. Het ballet moet gebisseerd en Marie ziet haar broertje in blauwzijden wams en is 't wonder dat ze tranen in de ogen krijgt als naast haar gevraagd wordt: „Wie is toch die Turk, die kán 't.” Ze wil den vrager inlichten, maar naast haar voorkomt iemand dat door te zeggen: „Dat is 'n jongen Wolff, dat moet 'n goede speler zijn.” Op de programs worden jammer genoeg de namen niet vermeld om niemand ijdel te maken, dus kan Marie haar dubbeltje in de zak houden.

En nu is 't interessant te vernemen, dat 's avonds laat alle jongens op 't dortoir de dans, die Louis had verzonnen, gingen uitvoeren en 't was zeer laat, toen voor de woede van den Naald, den rot-prefect, het laatste balada verstierl.

Lucas, 's anderen daags, kwam met zenuwachtige gebaren op Louis af, sloeg hem op de schouder, zeggend, dat hij hem geniaal vond. Kalm laat Louis zich alle hulde welgevallen, hij heeft talrijke gelukwensen in ontvangst te nemen, hij is populairder dan Monsieur Jourdain zelf. Het trof dat 't net Franse les was en 't spreekt dat Louis daar niet veel van kende. Hij had voorzeker Mayeux niet zo bruut 't werk uit de handen moeten nemen, maar wat bezielde den prof. om na de les fijn glimlachend tot Louis te zeggen: „Wolff, wat zul jij later goed de Tartuffe van Molière spelen, maar doe 't, je t'en prie, niet in 't Frans, je pronunciatie is vrij abominabel.” Daar kán men immers niet op antwoorden. Louis verwachtte even dat de jongens wier held hij nu was, zouden gaan morren, maar zij

hoorden alleen de lofspraak in de woorden, zijn klasgenoten kon men nog niet met Molière en zulke keien aan boord komen.

Louis' reputatie groeide. De intelligentsia van 't gym wandelde met hem over de cour en ook in een lunchroom (langgekoesterd droombeeld) in de stad kwam men samen, Lucas, de tekenaar, Loven, de schilder, De la Gileppe, muzikaal fenomeen en Louis, ze praatten over kunst en dronken port. Het was 'n heel ander slag dan alle anderen en ge kunt er van op aan, dat ze op 't gewone slag neerkeken. Men noemde deze vier, niet zonder respect, de Muiderkring.

Ze gingen overal samen heen, dichtbij Louis' dorp was weer Drakenfeest. Louis deed of hij er nu 'n beetje op neerkeek toen hij met z'n vrienden stond te kijken naar den weeklagenden ouden koning en het schone meisje dat door de draak werd bedreigd. Ze lachten om het parlando: St. Joris was heel kloekmoedig de draak al tegemoedig getreden, en had er geducht in gestoken, zodat het varkensbloed kunstig omhoog spoot, toen Lucas heldhaftig zei, dat 't onze taak is de maagden van de draak te verlossen. Daarna was men voldaan naar de kermis gestapt. Die Lucas was altijd verliefd; Charlotte heette het schaap. De anderen waren ook wel 's verliefd, en dan nog wel steeds op hetzelfde meisje, maar last geeft dit niet, want zulke heertjes beminnen steeds op 'n afstand. Maar laat ze zich nu 's alle vier tegelijk op twee dezelfde meiskes verlieven. Het gebeurde na de draak, ze liepen 'n saltimbanque achterna, omdat hij twee jonge meiskes bij zich had, allebei even liefvallig; de sombere papa droeg 'n stoel en een veelvervig tapijt, dat hij voor 'n café op de grond ging spreiden.

Dan sloeg hij een tamboerijn en op het kleurrijke maar kleine tapijt deden de meisjes een lief klein dansje, ze droegen witzijden hemdjes met brede veelkleurige gordels die met veters sloten, dat was zigeunerachtig en mooi. Ze wierpen telkens de armen hemelwaarts en een been achteruit, keken elkaar dan met verstarde glimlach aan en schetsten een omhelzing. Boerenjongens maakten platte commentaar, maar de Muiderkring was zo ontroerd dat ze al hun centen gaven.

En als ze naar huis gaan zijn ze verliefd en dus tevre-

den. Alleen Lucas blijft zijn Charlotte mooier vinden. Over dat kind, dat hem nog niet ziet staan, heeft hij Louis al elke winteravond na les tot vervelens toe onderhouden, maar Louis vindt de danseresjes veel aardiger, al zou hij geen keus kunnen doen, die zigeunerpakjes zijn verrukkelijk; Loven vindt de benen 't belangrijkste en al wandelende, maken ze de schoonste plannen, ze zullen 'n permanent cabaret oprichten in de lunchroom, Louis zal voordragen, Loven sneltekenen, de zigeunerinnetjes dansen en De la Gileppe zal piano spelen, heel treurige muziek. „En ik,” gilt Eddie Lucas, „ik ga direct de affiches ontwerpen.” Ze gloeien van enthousiasme.

Maar ze zijn de danseresjes van het Drakenfeest al lang vergeten als ze weer 's aan het raam van de lunchroom zitten, 't over Schiller hebben, over Shakespeare en Bouwmeester die zo mooi een ouwe woekerjood moet spelen en terwijl ze zo praten, vertoont zich op straat een eigenaardige verschijning, een lange grijze man met 'n viool en twee meisjes, zeker z'n dochters, allerliefste kinderen, zegt Arsène Loven. Mevrouw van de lunchroom geeft toelichtingen, dat zijn Hongaren die uit hun land gevlucht zijn voor de oorlog, want in de hele wereld is nog oorlog, behalve in Holland, al kon je hier 't bombardement van Visé goed horen. Die Hongaren nu hebben een vergunning van den burgemeester. De hele stad is nog op de hand van de Hongaarse en Weense kinderen, de Belgische kinderen vindt men over 't algemeen niet veel zaaks, die komen van te dichtbij en hun moeders zijn ordinaire madammen, het is dan ook waarschijnlijk dat de Centrale machten zullen overwinnen en dat is maar goed ook! Zo redeneren de domme lieden, maar de Limburgse aristocratie, de „highbrows” (van Limburg wel te verstaan) en dientengevolge ook de Muiderkring, zijn meer voor de geallieerden, maar dat belet hun niet deze maagdjies die daar met hun vader de danse hongroise van Brahms hebben ingezet, allerverschrikkelijkst lief te vinden. En allen voelen dat na de Bourgeois Gentilhomme de komst van deze straatmuzikanten het gewichtigst evenement hier ter stede is.

Enige dagen later weten ze dat dit een keerpunt is. Want die schone meisjes die ze overal volgen, die ze al hun kleingeld geven, zijn boden uit een andere wereld, waar geen barbarie heerst, maar kunstgenot, zo jong zijn

ze en zo begaafd! De jongens maken plannen om ze in de bioscoop te laten optreden, ze met kransen te huldigen, ze dromen van de beeldschone Magyarendochters, die als twee druppels water zijn, gelijk de geijkte uitdrukking luidt, maar op Louis maakt vooral de vader een onuitwisbare indruk. Hij is lang, gebogen, met zeer ongeknijpte, hier en daar grijzende manen, een fijne neus met bewegelijke neusgaten en het is niet vreemd dat Louis zich voorneemt later ook zo voorover te gaan lopen en hij neemt minder deel aan de gesprekken die in hoofdzaak gaan over de mogelijkheid den ouden man zijn dochters te ontschaken uit het logement dat — driewerf wee — ergens in de vieze Tempeliersstraat ligt. De zinnelijke genegenheid die Loven en De la Gileppe het eerst voor de kermis meisjes hebben gevoeld, komt nu met nadruk in hun lichaam kloppen. Daarom is 't nog zo kwaad niet dat zich telkens weer wat nieuws voordoet. De hele provinciale pers staat er vol van, dat de grootste onder de groten, de oude „eminente” (schrijft tante Bet) Louis Bouwmeester met zijn gezelschap, Limburg de eer zal aandoen, d.w.z. hij zal te Maas-tricht optreden. De nieuwe leraar Nederlands op school spreekt er over.

Louis denkt nergens meer aan dan er heen te gaan. Hij bezit geen sou, was nu zijn neef maar hier. Otto is werkelijk voor twee jaar in de zomer bij hen geweest, maar hij had geen tijd om bruin te branden, het ging hem wel goed, maar toch blijkbaar niet zo goed, hij lachte minder en zei heel vaak geërgerd: „Quatsch mit Sauce,” welke uitdrukking Louis een tijdlang aanwendde tot onuitsprekelijke afkeuring van De la Gileppe, die het een barbaarse en nietszeggende klank vond, je kon beter zeggen: Dwaasheid of Quelle bêtise! Maar niettegenstaande neef Otto niet erg goedgeluimd was, bleef hij zelfverzekerd en hij had Louis twee gulden geschonken. Had hij die maar gespaard! De zaak van Otto was door de oorlog in een raar stadium gekomen, hij had vergeefs het ministerie van Oorlog uitgelegd dat hij kostwinnaar was, leveranties voor 't leger moest uitvoeren, deswege niet naar 't front kon en daarom was hij nu maar de grens overgegaan, in de hoop later, als deze verdampte Krieg voorbij was, er iets op te vinden.

De oorlog duurde, maar Louis Bouwmeester kwam in

Maastricht den Koopman van Venetië geven. Wilde voornemens, onuitvoerbaar en dwaas, zoals te lopen naar Maastricht, met 'n militaire auto te rijden, zich te verstoppen in 'n goederenwagen, met 'n voerman mee te gaan, hetgeen een dag duren zou, kwamen in hem op, hij moest en zou den vermaardsten toneelspeler van ons land zien.

De Muiderkring ging niet naar de lunchroom, uit economie. Ze waren zuinig met 't geld, dat hun moeders hun gaven om een glas melk te kopen, wijl deze particulier schaars was; de knapen dronken er gewoonlijk portjes voor. Nu keken ze sip.

Louis besloot, desnoods op illegale manier zich 't geld te verschaffen om den groten naamgenoot te aanschouwen; eerst vroeg hij Marie, maar die zuchtte, ze moest elke cent bewaren om tenminste eens per week bij 'n boer wat vlees of vet te bemachtigen. Louis vervloekte zijn lot dat hem juist onder armoedzaaiers had doen geboren worden. Ook pastoor zou niets voor zijn doel geven, de oude Mestroms was de hele dag op de been met Agnes om bij allerlei rapalje eten rond te dragen, hij zou 't wel niet meer lang maken, hij kuchte gruwzaam en liep bijna met de neus op de grond. Wat nu? stelen of inbreken, maar Louis weet niet waar. De dag dat 't gebeuren gaat, is hij rampzalig.

En dan komt natuurlijk de redding. Lucas komt vol misbaar op hem afgerend en deelt mee dat zijn broer, die ingenieur bij de Staatsmijnen is, hen vanavond per auto naar Maastricht zal voeren. Ze moeten natuurlijk spijbelen van school, zullen ongetwijfeld straf krijgen, maar ja dat moet je voor de kunst over hebben. Louis wordt er stil van, als hij hoort dat ze de plaatsen voor niets krijgen, want Eddie z'n schoonzuster die er met haar man heen had gewild, voelt zich niet in staat, daar ze bang is dat haar kindje vroeger komt dan afspraak was. We zullen dus *baignoir* zitten en morgenochtend brengt de Ingenieur hen terug naar College.

Het is waarlijk 'n droom in de auto te zitten 's avonds; deze is veel luxueuzer dan die van Otto, en loopt bovendien van zelf, zonder zwingel, het gaat verdomd vlug, Louis is weg van emotie, eef ternauwernood van het brood met vlees dat Lucas heeft meegebracht.

Daar is de Comedie, een kolossaal somber gebouw van grijze verweerde steen; brandladders maken het uiter-

lijk niet gezelliger. Voetje voor voetje schrijden de schoolknapen tussen de deftige dames en heren in avondtoilet. Ze zitten dus baignoir op roodfluwelen klapfauteuils, er is 'n plechtig gonzen, kristallen kronen flitsen, men rilt van deze weelde. 't Is indrukwekkender dan in de Kathedraal, overal zijn engelen aangebracht, aan plafonds en balustraden, sommigen blazen hun wangen bol en hebben lange bazuinen in de mond, terwijl ze langs het rijkgestucte, azuren en gouden plafond vliegen. Onder de balustraden zijn namen geschilderd, sommigen dier namen zijn Louis niet onbekend, vervullen hem met eerbied, Vondel, Shakespeare, Gounod, Sarah Bernard. En is er niet een balustrade waar nog geen naam staat, enkel maar de vergulde omlijsting? Daar zal eenmaal de naam *Louis Wolff* komen staan, Louis huivert van geluk, hij weet het zeker, nooit heeft hij zijn naam zo horen klinken als op dit moment. Wat zal hij worden, dichter of toneelspeler, hij is er nog niet zeker van.

Als 't spel begint, klopt het hart van Louis: „Ik weet waarlijk niet waarom 'k zo somber ben,” die stomme Lucas meent dat dat Bouwmeester al is, maar hoe dat klinkt, je wordt er koud van. Maar dan duurt die mooie taal toch wel wat lang en precies snappen wat daarmee bedoeld is, doet hij toch niet, is die Shakespeare heel misschien niet 'n beetje Quatsch mit Sauce? Dan gebeurt iets wonderlijks en bestaat voor Louis geen verblindende schouwburg meer met gouden letters en roodfluwelen fauteuils, zijn handen worden kiam, het bloed trekt uit hem weg, hij leeft voortaan in Venetië. Bouwmeester onderhandelt met Bassanio, 't stoort hem dat 't even donker wordt voor 't tweede bedrijf, maar dan komt 't schone meisje Jessica en Louis gloeit van verrukking. Zij wordt geschaakt, de schone Jodin, en veel later komt Shylock terug en roept haar naam, Jessica, eerst gewoon, maar als ze niet verschijnt, wordt hij schor: Jessie, Jessie, wanhopig! De tranen rollen Louis over de wangen en hij die weinig voelt van het leed in zijn omgeving, wordt vertederd om den ouden Jood, en als Shylock in de diepste miserie zijn staf over de scène laat rollen, snikt Louis hardop! Hij heeft in 'n roes geleefd en ziet nu wat 't ware leven is. Hij aanbidt den groten Bouwmeester, waarvan men zei dat ie oud was en afgeleefd. 't Rauwe: Jessie, Jessie, blijft jaren in zijn oren klinken.

Aan zijn moeder heeft Louis al die tijd niet gedacht, zijn fiets staat nog op school. Zeer ongerust heeft ze 'n broer naar den prefect gestuurd, die alleen mee kon delen dat Lucas en Wolff niet op studie waren. Bij den deftigen Lucas informeren dorst de broer niet.

's Ochtends als ze aankomen, staat daar de Naald: „Vrind, rijd ogenblikkelijk naar huis en begeef je vervolgens terug naar de grote studiezaal.” Zijn moeder baadt in tranen, vergeeft hem haar doorwaakte nacht. De oude vader, 'n weinig absent tegenwoordig, zit dof te staren en zegt stereotiep, maar niemand luistert naar hem: „Ueberall gibt's Krieg und auch hier wird's kommen.” Maar Louis hoort niets, ook niet als de Naald hem dreigt van school te sturen en hem dan alle vrije middagen ontnemt. Want die emotie: Jessie, Jessie, kan men hem niet afnemen. Bovendien heeft hij nu de tijd het werk, dat hij heeft laten slabakken, in te halen, hij moet hier weg, het leven in.

Hij doet examen, vierjarige cursus, slaagt net. Wat nu? hij moet geld verdienen.

De broer van Lucas, de ingenieur, zorgt dat hij kantoorbediende wordt op Staatsmijn „Emma”. Hij heeft dus maar enkele weken vacantie en dan: „Glück auf.”

Maar in de vacantie brengt hij steeds meer tijd door voor Marie d'r spiegel, trekt verbitterd de lippen omlaag, kermt en kreunt: Jessie! Hij kent de hele Koopman uit het hoofd en declameert voor de vrienden, voor moeder en in z'n eentje.

Vervolgens stormt deze ferme knaap de maatschappelijke ladder op, niet ongelijk aan Otto en vele anderen. Vier jaar na de oorlog heeft hij 'n goede positie als boekhouder, zijn familie kijkt naar hem op vanwege het vorstelijk salaris. Hij heeft de nuchtere kant van het leven gekozen, maar wordt er ruimschoots voor beloond. Hij woont keurig te Maastricht en nu is 't wachten eigenlijk alleen maar op 'n bruid en ge kunt u verzekerd houden dat zo'n kadee om geen rijke bruid verlegen hoeft te zitten.

VIERDE HOOFDSTUK
GEEN BOUWMEESTER MAAR BOEKHOUDER?

Maastricht is een cultureel centrum en als ge daar te licht over denkt, stap dan 's, bid ik u, op 'n avond van 1927 een dier nette café's binnen op 't Vrijthof, daar zit oud en jong schildersvolk, dat zich niks van die van boven de Moerdijk behoeft te laten zeggen. Daar toeven twee broers die de poëzie binnenkort op fikse wijze zullen vertegenwoordigen, zodat de Hollanders hun hyperbolen verbluft zullen nastaren. Nog hangt over Maastricht de grijze doem van de na-oorlog, nog schooien arme Duitsers in dunne kleren langs de huizen en wordt ook honger geleden onder het uitgebreid gilde van bedelaars die zich bij de Brug aan de Kleine Staat hebben geposteerd en bij het karakteristiek stadsbeeld horen. Maastricht is ondanks de formidabele uitbreiding, het geld dat in omloop is en waarvan de „mooie” villawijk getuigt, nog kleinsteds. De halftwaalfse mis en de pantoffelparade daarop volgend onder het geluid der stadsmuziek of het gezang der befaamde Staar is het hoogtepunt van de week. Maar in de artisencafé's op het Vrijthof gist het, daar wordt 'n nieuwe kunst geboren of tenminste verwekt.

Haastig komen de jongelui binnen, geheel tegen het kalme stadsrhythme in, gooien hun flambards op de kapstok en vragen: „Louis er nog niet?” En dan geeft 'n ander ernstig antwoord: „Ik denk dat ie werkt. Maar hij zou vast komen.”

Hoort ge dat, de jeugdige fraaie vernuften van de stad, hebben 't over Louis Wolff, het fenomeen, de vraagbaak van het café Dominicain, goed gesalarieerd functionaris van Staatsmijn Emma, desondanks ongeloofelijk thuis in de moderne kunst, een fascinerende persoonlijkheid, wiens donkere oogopslag u altijd bij zal blijven. Alle meisjes die hem kennen, die hier natuurlijk zelden komen, maar 's Zondagsochtends bij Bury of Coenegracht naar 't strijkje luisteren, hebben 'n diep en blozend respect voor Louis Wolff, hij is veelbelovend en imposant. Slechts 'n enkele

afgunstige dwerg smaalt dat ie met de ellebogen werkte, het achter de mouw had en hoe dergelijke armelijke uitdrukkingen verder mogen luiden. En dat wijl deze Louis geslaagd is en zich toch niet gêneert trouw zijn devotie te doen en zo mogelijk elke ochtend ter communie te gaan. Geen wonder dat hij persona grata is bij de H. H. Geestelijken, die ook hart hebben voor de moderne kunst en zo'n jaloerse kabouter is 't natuurlijk onbekend dat Louis op de viersprong zijns levens een ouden dorpspastoor plechtig heeft verzekerd trouw te blijven aan de Kerk. En spreekt dat niet van zelf, is dat, verdikke, hier 'n Katholiek land of niet. O zo, nou kan de afgunstige dwerg inpakken, die lastert dat Louis de zwartrokken, de geestelijke leiders in de mijnstreek zoo gelikt heeft, dat hij promotie maakte op promotie. Ah, die adders, met hun vuile klets, moest men kunnen doodtrappen, dat moest de wet eigenlijk voorschrijven, ze bezwadden 'n andermans goed renommee en onthouden den alom geliefden en gewaardeerden Wolff hun achting!

Op 't Vrijthof wordt dus geducht geboomd; jammer genoeg laat de persoon in kwestie op zich wachten. Misschien stuit 't hem tegen de borst elke week zitten te hijzen in een herberg, hij heeft soms van die buien van neerslachtigheid en oprecht berouw. En ik respecteer zo iets, daar kom ik graag voor uit!

„Dat onze Louis maar niet komt,” klaagt er een omstreeks elf uur, „we zouden toch eindelijk over die toneelclub gaan praten.” Kort daarop klinkt gejuich en aller ogen richten zich op de deur die de kellner opengooit en daar verschijnt 'n gebogen figuur in 'n wijde loden jas. 'n Grote zwarte flambard maakt 't ons onmogelijk den binnentredende te herkennen, tot de hoed wordt afgenomen en—wij een bleek interessant gelaat ontwaren met iets getourmenteerds, (gelijk men dat tegenwoordig zegt in de hoogdagen van het expressionisme) om de mond. Driewerf hoezee, het is onze Louis! Woordloos drukt hij handen en dan vangt het grote zwijgen aan. Louis werpt 'n blik op de telefoon en staart met rimpels in het voorhoofd voor zich uit.

„Wat is er?” vraagt iemand schuchter, „ge zijt zo stil, Louis.” De aangesprokene werpt een huiveringwekkende blik op den spreker en zegt na 'n poze: „Ik ben zoeven —

achter de Comedie — mijn dubbelganger tegengekomen" en langzaam en verschrikkelijk vertelt hij, terwijl hij wijde gebaren maakt met gestrekte armen en af en toe gespreide handen, angstig gesperde ogen, van een wonderlijke ontmoeting in dat nauwe donkere straatje, waar hij zich zelf in 't gelaat heeft gestaard, een confrontatie noemt hij het met zijn diepste ik en niemand durft er om lachen. Er moet iets vreemds gebeurd zijn achter de Comedie, want vele jaren hierna zal Louis nog blijven volhouden dat hij in een donkere Maastrichtse straat zijn dubbelganger heeft bejegend.

Een dichter zegt in 't Hollands: „Maar Wolff, dat bestaat toch niet, ik ken de hele stad, maar ik zou geen weten, die op u lijkt of 't moest de oude Sonnevile zijn, die ook zo'n almviva draagt als gij.”

Louis kijkt hem met 'n droevig lachje om de gemartelde mond aan, terwijl de ander vervolgt: „Ik had je nog wel m'n laatste vers willen voorleggen, heel modern is 't.” Toegeeflijk knikt Louis, kijkt even 't papier in, dat hem nerveus wordt overgereikt, en terwijl alles zwijgt, geeft hij 't terug en vraagt: „Snap je 't zelf wel?”

Aan de pijnlijke stilte die dit harde woord bewerkt, maakt 't telefoontje, dat Louis verwacht had, 'n eind. En luid roept de baas (die wel door heeft, dat grote geesten hun kleine zwakheden hebben en zich op 'n bepaald moment, als 't café goed vol is, laten opbellen) door 't lokaal: „Meneer Wolff, telefoon voor u!” De lichte triomf van 't ogenblik, terwijl alles naar Louis kijkt, doet de dichter spijtig constateren: „Zo wordt men beroemd.” Na 'n onbeduidend gesprekje, waarbij hij zijn inderdaads en absoluuts als over de scène doet schallen, keert Louis aan zijn tafel terug. Daar laat 'n schilder reproducties van Picasso, Doesburgh en Kandinsky zien, kegels, cirkels, onherkenbare inktvissen, men vindt dat mooi, al weet men niet waarom, maar op 't Vrijthof groeit de waardering voor cubisme en absolutisme naarmate de burgerman het gekker vindt.

Nadat dus vastgesteld is dat zonder Picasso van de hele kunst geen mieter was terecht gekomen en rijkelijk gedronken is, gaat Louis aan de gang over de hemel-schreiende armoede in de mijnstreken en dat hier Christelijk en sociaal moet samen gaan en bedrukt luistert zijn

auditorium naar z'n opzweepende verontwaardiging en ze besluiten het domme en onderdrukte mijnvolk nader te brengen tot het ware geloof, tot inzicht en berusting. Pastoor Knoups, die zich voor kunst interesseert en in Heerlen woont, zal hen steunen bij de oprichting van een mijnwerkersdilettantenclub. De dichter vraagt schuchter Pater Ahrends liever te vragen; dat is een geleerd man en bovendien veel meer voor den armen man in de weer dan dikke Knoups: „Ik was laatst bij Knoups en bewonderde de boeken van Chagall en Picasso; die had hij ostentatief op de commode liggen. Ja, zei-die, dat moet je tegenwoordig hebben, anders denken ze dat ik er geen verstand van heb.” Maar van Ahrends is 't sinds lang bekend dat hij met z'n marxistische theorieën bij de hoge prelaten 'n weinig in onmin is en met 'n ongeduldig gebaar verwijst Louis, de machtige, die alles 't best weet, pater Ahrends naar de hel. Louis heeft hem al flink om, wij zijn hier in Limburg, mijn vaderland, waar zelfs 't nachtegaaltje drinkt. Zijn gezicht wordt steeds levendiger, de dubbelganger is verdwenen, hij draagt 'n stuk voor uit Koning Lear en gilt: „Tom heeft 't koud, hu, de boze bijt me in m'n rug.” Allen ijzen en sidderen, tot hij in zijn vuur bijna alle glazen van tafel gooit. Dat kalmeert hem en hij zegt: „Jullie weet dat ik alles voor de armen over heb, mijn ideaal is 'n theater met allemaal dezelfde plaatsen voor weinig geld, niet zoals in de kerk helaas.” In zijn gedachte regisseert hij al het stuk dat hij heeft uitgezocht; hij vertelt de inhoud, men hangt aan zijn lippen, leeft mee met zijn enthousiasme en ieder weet: als dit niet in slaat, slaat niets in. En vrolijk gaan ze uit mekaar onder afscheidskreten als Picasso! Cubisme! Kandinsky!

's Anderendaags staat Louis voor zijn scheerspiegel gezichten te snijden, sombere, hartelijke, uitgelatene en stuurse. Terwijl hij zich kleedt, is hij toch onbevredigd bij de gedachte, morgen weer naar zijn gevangenis te moeten, zo noemt hij het bureau. Hij is er 'n ander mens; hij kan daar niet leven. In het begin was hij er wel getapt, hij deed alle superieuren kostelijk na, maar toen hij daarna zijn collega's ging imiteren, viel dat minder in de smaak, (die ezels!), hij trof ieder in zijn zwakte. Om den goeden vrede wille pasticheerde hij maar weer de bazen, maar

hij vond het er steeds gruwelijker. Met de rozenkrans en een groot kerkboek stapte Louis naar de St. Servaas, hij is zo zeer in gedachten dat hij allerlei mensen, die hem groeten, niet ziet of veinst niet te zien. Vroeg is hij in de kerk, maar anders dan gewoonlijk, is hij niet helemaal in de dienst, hij blijft tot de zegen wordt uitgedeeld, ontwijkt de vrienden van gisteravond die op hem afkomen, stijgt in de autobus die hem naar 't station brengt, neemt daar de trein naar 't Noorden.

'n Stoomtram brengt hem naar zijn geboortedorp. Het ouderlijk huis ligt in de tere najaarszon. Moeder komt hem op de drempel tegemoet en slaat de arm om haar boekhouder heen, hij laat zich dat welgevallen, ze vertelt dat Greetje, hun oude buurmeisje, vaak naar hem informeert. Binnen zit de oude Ludwig niet meer met zijn pijp, maar in zijn stoel troont de man van Marie, een oppassende schrijnwerker die het eerlang tot aanzien zal brengen; Marie heeft 'n goede partij gedaan en is een hele dame geworden. Een jammer is alleen dat ze kinderloos is gebleven en om haar mond vertoont zich ook al de bittere trek die Louis vroeger voor haar spiegel heeft ingestudeerd. Ook zij is blij haar lievelingsbroer te zien. Oudergewoonte letten we niet teveel op de boerenpummels, de broers die haastig 'n kruisje slaan en zich in de soep verdiepen, maar wel zien we moeders dankbaar gelaat en we weten hoe bijna tranen vloeien uit treurnis dat de oude Ludwig deze prosperity in den huize Wolff niet heeft mogen aanschouwen. Zo radert het leven voorbij, simpel voor de simpelen, en als er geen kantoor morgen dreigde, dan zou Louis zich misschien gelukkig voelen, maar de arbeid die hem voorlopig meer obsedeert dan de dubbelganger achter de Comedie, verzuurt hem de vreugde om het comfort dat hij zich en de zijnen kan aanbieden. Is dit het leven, God in de Hemel? En met grote teugen drinkt hij van het zelfgebrouwen bier om te vergeten dat hij morgen weer in de papieren vol dode getallen zal staren. Ook de gedachte aan het stuk van Ghéon dat ze gaan opvoeren, en het vertellen daarvan, van De Arme onder de Trap, vermag niet volkomen de dreiging van dat doodse alledagwerk te vervagen.

Maar alle volgende avonden is hij in de weer. In zijn vrije tijd heeft hij dramaturgische werken bestudeerd, hij

is in Amsterdam Royaards gaan zien en Verkade. De regie sleept hem mee, uit stugge arbeiders en onhandige kantoorbedienden kneedt hij zijn materiaal en als hij registreert voelt hij zich leven, hij speelt niet één rol, maar alle en heel aardig, hij zweeft, is bleek en trilt, leeft tien levens tegelijk, onder het eten denkt hij alleen aan het stuk. Afgemat valt hij 's avonds in bed.

Op 'n avond komt pater Ahrends zwijgend in 't patronaatsgebouw naar 'n stukje repeteren kijken. Later verschijnt hij achter de scène, drukt Louis de hand, maakt 'n dor complimentje, maar zegt dan: „Ze moeten gewoner praten, iets eenvoudiger, meneer Wolff, u hebt capaciteiten, maar 'n beetje minder theater was beter..” Dan gaat 't licht aan, Louis is nu 'n ander, 'n schamper lachje gaat om zijn mond om dezen hongerpater met zijn zwarte tanden, die hem de les komt lezen, hém zal zeggen hoe 't moet, deze rooie opruier in priesterkleed. Ahrends wil verder gaan met aan te dringen op meer natuur, maar dan ziet hij Louis, zoals alleen 'n pater Ahrends iemand in de ziel kan kijken, hij staart hem even roerloos aan, kijkt dan naar de gespen op zijn schoenen, draait zich om zonder nog een woord te verliezen en schrijdt weg op zijn te grote schoenen, Louis 'n beetje onthutst achterlatend.

Nee, dan kan hij beter met den dikken Knoups overweg, hij is de Moderator van de Toneelclub, hij heeft zelf ook stukken geschreven die door 't patronaat zijn opgevoerd, zoals De Vastberaden Kroonprinses en Martelares. Hij is joviaal, goed gekleed, zijn ceintuur valt in 'n keurige strik vanachter. Terwijl hij met Louis aan zijn beminde haas zit, rijkelijk met bourgogne besproeid, knijpt hij zijn ogen dicht en zegt: „Louistje, Louistje, ik voorspel je 'n daverend succes, we nodigen alle kranten uit van 't Zuiden, ja zeker, de Maasbode ook en de Tijd, ze kunnen daar in Holland van jou leren wat theater is...” Bescheiden slaat Louis de ogen neer die Ahrends niet bevallen zijn, hij denkt: ja vriend, ik weet, propaganda kan men aan jou overlaten, maar als je denkt dat ik jouw draken spelen ga, heb je 't mis. Louis kan zich niet weerhouden toch even over de hinderlijke verschijning van Ahrends te spreken. „Die!” stuift Knoups op, terwijl zijn gecongestionneerd gelaat nog roder wordt, hij herinnert zich het laatste inci-

dent met dien bemoeierigen isegrim. In de krant vraagt Knoups n.l. altoos bijdragen voor de restauratie van zijn kerkje en de offers worden dan afgedrukt met wat pakkende woorden van pastoor d'r onder. Dat onze zoon door z'n examen mag komen f1.-; dank voor een voorspoedige genezing f1.-; dat onze Huberke spoedig beter mag worden f3.-. Soms geeft een vermogende N.N. honderd gulden en dan schrijft Knoups er in zijn populaire stijl onder: Bravo, etc. Nu kwam Ahrends er hem op wijzen dat hij zijn erkentelijkheid ook 's moest tonen voor de arme gevers, want hun penningske zou Jezus en Maria het meest welkom zijn. Maar daarvan spreekt hij nu niet, maar hij sist nogmaals: „Die!” Hij staat op en begint Ahrends en zijn onwereldse manieren na te doen. Indertijd dacht de jonge kapelaan, die door pastoor Mestroms ontvankelijk was gemaakt voor de dichtkunst, bij den ontwikkelden Ahrends begrip te vinden. Hij sprak zijn bewondering uit voor Schiller en Goethe, gooide altijd met die namen, begon er ook met Ahrends over, wat voor dien pater aanleiding werd om een soort retraitepreekje te houden over de betrekkelijkheid van aardse grootheid. Knoups doet ondanks zijn gezetheid aardig de hoekige gebaren van toen na, zodat Louis uitroept: „Aan jou is 'n acteur verloren gegaan!” Maar Knoups is nog niet klaar, verheft waarschuwend de stem: „Vandaag sterft een mens die waarlijk boven zijn medemenschen uitstak, noem hem Goethe, Napoleon, Michelangelo en morgen...” hij maakt 't afschuwelijk gebaar van iemand die walgt van de stank, terwijl rimpels van weerzin om zijn neus trekken. Maar Knoups schrikt nu zelf even om de pijnlijke sententie en Louis tracht over de onaangename claus heen te komen, door nog 's in te schenken. Knoups zegt: „Maar deze dode haas heeft toch goed geroken, wat jij?” De humor snerpt en gehaast beginnen ze over de voorbereidingen van „De Arme onder de Trap.”

Voorwaar, grote bijval oogst het stuk, al snappen de schachters 't nou niet helemaal. Louis verschijnt na 't slot ten tonele in zwart costuum en neemt met verheerlijkt gelaat de toejuichingen in ontvangst. Dit moment leeft hij. Heel Limburg verkondigt zijn roem en de Maasbode en de Tijd, door Knoups ingelicht, schrijven ernstig dat hier met dilettanten het onmogelijke is bereikt, dat 't oude religieuze mirakelspel der Middeleeuwen door Wolff tot

nieuw leven is gewekt. Reprise volgt op reprise, men speelt te Venlo, Sittard, Roermond, men huurt de schouwburg te Maastricht, waar door toedoen der vele zure Aristarchen het applaus iets magerder uitvalt, maar Louis dankt toch met verzaligd gezicht. Hij gaat om den dooien dood niet op zijn lauweren rusten, doch komt na enige maanden met zijn troep, waarmee hij zelf waarachtig niet content is, met een nieuwe Ghéon: „De Gehangene, die werd afgeknoopt.” De meisjes uit het Zuiden moeten Louis' beste supporters wezen, nu Knoups 'n beetje ongeduldig wordt; sommige maagden aanbidden Louis, die nu ook de hoofdrol neemt, maar oog noch tijd heeft voor de liefde; wat is dat eigenlijk? Hij peinst, verdomme, boekhouder te zijn en in alle werelden te dwalen.

Als hij op 'n avond uit Heerlen aankomt, ziet hij 'n zielig rimpelig kereltje die wel honderd lijkt, steunend op 'n jonge vrouw, over 't perron strompelen, terwijl alles toekijkt. Da's Louis Bouwmeester,” zegt 'n chef. Inderdaad, de grote acteur komt, afgeleefd, met 'n derderangs ensemble hier Vriend Frits spelen. Tot de vrienden op 't Vrijthof richt Wolff zijn afkeurend commentaar, Bouwmeester da's 't ware niet, te sentimenteel, te romantisch. Maar toch gaan ze 's avonds, terwijl de repetitie van de Gehangene wordt afgezegd, naar de Comedie om den ouwen comédiant te zien in zijn nederlaag als Rebbe Sichel, omgeven door prullen van de Schmiere; in de aanvang ziet Louis vol geringschatting toe; midden in 't stuk vindt een stilte plaats, die dan gebroken wordt, doordat de oude Rebbe trillend zijn kopje op 't schoteltje zet. Dan heeft Louis tranen in de ogen, hij zegt zacht: „Subliem,” en de satellieten die niet begrijpen wat hier voor subliems gebeurt, voegt hij toe: „Dat is kunst, in zulke momenten zit het meesterschap.”

Henri Ghéon, die zelf als dramaturg in opkomst is, hoort van het wonderlijk succes dat zijn stukken hebben, hij komt heel uit Parijs naar Maastricht, waar Louis zijn derde stuk voor 't voetlicht brengt en hoewel hij van dat wonderlijke taaltje niets verstaat, geeft hij den regisseur op 't toneel de accolade, spreekt 'n paar Franse woorden, die 't francofiele publiekje in verrukking brengen. Men vertelt dat hij beloofd heeft voor Louis 'n Servaesstuk te

schrijven, dat in de open lucht, met de St. Servaes op de achtergrond, zal worden opgevoerd.

Maar vreemd genoeg, na dit glanspunt waarbij ook moeder Wolff en Marie Dekker en man de verblijde getuigen zijn, is 't met Ghéon gedaan, de kennissen hebben het gezien, veel pastoors en godsdienstige leken zijn er door gesticht, maar de anticlerikalen spreken honend over de reclamestukken der Kerk, en de mijnwerkers, waar 't om begonnen is, snappen er niet meer van dan in 't begin, ze vinden de costuums heel aardig; het Limburgs publiek is nog niet rijp voor kunst. Louis schrijft aan Ghéon, die immers gezegd heeft: „als ik ooit 's wat voor u kan doen,” doch Ghéon heeft 't vreselijk druk met de zorg voor zijn eigen beroemdheid en antwoordt niet.

Op een goeie dag wordt Louis door een van zijn superieuren, een naren kouden Hollander, er over onderhouden, dat zijn ijver reeds 'n jaar is verslapt. Nu kan Louis twee dingen doen, den vent ompraten en zeggen dat hij weer de onontbeerlijke organisator zal worden van vóór het expressionisme en hij kletst eventueel den president van Amerika van de sokken, of hij kan in 'n onheilspellende woordeloosheid volharden.

„Als dit uw mening is,” zegt Louis na enig zwijgen, den kerel koud aankijkend, „dan vraag ik u beleefd eervol ontslag.”

De ander weet niet wat hij hoort, deze goede positie wil die ijdeltuit opzeggen, hij slaat 'n jovialer toon aan: „Kom, kom, Wolff, zoo gauw de moed niet laten zakken, de directie apprecieert zelfs wat je voor de geest onder de arbeiders doet, maar 'n beetje aanpakken, is 't niet...?”

„Ik laat geen moed zakken,” spreekt Wolff rustig, en als ik iets aanpak, dan zal 't iets anders zijn, dan dit duivelse werk waarvoor ik niet geschapen ben.” De chef draalt nu niet langer, maar gaat.

En Louis reist naar zijn moeder, deelt haar zijn grote daad mede. Hij besluit naar Brussel te gaan, daar experimenteert men met de nieuwe kunst, het expressionisme, de Ziel. Verwezen, met dodelijke schrik, hoort de weduwe het aan, loopt direct naar den pastoor. Die tracht Louis tot bezinning te brengen, maar die blijft onverzettelijk en bijna gelukkig over zijn groot en alles offerend besluit.

Het Vrijthof is geslagen van bewondering, voor enige dagen.

T W E E D E D E E L - L O D E

EERSTE HOOFDSTUK EXPERIMENTEREN.

Op een regenachtige dag in Augustus verlaat een jongeman, in groene loden jas gehuld, het Gare du Nord, voortgestuwd door de menigte. Verschrikt blijft hij onder de luifel van 't station staren naar het neerstortende water, hij had in de trein op de hele regen ternauwernood gelet, maar alleen gedacht aan zijn toekomst. Hij zou een nieuwe richting brengen in de kunst, men zou hem interviewen, men zou hem vragen: wat zijn uw voornaamste liefhebberijen en hij had gepeinsd wat daarop te antwoorden viel: schilderkunst of film? Of niet over de film praten en het toneel 't voornaamste vinden? Hij had koortsig over zijn nieuwe leven gefantaseerd en ziet nu zijn medereizigers zich als dollen op taxi's en trammen storten.

Louis blijft treuzelen, weet niet waarheen. Hij heeft zich de aankomst anders voorgesteld. Dat die beroerde Lucas, die hier schilderkunst studeert, hem nou niet is komen afhalen. Echt wat voor Lucas, op zulke mensen kan men geen staat maken. Desondanks beweerde die altijd: „Wij zijn mannen van ons woord! maar Louis is heel anders...” Hij heeft zich voorgenomen, dat, mocht Lucas niet aan 't station wezen, hij niets meer met hem te doen wou hebben, want Louis is immers de grootste artist van hen beiden. Maar nu hij dit klagelijk Brussel ziet, dat Brussel toch niet zijn kan, zo somber en vuil, verlangt hij al te zeer naar 'n vriend die hem de weg kan wijzen. Zijn schoenen voelen al nat, hij ziet tegen alles op, nu het entree niet stralend is en het gaat door zijn brein: wat ben ik begonnen, ben ik dan dwaas om mijn behagelijk bestaan aan 't toeval op te offeren, ik ken hier niemand. Dan ziet hij zijn tas waarin de kritieken zitten van de Maasbode: „onmiskienbaar meesterlijke regie, Louis Wolff bezit het zuivere sens de théâtre. Van een dergelijk organisator, bezield door heilig vuur, is

nog flink wat te verwachten." En hield hij daarnet zijn hoofd gebogen, nu stapt hij snel door de kletterende zomerregen, het verkeer niet achtend, 'n zijstraat in, waar immers zulke goedkope hotelletjes heten te zijn. Een van die logementen op de Rue des Croisades gaat hij binnen.

Hij vraagt om 'n kamer en 'n wezentje, half kamer-meisje, maar driekwart lichtekooi, vuurrood van konen en met incarnaten mond, loodst hem in 'n lichtloos hok. Daar ziet hij zich in 'n spiegel, de randen van zijn hoed hangen verregend slap omlaag — niet zo imposant.

Wat nu, naar Lucas of naar 't postkantoor? Hij had voor 't laatst 'n dringende brief geschreven naar Ghéon: dat zijn roeping hem naar 't toneel drong, dat hij in Brussel zijn geluk wilde beproeven en of Henri hem een introductie schrijven wilde. Maar nu is Louis zeer bezorgd dat zijn slechte Frans misschien niet begrepen is, dat hij buiten zijn wil iets minder beleefds heeft gezet en duizend muizenissen meer. In dit vertrek voelt hij zich niets op z'n gemak.

Hij roept verlegen het kamermeisje en vraagt haar hoe hij 't makkelijkst daar en daar op de Avenue Louise komt. Het kind lacht alsof hij haar vraagt hoe hij 't makkelijkst bij haar in bed komt, maar ze zegt in 't Vlaams, dat hij de tram 81 heeft te nemen en een correspondance moet vragen.

Louis vergeet te eten, daar hij in spanning de stem van zijn maag nimmer hoort. En dan rijdt die arme Wolff door een stad die hem volkomen vreemd is, met zijn correspondance en zijn ledige maag, naar 't atelier van Lucas, die hem naar alle waarschijnlijkheid niet meer verwacht. En om dat driftige lawaai, om die vreemde Brusselse avond te vergeten, in de knarsende ijzeren kist die 81 heet, grijpt Louis in zijn zak naar Lucas' laatste schrijven. De brieven van Eddie hebben hem nooit erg geïnteresseerd. Ze handelden meestal over z'n vorderingen in de kunst en eindigden steevast met 't slaken van zeer romantische zuchten naar 'n meisje uit Limburg waarvan hij dodelijk was: „Zij is de vlam van mijn leven!" Nu echter betekende 'n brief van Eddie iets warms in dit wreed vijandig lawaai, de sleutel naar de veiligheid en uit zijn portefeuille vist hij de woorden op die hem warmen moeten op deze vinnige zomerdag.

„Dus je komt? En avant mon vieux, à Bruxelles! Je zult hier opkijken! Maar denk er om, ze zijn hier vreselijk tegen

de Hollanders. (Louis zucht: „dat is erg bemoedigend.”) Tenminste op 't atelier waar ik studeer bij Stijn Maes, zoals je weet, dat is 'n beroemdheid hier; heeft veel stukken in musea, maar voor mijn gevoel heeft ie teveel maniertjes, impressieve kleurtjes. Stel je voor, laatst was Polydoor Ronde hier, de koning van de dichters; zielsjammer dat ik er net niet was, want hij is 'n genie en Stijn zegt, dat hij de enige werkelijk grote is, die 't niet altijd over zichzelf heeft. Hij is ook expressionist maar wil 't niet weten.”

Nu volgt een lofzang op het expressionisme, waar Louis mee instemt, maar die hem op 't ogenblik niet interesseert. Lucas bleek zich nu beter te hebben gewend, en zich over zijn heimwee naar Limburg, waar het meisje woonde, heen te hebben gezet. Hij schreef over naakte vrouwen die hij schilderde. Terwijl de brieven plachten te eindigen, dat in Brussel veel schone meisjes waren, maar dat er geen bij was als Charlotte!, besloot de onderhavige anders: „Kom dus, mijn geniale vriend Louis! Nu moet ik je iets schrijven, waarvan je misschien verbaasd zult staan: 't is uit met Charlotte! Ik voel niets meer voor haar; zij is de vlam van mijn leven niet geweest, zou ik er wel ooit een krijgen? Maar enfin, nu jij hier komt, zal Brussel mij nog dierbaarder worden; meisjes zat op en genoeg, is niet, grote broeder in de kunst?”

Louis had deze brief meegenomen, omdat er Eddie's adres op stond, maar nu zit hij toch wel even stil te kijken. Hij heeft gedacht, dat Lucas eeuwig door zou gaan met zijn gemaal over Charlotte. De onblusbare hartstocht had 'n snel einde genomen. En Louis, die zich alleen in eigen lotgevallen verdiepte, krijgt wel even 'n sensatie van 't tijdelijk van grote hartstochten. Hij zet z'n tanden op mekaar en zweert in de blikken bus no. 81: nooit en nooit krijgen ze mij d'r onder. Maar hoeveel makkelijker gaat alles in de droom; die houdt met moeilijkheden geen rekening.

De controleur ziet dat bleek personage daar zitten met z'n verbeteren mond en roept: „Menierke, ge moet hier changeren!”

En weer valt Louis 'n tram binnen, net tusschen een Brusseleerke met een knevel en een aardig kind met een doos. Hoewel de vrouwen bijzaak zijn en 't toch alleen maar om de roem gaat, moet hij de blonde even

bezien en constateren, dat Brussel nog lang niet mis is.

Men heeft hem te vroeg doen uitstappen. Moedig echter zoekt hij naar 't boarding house waar Eddie Lucas, naar z'n zeggen met 'n internationale artistenbent, woont: twee Japanse dames, 'n Chinees, 'n Amerikaan, twee Engelsen, 'n Parisienne, asjeblief! en drie Belgen. Hij belt en uit 't holle huis sloft een vrouw naar voren, doet open; is zij de Amerikaanse? want 'n Japanse is zij niet. En Louis met zijn beste Frans: „Je viens pour monsieur Lucaze.”

Het wijf heft de kop op en krijst door 't holle marmer: „Monsieur Zozo, y a du monde!”

Daar komt 'n smoking de trap afvliegen; het is die goede, oude Eddie. Hij is uiterst verbaasd, slaat zich voor 't hoofd: „Neem me niet kwalijk, mon très cher, maar 't is me door de kop gegaan, dat je komen zou, je weet ik ben niet fors van memorie en daarbij is vanavond het academisch bal. Maar kom toch boven, kom toch boven...”

Zo ratelt hij en moe van alles laat Louis zich opwaarts voeren, waar 'n mooi Japans meisje voor de spiegel haar wenkbrauwen aan 't bewerken is. Met 'n blik van schuwe bewondering stelt Lucas hem haar voor; doch daar haar naam wat moeilijk is, Louis hem toch niet kan onthouden en ze verder geen woord zegt, slaan we deze moeilijke, vermoeiende en onchristelijke naam maar over. Maar juist het idee: naam, brengt Louis er toe Eddie te vragen, waarom het wijf hier benee, concierge of artiste, hem Monsieur Zozo noemt; en ziet, zelfs de Japanse lacht even. Eddie heet Zozo, omdat hij vroeger op alles wat men hem hier meedeelde, niets anders wist te antwoorden dan: „Zo zo!”

Hoe vind je m'n kast? En dit is mijn laatste werk. Ik hoop dat je 'n smoking hebt, want je moet beslist mee naar 't bal van de academie.”

Louis zegt niets. Hij is blij geen smoking te bezitten, want om nu ook nog vanavond te moeten dansen, daar is hij veel te kapot voor. Hij zegt met dunne lippen: „Ik ben niet naar Brussel gekomen voor decadente genoegens, maar om te werken.”

Ja, daar schrikt Eddie toch van; hij is er door getroffen, want tot dusver had hij niet durven hopen dat 'n bal 'n decadent genoegens zou zijn. En in den vervolge kan men Eddie dus alles hier in dit verdorven Brussel voor decadent horen uitschelden — zoals hij tevoren op Louis

z'n gezag het impressionisme had leren verfoeien.

„Zo zo, ja, dan moet je me vanavond excuseren. Ik zal 't niet laat maken, maar morgen treffen we elkaar dan om twaalf uur in de stad.”

„Heb je wat voor mij te eten?” vraagt Louis.

Uit 'n kast haalt Eddie brood en worst. De Japanse sfinx legt even de schminkrol neer om den jongen barbaar te zien schrokken. Kort daarop komt 'n taxi en Louis rijdt mee tot 't centrum.

Op de Place Brouckère staat hij alleen, verblind. Een meisje spreekt hem aan en hij neemt de vlucht naar café Metropole, waar hij zich achter 'n slanke pint Licht nestelt. Als hij bekomen is, koopt hij 'n krant om na te kijken waar hij zich zo al kan aanbieden; al lezende krijgt hij moed. Het Vlaamse Massatheater speelt en Théâtre du Marais, daar moet hij heen!

Het hoofd in de nek werpend, neemt hij de strijd op met dit vervloekte, perverse Brussel. „Wij zullen het publiek overwinnen; beter maken, innerlijker! Ons is het geloof, hoera!! We klampen ons vast aan 't leven. God geeft ons 't dagelijks brood; daarom kwel ik me niet om de dag van morgen; mijn spieren zwellen tot barstens toe, al schreeuwt de stomme maag „Honger!"; onze ziel, ons expressionistisch binnenste, is sterk en heeft voedsel...”

Wat 'n glas bier al niet vermag. Dat moest hij opschrijven; is verdomme nog zoo slecht niet qua ontboezemingslyriek.

Hij keert naar zijn hotel, vol expressionistisch medelijden met de deernen, ach en wee, die hier hun lichaam verkwansen. In zijn logement, dat natuurlijk ook al 'n frivool huis is, met muziek en verhuurbare vagina's, valt Louis — ver van moeder en pastoor, die hij beiden beloofd heeft een brave jongen te blijven — in vaste slaap.

De duivel, die 't anders nog al 's gemunt heeft juist op reine zielen, verschoont den man die tussen lakens rust, die nodig wel 's verschoond mochten worden, (een woordspeling den verheven stijl onwaardig waarin de laatste episode werd behandeld).

's Anderendaags wacht Louis Eddie bij de Beurs en als hij een uur geschilderd heeft, komt zenuwachtig de jonge kunstenaar aan en begint aan een stuk te vertellen van 't bal; maar het duurt niet lang of

Louis interrompeert hem bevelend: „Het postkantoor.”

Ze zijn er vlakbij en daar moeten ze vragen of er 'n brief poste restante is voor Louis Wolff. Louis wacht met de dood in 't hart. Het duurt zeer lang, de beambte doet niks als mopperen en schokschouderen, maar de wonderen zijn de wereld nog niet uit, daar wordt werkelijk de verwachte brief van Henri Ghéon, den befaamden dramaturg hem overhandigd. De droom die waarheid wordt doet hem sidderen, zoals zijn eerste applaus hem deed sidderen. Hij breekt hem open; er staat niet veel in voor Cher Monsieur Wolff, maar er is 'n briefje bij voor toneeldirecties om hem aan te bevelen als kenner van 't hedendaags toneelbestel, voortreffelijk regisseur en extrêmement habile acteur. En ontroerd zegt Louis: „Zij die geloven, haasten niet”; sluit zijn ogen of hij bidt, bromt dan tegen Eddie: „En nu naar de Rue du Marais.”

Hij voert hem door de drukke Rue Neuve en hoe Louis ook bezielde is met zijn ideaal, hij komt merkbaar onder de indruk van de modieus geklede mijnheren en mevrouwen en is ongerust over zijn provinciaals voorkomen.

Eddie inmiddels, vervolgt zijn eindeloos verward discours over fuiven, over zijn ontgroening op het atelier; stel je voor hij moest knielen, toen kwam de Amerikaanse, da's 'n type zeg, 'n beetje sadist, geloof ik, en lei me een mengsel van peper, zout en mosterd op de tong. („Blasfemie”, toornst Louis, „zijn we er nog niet haast?”), vervolgens moest Eddie in z'n schilderskiel en met palet en al, de hele Avenue aflopen! Dan weer terug naar het atelier waar vriendschap gedronken werd; zijn meter was de Amerikaanse, een beeldig meisje en ik moest ma tante tegen haar zeggen!

„Dus die voddezak was geen Amerikaanse, zeker 'n Belze,” denkt Louis met uiterste verachting.

Daar is het Théâtre du Marais. Louis rilt. Die Quatsch mit Sauce ook van dat kind Lucas, die weet wél de weg door Brussel, maar niet in het leven.

„Wacht jij me in dat café daar,” zegt Louis. Hij voelt zich toch al wat ingeburgerd in de vie mondaine alhier.

De baardige portier vraagt hem in 't Frans of hij soms kaarten moet hebben.

„Non,” zegt Louis houterig. „Je cherche monsieur le directeur.”

De kerel zegt: „dan had je achterom moeten bellen, maar geef maar uw kaartje, dan zal ik 's gaan zien.”

Jammer dat ie geen kaartje heeft en hij reikt hem maar de aanbevelingsbrief van Ghéon, en voelt tegelijkertijd de vrees opkomen dat hij hem niet terugkrijgt en spijt, dat ie niet eerst 'n afschrift er van heeft gemaakt.

'n Eeuw mag hij ijsberen, haalt zich allerlei in 't hoofd, dan komt de portier hem halen en leidt hem achter de scene. Men gaat blijkbaar repeteren, maar Louis is tezeer vervuld van wat nu komen gaat om op de omgeving te letten, hij voelt, terwijl hij loopt, of hij de kritieken bij zich heeft; hij zal alleen maar de grote bladen laten zien, de heer Jilles Agricola zal toch maar om die locale blaadjes lachen.

Daar zit 'n mager klein helblond persoon met door-dringende naakte blauwe ogen. „Zo heerschappij en jij wou dus aan 't toneel; hoe kom je aan dit epistel, handig gedaan, verdomd handig.”

Zwijgend reikt Louis den man de vuil geworden kranten en de directeur-regisseur is niet zo goed en zo kwaad of hij moet ze haastig in kijken. Dan spreekt hij: „Als ik de zaak goed door heb, dan hebben we hier te doen met 'n provinciaal genie; dan staat hier voor ons 'n petit grand'homme de province à Bruxelles.”

Hij lacht en veegt ijverig zijn bril, terwijl Louis een kleine buiging maakt. „Maar verdomme kerel zeg 's wat, of beter, laat 's horen wat je kunt.”

Daar krijgt Louis plots 'n ingeving en begint de partij van den Koning uit Calderons Schouwtoneel in 'n mengeling van somberheid en duizeligmakende trots, de fraze die als 't ware zijn honger naar macht en roem saamvat:

*„Dat zich een koninkrijk in grenzen uit laat perken,
vind ik verschrikkelijk...”*

Maar verder komt hij niet eens. Jilles Agricola, de kleine Fries, schiet in 'n bulderende lach: „Schei maar uit kerel, je kunt meespelen.” Louis houdt de adem in, da's wat al te gauw. „Maar je moet niet menen, dat je mij belazeren kunt, hoor vriend Wolff; haha, jij bent me 'n goocheme bliksem, net als Ghéon zegt, très habile. Maar denk er aan, geen drakerig toontje, geen Royaardsgalm van O, Kerstnacht. We spelen hier dynamisch, expressief! Ik ben nu aan 't repeteren; kom vanmiddag terug. Je

krijgt 'n plaats in de figuratie, later beter en nou saluut!"

Louis vliegt van hoog naar laag, hij wil nog naar het salaris vragen, maar staat al buiten bij Lucas, die hem vragend aanziet.

„Wat drink je kameraad?" vraagt Louis en slaat hem vriendschappelijk op de rug.

Eddie is verbluft, begrijpt dat het grote gelukt is, hij stelt voor op de boulevard te gaan zitten. En terwijl ze wandelen heeft Louis meer aandacht veil voor de vrouwtjes. Hij heeft Lucas z'n stok genomen, waar hij ondernemend mee zwaait. Dan staat hij plots stil en met de stok op de lichte vrouwtjes wijzend, die hooggehakt en nauwgerokt voorbij huppelen, vraagt hij somber: „Wat zegt Isaïas?" terwijl hij Lucas met rollende ogen aankijkt, „ziet de dochteren Zions hoe zij trippelende daarhenen treden alsof hare voeten gebonden waren, zo zal de Heer haar geurige schedels schurftig maken."

Lucas doet van vreugde bijna 'n sprong in de lucht: „Hihi, Isaïas, je bent toch enorm Louis, zeer goed, zeer goed, alsof hare voeten gebonden waren."

„Zegt Isaïas," vult Louis de wonderbare naam lang-rekkend aan.

Ze hebben hem al bij voorbaat 'n weinig om, maar dan staat Louis stil, wijst met Lucas' stok naar 'n terras aan de overkant, en Lucas, in geestdrift over dit gebaar, ijlt bijna onder 'n auto. En daar zitten ze dan, nemen 'n demi en staren met bewondering en afschuw naar de wandelaars. Ge moet Louis horen afgeven op Brussel, waar hij sinds gister vertoeft. Hij kan niet ophouden over de stinkende, decadente boulevards en over die ongelukkige vrouwkes.

Eddie vindt dit geweldig. Van die kant heeft hij 't nooit bekeken. 't Is 'n nieuwe visie, en hij vindt ook alles direct verdorven. 't Is broodnodig, dat de mensen godsdienstig worden, maar laatst zag hij 'n dame in de Moulin Rouge, ook van de lichte cavalerie, maar die droeg een kruis van smaragden om d'r hals.

„Daar moeten we heen," zegt Louis onmiddellijk, „die moeten we redden, dat is nog geen reddeloos verloren ziel."

Lucas, enthousiast eerst over den Profeet Isaïas en thans over de religieuze extase van Louis, biedt hem oot-

moedig zijn stok aan ter memorie aan deze gedenkwaardige ochtend.

En zo zien we Louis voortaan onafscheidelijk van zijn groene loden mantel en van Lucas' rotting.

In de namiddag in de Marais is Louis eerder kleinmoedig. Hij weet niet wat hij moet denken van zijn nerveuzen en intelligenten landgenoot Agricola. Die begint direct tegen hem: „In de gauwigheid heb ik verzuimd je naam te noteren.”

„Mijn naam is Lode Wolff.”

De man kijkt of hij bersten zal van opgeruimdheid: „Lode is een keurige naam, zeer in zwang in de letterkunde, c'est tout un programme. Je bent dus een Vlaamse Limburger.”

Lode, want zo noemen wij hem natuurlijk ook, knikt. En dan volgt een uitvoerig betoog van Jilles dat met 'n ironisch: „In Vlaanderen Vlaams,” begint. Dan wordt gedoceerd, hoe geheel dit taalparticularisme in de grond nergens anders op valt terug te voeren dan op 'n diepingevreten minderwaardigheidscomplex, (het woord klonk indertijd nog niet zo afgezaagd). „Neem dat van 'n Fries aan, jongen, daar zou ik je voorbeelden te over van kunnen vertellen.”

Inmiddels wordt hij voorgesteld aan andere dames en heren van het gezelschap, die hem nogal 'n koel onthaal bereiden. Niemand blijkt erg in z'n schik bij 't vernemen dat Lode geëngageerd is. Mevrouw Danneels geeft hem geen hand; de mannelijke hoofdspeler Mon Stevens, wiens gelaat vol groefjes zit, maakt 'n overdreven diepe buiging; de anderen lachen 'n beetje. Oppassen moet Lode.

Maar Jilles gaat al brilleglazenpoetsend voort met uit te leggen, waarom hij hier is gekomen: „Hier kun je experimenteren, Lode. Dit Vlaamse volkje is 't geduldigst publiek; ze slaan 'n schakel in de dramatische ontwikkeling over en laveren van de ouderwetse draak sito sito in het expressionisme en als 'n stuk in slechte aard dreigt te vallen, dan laten we als apotheose bij het slot een machtige banier met Vlaamse leeuw over de scene ontplooien.”

En Agricola wacht en lacht en Lode lacht en wacht ook, om eindelijk 's te vernemen hoeveel hij krijgt en wat hij spelen moet, maar Agricola schijnt 't voorlopig bij zijn

wijsgerige sententies over nationalisme en dramatiek te willen laten. Dan schraapt Lode eindelijk de keel en vraagt, terwijl hij onbewust den ander in zijn hooghollands imiteert: „En meneer Agricola, wat is mijn gage?”

„Nou vrind, zeg maar Jilles, daar moet je je voorlopig niet te veel van voorstellen; ik zit hier op zware lasten. 't Is hier 'n keurig theater, modern en licht, maar we verdienen geen droog stuk brood. Brussel is voor ons expressionisme niet 't ware oord. De lui die moderne kunst willen zien, gaan naar de Groupe Libre. Maar als we in de provincie zijn, stijgt de recette en dus ook jullie loon; da's trouwens al binnenkort. Bovendien is er op 't moment voor jou geen werk aan de winkel. Ik heb je eigenlijk vanmorgen in 'n impuls genomen, niet om dat briefje van Ghéon, maar omdat je 'n engere landgenoot van me bent, tevens de enige Hollander bij mijn weten, die Lode heet. Maar ook omdat ik wat in je zie, al is 't voorlopig niet meer dan 'n gewieksten knaap. Als je je ogen de kost geeft, kun je hier veel leren.”

Het is verbazend hoe de man zich met Lode occupeert en Lode doet niets dan knikken en flauwtjes lachen om de vele plagerijtjes. Agricola heeft hij nodig, maar hij is niet de ware broeder voor Lode Wolff.

In 'n mooie stalletjes gaat hij 'n stuk repetitie bijwonen. Stevens speelt de held, in hemdsmouwen. Het stuk valt in Lode's smaak, het is vurig flamingant, het Vlaams van Stevens klinkt krachtig en welluidend. Lode hoopt deze rol ook eens te spelen.

Nu verspilt Jilles geen woorden, zijn regie is kalm en nauwgezet. Terwijl Lode daar toekijkt, groeit in hem het besef, dat hij als Hollander zich met geheel zijn vermogen op de Vlaamse Beweging moet werpen. Bij 't Franse toneel, heeft hij, wien Mayeux al 'n slechte uitspraak had verweten, in de eeuwigheid geen kans. Bovendien was hier een streven naar godsvrucht en eenheid, levenssynthese, waarover hij op 't Vrijthof, na zijn tweede glas, gewoon was te oreren.

Hij was dus niet ontevreden met de paar franken die hem de boekhouder 's Zaterdags overhandigt, als niet medestrijdende. Niet enkel Jilles vergast hem op lessen in dramatiek, maar ook de anderen geven Lode raad. Stevens houdt hem voor, hoe doornig de carrière is.

Mevrouw Danneels, die ook al wat toeschikkelijker wordt, verzucht: „Ik wou dat ik er nooit mee begonnen was, ze maakten me gek en zeien: je wordt 'n tweede Sarah Bernard.” De volumineuze heeft weinig meer van de Goddelijke Sarah, van wie men verzekert, dat ze zich achter een uitroepteken kon verschuilen.

Agricola reikt hem 'n stapel boekjes over; hij houdt Lode blijkbaar voor intelligenter dan de rest: „Lees dat 's, mijn landgenoot Lode... Oók expressionisme, maar daar snappen ze hier geen snars van. Dit zijn Duitsers, oneindig veel beter dan de Vlamen en Fransen, die altijd over nationalisme en godsdienst liggen te mieren. Dezen vatten 't rauwe leven samen zonder mooidoemerij.”

Zaterdagavond leest Louis op zijn kale kamertje in de Rue de Tenbosch (waarheen hij uit zijn logement de wijk genomen heeft, niet ver van Lucas dus) de drama's van Sternheim en Kaiser met gloeiende ogen en hete handen. Tegen de morgen is hij klaar, gaat naar de kerk en werpt zich daarna gekleed te bed; ontwaakt in de namiddag uit 'n hittige wekdroom gelijk hij nimmer heeft gehad. Hij wast zich en gaat de frisse boulevard op, naar de „Herhaling.” Als de directeur-regisseur hem vraagt hoe hij de boekjes vindt, kijkt Lode hem diep in de ogen en zegt: „Bah!”

Jilles is verbaasd: „O, ben je van die? Ben jij een van de nieuw-Katholieke dieperiken van 't verdiepte religieus bewustzijn? Die in de bordelen zitten en luide hun afschuw te kennen geven van ons moreel verval! Want let wel, Lode, jouw slag vertoeft bij voorkeur in de vrolijke buurt en heeft 'n zwak voor gevallen meisjes. Ontken het niet.”

Tegen Agricola moet men anders optreden. „U houdt me ten onrechte voor 'n kwezelachtig mens, meneer Agricola, Jilles bedoel ik. Ik ben je oprecht dankbaar voor de kennismaking met die ongezone kost. 't Doet mij niets, maar eenvoudige lieden brengt 't ten verderve. De schoonheid,” doceert Lode tot verbazing der aanwezige comedianten, „komt van God. Ik heb met vrucht „l'Art Scholastique” gelezen en dat werk van Maritain beschouw ik als de leidraad der moderne kunst...”

Agricola geeft luide uiting aan zijn misnoegen, dat Lode zo veel gelezen heeft. „Och kom,” snerpt hij, „die Maritain! Ik kwam laatst in 'n verdacht huis en ik ver-

zeker u, mevrouw Danneels," richtte hij zich tot de vrouwelijke hoofdrol, „'t meest somptueuse van Brussel, op Ixelles, en daar tref ik natuurlijk een van onze befaamdste expressionistische jongroomse dieperiken in een zeer bezwarende situatie, die ik discreet aan uw dorre verbeelding overlaat. 't Zij genoeg dat hij tussen twee pensionnaires zat vastgeklemd; toen hij mij in 't vizier kreeg, roept ie: „Hé Agricola, hoe zegt Jacques Maritain ook weer: „Le christianisme ne facilite pas l'art". Ook een van die fervente flaminganten die graag laten horen, dat ze ook Frans kennen." Hij lacht hard, slaat driftig op de tafel. „Nee, meneer, ik ben hier zonder bijoormerken; ik wil hier in Vlaanderen de nieuwe kunst brengen en tegelijk experimenteren om steeds nieuwe perspectieven te vinden. Het Vlaamse volk is primitief en dat vergemakkelijkt de zaak. Ik kom niet uit 't noorden om eer of gewin, of uit politieke of kerkelijke overwegingen. De Vlaamse kwestie heeft mijn sympathie, maar dames en heren, vooral het toneel. We moeten samen 't volk doen terugkeren van de slechte film, en op 't goede van de film ons werk inspireren. Basta en wat dachten jullie, wordt d'r nog gerepeet of niet!"

TWEEDE HOOFDSTUK
J'ADORE LES ARTISTES.

Het is maar goed dat oude moeder Wolff haar zoon Louis niet ziet, want hij is zeer mager geworden. Ze heeft hem al enige verontruste kaartjes doen schrijven, waarop hij hoopvol en ietwat hoogmoedig geantwoord heeft; hij kan haar helaas nog geen geld sturen, maar hij heeft er een gedicht bij gedaan. Zijn loopbaan is pas begonnen, maar hij heeft de sterke overtuiging dat hij een groot toneelspeler worden zal, verder is alles in Gods hand. Boven de brief staat 'n kruisje en er onder staat: Uw liefheb- bende zoon in Xo. Zo iets geeft moeder weer moed. Deze Louis, of Lode gelijk men hem daar in dat grote Brussel noemt, zal haar nog eens gelukkig maken en zonder zorg. En, kijk eens, dichten kan hij ook al; dat moet immers van haar knappen jongen zijn, zegt ze tegen Marie, want anders schreef hij wel, dat 't door 'n ander was gerijmd. Moeder Wolff leest dat vrome vers van de Rozenkrans zo vaak over tot ze 't van buiten kent.

En als ze allemaal bij mekaar zitten, vraagt men de oude vrouw om haar te plezieren: „Moeder, zeg die les van Lode 's op.” Met tranen in de ogen begint ze dan:

*„Rozenkrans! 't Onmisbaar wapen
wint des vijands volk en steê;
„manjen, meiskens, vrouwen, knapen,
brengt des Heren bidsnoer mee.”*

Pastoor spreekt ze niet vaak meer, want ze woont nu aan de Rijksweg, waar de man van Marie, haar 'n kleine herberg heeft gehuurd. D'r komt heel wat werkvolk na vijf 'n pint drinken; 't is ruw werk, maar men moet toch wat verdienen nu Louis geen boekhouder meer is. Daar is dus meer reden tot gezucht dan tot gelach, maar de moeder kent haar zoon en klaagt niet.

Lode zelf immers klaagt niet en 't gaat hem niet naar den vleze. Daar zijn allereerst de kleine, nijdige intrigues waaraan de schrandere Louis met succes weerstand biedt.

Onze lezer echter heeft van dergelijke verbitterde machinaties onder toneelspelers reeds zoveel gehoord, dat we hiervan deswege, en ook wijl we enige haast hebben, moeten afzien. Maar als 't geld van Lucas en van zijn vriend Schouten op is, en die knapen weten niet met geld om te gaan, wordt in 'n charcuterie 'n broodje, of in 'n gaarkeuken wat dunne soep gegeten. Het vocht is niet te eten, maar Lucas leert hem er 'n lepel mosterd door te roeren, dat geeft 'n beetje smaak. Dan de friten, dat smaakte in het begin heerlijk, maar nu hangt 't je de keel uit, net als de taaie biefstuk en de Brusselse liedjes van l'amour-toujours.

Het pad der kunst gaat, gelijk bekend is, niet over rozen, en stellig niet dat der expressionistische kunst; daar komt wat bij kijken. Hier gaat 't om de ziel, de kunst moet middel zijn tot 'n hoger leven, geen kunst om de kunst! Gemeenschapskunst om de mensen beter te maken, leert hij Eddie, in ruil voor de tip van mosterd in de soep. Lucas doet 'n poging om met zwaar geschut Lode's stellingen te bestrijden: de alom geliefde, grote dichter van Vlaanderen, Polydoor Ronde, is voor „l'art pour l'art.” Maar allengs raakt Lucas vaster verstrikt in Lode's invloed, wiens aplomb overtuigt; hij wordt hevig religieus, schildert uitgemergelde Christussen en heiligen, die slanke lijn, maar vrijwel geen lijf bezitten. Vlees, dat is goed voor de walgelijke slagerswinkel van Rubens, voor de heidense vleespaleizen der Renaissance, die geen ware vroomheid kende!

Lode moet toch boosaardig lachen, als hij Eddie aan 't werk ziet. Da's nog niks. Prof. Stijn Maes, Eddie's verfoeilijke impressionistische leraar, die in kleuren zwelgt, laat hem zijn gang maar gaan. Voor Lode kwam, zat Eddie vast in de kleine vlekjes van Seurat en Signac, maar Lode zei: „Anders, kerel, vind in godsnaam 'n eigen manier!”

Eddie wanhopig aan 't zoeken naar 'n eigen manier; hij peinsde, schilderde schaduwen waar ze niet vielen, of maakte dezelve groen, in plaats van blauw. Maar tenslotte vond hij er wat op en nodigde den knappen Lode uit, nog eens op 't atelier te komen en eindelijk 't resultaat te zien. Hij had 'n Pieta gemaakt.

Lode beweegt zich tussen al die jonge mannen en vrouwen, die hij bijna stuk voor stuk kundiger oordeelt

dan Eddie, komt eindelijk voor de ezel van Lucas, die trilt van spanning en opwinding. De nieuwe manier bestaat daarin, dat hij met vlekken en vlakken gebroken heeft, en nu in kleurige streepjes zijn pieta heeft opgebouwd en om de Moeder Gods zelfs 'n regenboogfond van streepjes heeft gemaakt. Lode staat met malicieuze glimlach te zwijgen. Op Eddie's nerveus: „En?” antwoordt hij na 'n poos: „Kerel, eerst zat je vast in 'n pointillisme, maar nu zijt ge in 't streepjeslisme verzeild!”

Eddie schreit bijna om die toon, al zijn streven voor niets! Het oordeel der collega's kan hem niets schelen, maar voor hem is deze magere fascinerende hongerkunstenaar de enige autoriteit temidden van een omgeving van „z.g. artiesten.” „Beroerde lamlendige kwastenhanteerders” of „akelige decadente naaktkopieerders,” zo spreekt Lode over de schilders hier. Voor Eddie is Lode de enige zuivere in de rotheid van Brussel, die hem wegvoert van 't lokkend bederf, die hem nieuwe perspectieven opent.

Ongetwijfeld heeft Lucas reden zijn vriend erkentelijk te zijn. Hém zegt ie tenminste eerlijk wat hij denkt, maar Lode heeft er plezier aan om dezen Rotterdammer Schouten, waar ze nu even bij stilstaan en die allermiserabelst met klei moddert, voor den aap te houden. Hij vergelijkt hem met Despiau en Maillol en zegt raadselachtig: „Rodin zou jouw man zijn.”

De Rotterdammer bloost en weet niet hoe hij 't heeft. Hij is 'n goeie jongen, altijd geneigd als hij weer geld heeft, Lode en Eddie van zijn rijkdom mee te laten genieten.

Als ze buiten staan, heeft Lode 't nog over dien Schouten. Ze moeten dien malle 's beetnemen; hij weet nog niet hoe, maar die kan z'n centen toch niet op!

Lode is 'n beetje uitgelaten, dan merkt hij Eddie z'n malaise en spreekt: „Goede Eddie, je bent nog niet in staat te begrijpen wat je hebt willen penselen. Je moet op betere voet staan met Christus en Maria, je bent te jong, te zinnelijk.”

Die zit. Bedrukt denkt Eddie aan z'n wellustige gedachten 's avonds in bed als hij niet slapen kan en de Japanse naast hem in haar kamer beweegt. Maar hij had nooit gedacht dat daarvan iets in deze uitgeteerde figuren komen zou.

Lode heeft altijd gelijk, die kijkt je door de ziel heen;

't is om bang van te worden. Eddie, die omgeven is door de mooiste meisjes, die hij ternauwernood durft aan te kijken, neemt zich voor meer naar de kerk te gaan, al verwondert 't hem, dat de kerken hier in dit gelovige land steeds even leeg zijn. Hij is ook met Lode een avond na de voorstelling naar de Moulin Rouge geweest, om het meisje met dat kruis. Maar ze bleek protestant te zijn en op Lode's ernstig indringende vraag, waarom ze dat kruis droeg, had ze lachend geantwoord: „Dat vind ik nou leuk; da's artistiek.”

Zwijgend had Lode haar aangekeken en ze waren stil weggegaan. 't Meisje had opeens geroepen: „Donder maar op, blikken dominee, middernachtzending!”

En achter de donkere rug van den goeden Lode, was innig bedroefd Eddie met zijn lange artistieke haardos aangewandeld.

Het was 'n situatie als thans. Ze wandelen langs de decadente boulevards en ontuchtige straten, tot ze op de grote Markt staan. De zon begint juist te stralen en werpt flikkerend licht op 't goud van 't Broodhuis. Lucas' oog gaat te gast op de weelde van het bloemenmarktje en op de grillige en levendige gevels: „Enorm, vin' je niet?”

Lode kijkt rond. „Bah,” zegt hij, „klatergoud klotst op de daken.”

Daar komt iemand op hen af. „Wat staat gij daar zo te loeren,” lacht een joviale stem.

„We bestuderen,” zegt Lode somber, „hoe lelijk wel de Renaissance is.”

De ander bulderlacht en Lucas maakt kennis met den eersten speler van de troep, Mon Stevens. Lode wijst met zijn stok op het Vlaams Huis, wat 'n karakteristiek gebaar van hem is geworden: „Wie betaalt 'n pint, heren?”

Gedrieën dalen ze af in de Vlaamse kroeg. Ze stoten aan, Stevens zal betalen. Het is hier een luide troep van Vlaamse nationalistten. Als je hier Frans zou praten, zou je hardhandig tot rede worden gebracht, schept Lode op, die een vurig aanhanger is geworden van de strijdkreet Voor God en Vlaanderland.

En in dit roezig en enthousiast gedoe zegt Stevens, dat de troep nu spoedig de provincie gaat bespeulen, misschien dat Lode nu meer verdienen gaat. „En daar ik weet dat ge 'n oprechte Vlaam zijt, zal ik

den baas bewerken, dat hij u 'n goede rol moet geven."

Al wat donker is in Lode verdwijnt als sneeuw voor de zon. Hij heft het glas en spreekt: „Op het Vlaanderenminnend hart!"

De Groupe Libre heeft ons theater gehuurd en de eindloze tournee van het Diets Massatoneel is aan de gang. Men speelt te Oudegod, Eecloo, Dendermonde, Thielt, Inghoyghem, Maldeghe, Iseghem en alle denkbare Ghems ter wereld.

Lode wordt er niet bepaald dikker op. Hij krijgt niet veel beter rollen en dus niet veel meer gage. De strijd om onderscheiding mat nogal af, 'n ander zou onder de intrigues en plagerijtjes bezweken zijn, maar daar Lode geen kamp geeft, ontzien ze hem, ze kunnen hem niet aan.

Toch proberen ze hem alles tegen te maken, hem van zijn stuk te brengen door iets te zeggen wat niet in de tekst staat, achter het wachtwoord, dat hem als lakei doet binnenkomen. Ja, hij moet de lakei wezen van 'n verwaanden graaf, 'n stomme franskiljon. In de brochure staat: luxueus interieur, maar ze moeten 't luxueus interieur soms spelen in 'n bosdégor van 'n opera of in 'n ruimte die meer van 'n afschuwelijke vrolijke keuken met smoezelig behang heeft. Maar het is waar, zoo nauw kijkt 't publiek niet. De mensen vinden 't al gauw prachtig, hun fantasie staat voor niets. Ze klappen geducht, maar nooit voor de zes uitgebalanceerde zinnestukjes door Lode gezegd en die over de drie actes zijn verspreid. Wat hij zegt, zegt hij goed. Hij legt er alles in wat hij voelt; de geslepen onderdanigheid van een lakei. Bij de repetities knikt Agricola hem wel 's toe, maar nooit komt zijn naam in de krant, zelfs niet in „'t Getrouwe Maldeghe." Nooit wordt hij bij 't open doek meegeroepen; de mannelijke collega's tonen nooit hun tevredenheid.

Lode evenwel verliest het vertrouwen in God evenmin als in Vlaanderland. Echter, het valt niet mee, dat haastig optreden in slechte herbergen met décors die bij 'n heel ander stuk thuishoren, waar je niet aan gewend bent, met deuren die niet open willen voor lakei, of muren die op den lakei dreigen neer te storten, terwijl hij ootmoedig moet aankondigen: „Mijnheer de Graaf, een voorname dame wil u spreken," de graaf vals be-

gint te grijnzen: „Eh lala!” en de lakei en passant met een hand de wankelende muren moet tegen houden!

Lode moet met de belichting helpen, toneelknecht zijn, wat heel leerzaam is; maar ook souffleren in 'n donker stinkend hol, met meubels sjouwen, soms de dames helpen in 'n hopeloze rommel — ze vinden dat hij zo keurig grimeert.

De kleedkamers zijn natuurlijk in de winter ijskoud, je vingers vriezen je af. Het eten is zonder uitzondering zeer slecht en moet haastig ingeslokt worden. Stevens beweert, dat dit juist 't fijne van ons leven is, dit avontuurlijke snelle trekken zonder comfort. Hij houdt van verrassende wederwaardigheden en zou geen rustig burgersmansbestaan willen leiden.

Maar dan moet je mevrouw Danneels, die zich zo veel van dit weergaloze leven heeft voorgesteld, de beste Vlaamse toneelspeelster, moe en verslagen, somber zien zitten, slecht afgeschminkt, als ze haar taaie biefstuk maar niet doorgesneden kan krijgen. Alleen bij het applaus kijkt ze opgeruimder.

Het is te begrijpen, dat Lode nu Brussel met andere ogen gaat zien en dat ie blij is na zo'n avond in 'n heldere charcuterie aan de Gare du Nord zijn broodje met vlees te verslinden. Lucas ziet hij niet meer zoveel; 'n enkele keer eten ze samen op kosten van den beeldhouwer Schouten. Eddie werkt steeds intensiever. Men moet zo'n knaap, die niet buiten z'n kringetje durft treden, niet te zeer ophemelen, misschien komt er toch nog wat van terecht, hoewel, veel fiducie heeft Lode niet in hem. Wat hij laatst voor 'n Pieta geliefde te doen doorgaan, was iets te bar.

Lode heeft veel aan z'n kop. Hij droomt van de film, daar gaat alles veel sneller. Hij heeft laatst Conrad Veidt gezien, da's 'n kerel naar zijn hart. Hij gevoelt zich aan hem verwant, hoewel hij godsvruchtig is en niet zo diabolisch. Op zijn kamertje imiteert hij de koude, maar fascinerende blik van den Duitsen meester en als hij in een café aan de Porte de Namur binnentreedt, kijken de vrouwen naar hem, ontroerd wellicht door die gloeiend-koude blik, de blik van 'n denker en daadmens, wien eenmaal een hele wereld te voet zal vallen. En al brandt Lode van geestdrift voor heilig Vlaanderen, men kan zijn ogen niet sluiten voor 't feit dat in Brussel veel Frans gesproken

wordt, speciaal in het café waar Lode nu komt als hij van de tournee's terugkeert. Hij is moe, maar als hij binnentreedt, doet hij zelfverzekerd als Stevens, men ziet direct den acteur in hem.

Op 'n avond zit hij alleen aan 'n marmeren tafeltje, van de toekomst te dromen in het café. Hij bemerkt niet, dat er 'n dame aan 'n naburig tafeltje voortdurend naar hem kijkt, totdat hij 'n stem hoort die probeert te blozen: „Monsieur, wat lijkt u op Conrad Veidt.”

Verbijsterd staart Lode in een blank gefardeerd gelaat, een rode mond praat, trilt 'n beetje, gehaast en vol belangstelling. „U is zeker acteur, ik geloof vast dat ik u al 's bewonderd heb.”

Lode buigt en denkt na. Deze dame met haar pleureuse is zeker geen publieke vrouw, en het schiet hem door het hoofd, dat menig jongeman zijn triomfweg door 'n liefhebbende vrouw is gebaand. Hij stelt zich voor, neemt naast haar plaats, ze zegt met witglimmende tanden: „Oh, j'adore les artistes.”

Het is evident, dat zij door zijn gemartelde blik is getroffen, en triest glimlachend als 'n heilige Sebastiaan, neemt hij haar huldiging als pijlen in ontvangst. Ze zegt voortdurend: „Un jeune homme comme vous... moet dit doen, moet dat hebben, moet gecajoleerd worden.”

Lode laat haar praten. Zo leert hij nog 's wat Frans, want hij moet telkens naar 't juiste woord zoeken, en ze helpt hem dan.

„Ik kan ook Vlaams klappen. Ik meende dat u geen landsman waart,” beweert ze glimlachend, „u hebt echte dichterhanden, zo fijn.”

Dat is wat nieuws, Lode heeft dat nooit geweten, kijkt stomverbaasd naar zijn handen, het is maar wat je erin ziet....

Het toeval wil, dat madame Lafleur-Nijssen een nogal invloedrijke weduwe is en ook niet onbemiddeld. Ze woont zeer schoon bij de Porte de Namur en Lode brengt haar huiswaarts. Daarentegen moet erkend worden, dat ze niet meer jong is, hoewel nog geenszins bedaad. Ze is ravi van Lode's asketische gestalte en van zijn kunstenaarsziel.

„J'adore les artistes,” deze uitdrukking hoort men vaker in deze tijd.

„Als hij 's anderendaags bij haar komt dineren, zegt

ze, dat hij zich anders kleden moet, zo dat uw figuur beter uitkomt; ze voelt hoe slank hij wel is. Volgende ochtend zullen ze samen 's 'n passend costuum voor hem gaan kopen op de Chaussée d'Ixelles. Lode's flauwe bezwaren weet ze ogenblikkelijk te ontzenuwen en tegen zoveel edelmoedigheid kan Lode geen religieuze moeilijkheden ontwikkelen. Hij komt haar dus met geen ijzeren principes over de kuisheid aan boord. Het is overigens ook nodig, dat Lode behoorlijk voor de dag komt. Hij gevoelde zich vaak gênant afsteken tegen de fraaigeklede, zeer getailleurde jongelui van Brussel die hij in Lucas' omgeving ontmoette.

Hij draagt thans lichte handschoenen, geurt waarachtig naar parfums en de eerste speler Stevens vraagt gek-scherend: „Wat nu, Lode, hebt ge 'n lot uit de loterij getrokken of 'n vrolijke weduwe bejegend?”

Niemand echter licht hij in het Diets Massatheater, in omtrent madame Nijssen, die zo geerne Frans klappt, maar eten doet hij vaak bij haar en dat is ook goed, hij liep gevaar ondervoed te worden. Stelt u 's voor wat 'n ramp voor den auteur, als hij midden in 't boek kwam te overlijden, dan zou het verhaal immers nooit dik genoeg worden, maar wees gerust...

Als Lode daar op de Boulevard du Toison d'or luncht, dan moet hij toch wel 's even aan zijn oude moeder denken. dan is hij bezorgd of ze 't wel goed genoeg heeft. Als hij de wind aan de jalouzieën hoort rukken, kan hij het denkbeeld soms niet van zich afzetten, dat heel misschien zijn moeder genoopt is, zich in dit hondeweer buiten te bevinden, dan neemt hij zich voor, haar straks te schrijven.

„Wat heb je?” vraagt ongerust madame.

„Rien, ma chère,” glimlacht hij goed Brussels.

Meestal vindt hij haar alleen in haar woning, toch zou hij zo graag 's kennis maken met de gasten die op Dinsdagavond te harent verschijnen: grote dichters, schilders, Franse acteurs. Maar het schijnt wel of de ouder wordende vrouw den donkerogigen jongeman — dit laatste magere, voor haar opbloeiend geluk — angstvallig voor zichzelf wil bewaren. Men spreekt toch al van hem en in haar slaapkamer is 't behang 'n weinig vet geworden, net boven 'n stoel, waar Lode vaak te peinzen zit.

Het brutale kamermeisje, dat altoos vrij krijgt als de jonge toneelspeler komt, vraagt: „Is dat van 't haar van meneer uw vriend?”

„Neen, neen,” zegt madame Lafleur nerveus.

Die avond zegt ze tegen Louis, dat hij niet zoveel brillantien in zijn haar moet doen of het anders vaker wassen.

Dat is dat, en als zij hem iets verzoekt, dan mag mon cher Louis toch ook wel 's wat terugvragen? Terwijl hij strak naar 't rulle halsvel staart en ieder rimpeltje in zijn geest registreert, zegt hij: „Je moest me toch 's 'n introductie geven voor Polydoor Ronde...”

Inderdaad, mevrouw Lafleur kent den grootsten levenden dichter-criticus van Vlaanderen en Holland persoonlijk. Het is in haar hand, ze trilt met de mond, zucht en zegt: „Goede Ronde is de geheimzinnige, sphinxachtige oude, die reputaties maakt en breekt, telkens één per jaar, maar tot wien niemand doordringt.”

Madame Lafleur-Nyssen moet hem dus langs lijnen van geleidelijkheid in het huis van den groten Heiden voeren, gelijk men hem noemt.

De schrijver voelt zich genoodzaakt hier een bericht aan den lezer te plaatsen en daar moet de geachte lezer nou 's niet nijdig om worden. Hier en daar heeft het verhaal iets van 'n relaas. Madame Lafleur-Nyssen wordt niet ten voeten uit geschilderd, maar zij is alleen van belang om enig licht te laten vallen op de faits et gestes van onzen held. We zijn echter nog lang niet bij Ronde thuis; de gebeurtenissen volgen elkaar steeds sneller op, er komen tijden, dat Lode zelfs niet de tijd heeft om bij Madame Nyssen te dineren en dat is kras.

Daar is in de eerste plaats Eddie Lucas. Al die tijd, dat Lode hem verwaarloosd heeft, had hij ijverig gewerkt, ver van de pomperijen van den Brusselschen satan. Maar zie, op 'n Zondagmorgen komt Lode van de Mis en hij loopt prettig te denken aan 't eerste rolletje van betekenis, dat hij heeft gekregen omdat er een ziek is geworden; maar als hij z'n kamertje wil binnentreden, schrikt hij zich bijna dood, wijl er iemand zit in 'n regenjas. Ge moet n.l. weten, dat Lode altijd 'n geheime angst heeft, dat hem iemand in zijn kamer opwacht, die hij niet kent, maar die blijken zal 'n tweede en andere Lode-zelf te zijn. Hij herademt als hij Lucas' hoge stem hoort. Lucas is bezig 'n groot pak te ont-

vouwen, waarin een doek zit; eerst zie je de achterkant en daarop staat met grote letters: „Voor mijn genialen en besten vriend Lode, mijn eerste behoorlijke stuk.”

En dan openbaart zich voor Lode's verraste ogen 'n Christuskop, meer dan levensgroot, somber van kleur, grijs en donkerblauw, maar aangrijpend. Als boordevol van ontroering, grijpt Lode de hand van zijn vriend en zegt: „Ge had me niets schóners en passenders kunnen schenken, Eddie, ik zal er mijn gebed voor doen.”

Daar schrikt Lucas wel 'n beetje van, hij krijgt tranen in de ogen, weet niet hoe hij 't heeft. Ontsteltenis omdat Lode dit stuk, dat alleen om de schilderkunst begonnen is, voor 'n hemelse inspiratie aanziet of zelfs als 't bewijs van 'n eindelijk bij Lucas doorbrekende mystieke genade, want daarover blijft Lode toch onbegrijpelijkerwijs doorkeuvelen. Bovenal dat de goede Lode voor 'n door zijn, Lucas' handen, vervaardigd stuk, in ootmoed zou nederzinken, dat is te veel of eigenlijk te gek. Hij spreekt er zelfs van er zijn bidstoel onder te plaatsen.

„Maar hoe vind je 't gedaan?” vraagt Eddie gretig.

„Veel beter,” prevelt Lode, „dit is je beste.”

„Laten we 't ophangen,” juicht Lucas.

Even is Lode in twijfel. „Op Zondag,” zegt hij dan met iets verwijtends, „nee, liever niet.”

Wat nu, Lode is toch geen protestant? Maar daarbij blijft 't. Hij heeft haast. Doordrongen van z'n succes en desalniettemin teleurgesteld, gaat Lucas huiswaarts. Hij zal de ganse Zondag alleen wezen, want Lode moet z'n rol leren en heeft hem zacht de deur uitgewerkt.

Lode leert zijn rol, hij gaat ermee de straat op, tot hij in het bos is, hij dringt diep tussen de geweldige stammen door, tot er geen sterveling meer te zien valt. Dan laat hij 't kleine rolletje schallen, terwijl in de bomen de voorjaarswind giert. Lode slaat om zich heen met z'n stok; 't is 'n hoogmoedige rol, iets van Don Quichotte zit er in. Lode voelt zich sterk en bindt de strijd aan met de reuzen van 't woud. Een bijna bovenzinlijke kracht beweegt zich in dit vreemde lichaam, iets van de waanzin leeft in dit brullend geluid, er is iets ontroerends ook in dien kleinen mens, die daar, tegen takken slaand met zijn wandelstok en met het cahier als gek gebarend, onder de geweldige bomen door stormt!

En als hij in de stad terugkomt, kent hij zijn rol. Ergens op 'n kleine scène vindt de repetitie plaats. Niemand zegt wat bemoedigends, Jilles maakt geen tegenwerping, maar knikt ook niet met 't hoofd; het is als heel vroeger op school. Men vindt hem 'n indringer die de rol van den zieken collega heeft gekaapt. Lode voelt hoe men hem bewondert-met-nijd. De kritiek echter zal hem recht doen wedervaren, het gaat nu komen. Als hij nu maar voor de première bij Ronde mag komen...

's Avonds laat legt hij zijn ietwat vette lokken aan de hijgende boezem van madame Lafleur-Nyssen die de artiesten zo adoreert, hen spijsigt en hen eventueel met het genie der eeuw in verbinding brengt.

Als 's anderendaags Lucas in Lode's kamer omhoog dringt, vindt hij den toneelspeler knielend voor den gekruisigde, die boven de schouw hangt. Maar iets in Eddie begint zich te verzetten tegen dat grote gevoel, dat toch soms zo bedenkelijk veel op aanstellerij lijkt.

Ze gaan samen naar 't Vlaams huis friet eten, want Lucas heeft z'n nieuwe maandgeld gelukkig ontvangen. Eddie's familie is eigenlijk 'n beetje Limburgs patriciaat, en, of hij met 't verkeerde been uit bed is gestapt, hij vindt 't Vlaams Huis tegenwoordig niet meer zó. Deze Vlamingen zijn boeren of willen er voor doorgaan. Het schelden op alles wat Frans is, begint hem wat te vervelen, want Eddie's bonne-maman was 'n authentieke Parisienne. De grollen en 'teeuwige ridicule toasten op allerlei Vlaamse zaken, waarmee hij, noch Lode, iets van doen hebben, gaat hem de keel uithangen. Lode is 'n enorme kerel, daar zal de wereld nog 's van staan te kijken, maar daarom kan ik hem toch niet in zijn Germaans chauvinisme volgen. Ik ben hier in Brussel om schilderen te leren en ik geloof graag dat 't hier decadent is, dat laat zich ten minste wel zo aanzien, maar tenslotte bevalt me de Brusselse decadentie en het dansen 's avonds in 't Bois wel zo goed als, deze ranzige friet en deze kuise ossen aan de houten geschrobde tafeltjes.

Hij voelt zich niet thuis, Lucas. Liefst zou hij één dier Vlaamse nationalist, die hem bijzonder irriteert, aan zijn bespottelijk lange germanenbaard hebben getrokken, Lucas gaat liever waar de meisjes zijn en kan er geen vreselijke zonde in vinden. Maar als Lode spreekt, luisteren ze allen

en met vertedering ziet Lucas hoe z'n grote vriend hier al serieus wordt genomen.

De première vindt plaats op een matinee in het Marais-theater, nog vóór Madame Lafleur van Ronde gedaan heeft gekregen om Lode te ontvangen. Ook is Ronde hierbij niet tegenwoordig; men fluistert, dat deze grootste onder de groten niet veel vertrouwen heeft in gemeenschapskunst en het expressionisme. Lucas evenwel is aanwezig, hij vindt het stuk subliem, doch boven alles is hij in de wolken over de kleine zeer krachtige partij van Lode. Maar Lode denkt vol bitterheid, als de drie hoofdfiguren op de scene worden geroepen en geen hem meetrekt: „Heb ik daarvoor zo gemodderd?” Voor 't eerst had hij plankenkoorts waargenomen, een teken van zijn gepassioneerde zorg voor dit stuk. Zijn onderlip, die normaal dreigde te worden, krijgt weer neiging naar beneden te zakken bij de mondhoecken, zijn gelaat staat weer op askeze.

Niettemin koopt hij 's avonds alle kranten die hij kan bemachtigen en met 'n heel pak onder de arm gaat hij met Lucas op 't terras van Cecil zitten. De boulevard straalt zijn felle lichten uit. Hij slaat 't ene blad na 't andere op. Overal staan 'n paar woorden over de première. Hij zoekt trillend van emotie z'n naam; vindt nergens ook maar de geringste toespeling op zijn kleine, maar degelijk verantwoorde rol. Hij heeft al die dagen er op geleefd, droomde van kranten die hem noemden. Hij dacht eraan, wat b.v. in de Standaard zou staan: „Het is ons niet mogelijk alle namen te noemen, maar de plicht van recensent gebiedt ons te erkennen, dat de heer Lode Wolff iets heel bizonders van zijn pretentieloze rol heeft weten te maken...” Maar het staat er niet en wrevelig stoot Lode de hele stapel terzijde en gromt tussen z'n tanden: „Die ezels, omgekochte slappelingen.”

Lucas inmiddels kijkt het andere nieuws na; hij vertelt van 'n grote staking in Engeland en bloedige opstootjes in Pommeren, maar 't spreekt, dat zulks Lode nu geen belang inboezemt; doden gaan hem deze dagen minder ter harte dan de onbegrijpelijke indifferentie van de kunstkritiek. Lucas merkt 't, poogt hem te troosten. Hij beweert dat Rome niet in één dag is gebouwd; hij entameert de decadentie, waaromtrent Lode altoos vlam vat,

maar vergeefs ditmaal. De meest perverse lichtekooi van de Boulevard Max kan Lode niet uit zijn neerslachtigheid tot 'n boetpredikatie opwekken. Lucas zucht, dan staat opeens een dame daar.

Lode staat op, gaat op haar toe. „Tu étais merveilleux,” fluistert madame Lafleur-Nyssen; om haar danst 'n geur van Congoparfum. Lucas snuift het op, dat doet zijn zinnen goed. Hij bemerkt uit de verte niet hoe de dame al aan 't verleppen is.

Dan draait Lode zich om en zegt tragisch in Eddie's oor: „Je moet me excuseren, ik heb 'n rendez-vous met dit vrouwke.” En hij kijkt hem aan of hij zeggen wil: heb deernis met deze Maria Magdalena, ik voer haar op het smalle pad der deugd terug. Maar bij zichzelf overweegt de man misschien, dat z'n avond toch verloren is, dat hem na zijn ontgoocheling wel iets toe komt.

Terwijl Lucas eenzaam en triest door de vijandige stad wandelt, waar de meisjes lokken, maar 'n bloedig doodshoofd voor hun schaamte dragen, gelijk Lode suggestief heeft gezegd, soupeert de jonge comediant met madame Nyssen en als Lucas vergeefs zijn verhit bloed met fantasieën tracht te kalmeren, ligt de goede Lode reeds bij Madame in het Louis XV bed, waar haar man sinds de oorlog niet in is teruggekeerd.

J'adore, j'adore les artistes...

DERDE HOOFDSTUK
POLYDOOR RONDE.

Voor het sierlijk gegoten hek in Boschvoorde talmt Lode Wolff, hij heeft, tot zijn verbazing, weer hetzelfde onbetrouwbare gevoel als onlangs voor de première. Geen naam staat op het hek, maar op een der stenen daarnaast wordt ge ervan verwittigd, dat slechts bezoek kan worden afgewacht, nadat u belet heeft aangevraagd. Dezelfde hooghartige waarschuwing is ook in het Frans vertaald, alleen iets beleefder: *On est prié d'abord...* Het hek piept en het grint van 't laantje kraakt. Hij tracht met zichzelf te gekscheren; daar gaat Lode met zijn loden jas op loden schoenen. Het is een lange weg langs een vijver; ten slotte bevindt hij zich voor 'n brede deur, waar hij aan 'n hazepootje trekken moet. Een oude dienstbode wordt zichtbaar; ze doet ten halve de deur zeer wantrouwend open. Lode stamelt zijn naam als ze een visitekaartje opvordert; hij vloekt in zichzelf, dat hij zo iets nog niet heeft. In de marmeren hal -- waar een in Lodes ogen foeilelijk geel en groen schilderij hangt, waarvan hij niet weet of 't 'n zee of stormachtig landschap verbeeldt -- begint hij opnieuw te rillen. Misschien eet ik te weinig, peinst hij; Polydoor Ronde is evenwel ook maar een mens, al gaat hij voor den beroemdsten dichter door van Vlaanderen. Mon amie heeft toch belet voor mij verkregen, waarom ben ik bevreesd? Een kruisbeeld hangt hier niet; hij is 'n heidens dichter, tant pis, zeggen ze hier in Brussel, een groot artist is ondanks zichzelf, toch een begenadigde Gods.

Het oude meisje waggelt nu op hem toe en zegt verdrietig: „Wilt u mij slechts volgen, mijnheer gaat weldra komen.” Dat is nog 's Hooghollands wat deze maerte spreekt.

In een donkere kamer treedt hij, trillend van emotie, binnen. En daar staat in 't midden, met de handen in de zakken, een uiterst rijzige figuur. Men ziet een warrig grijs hoofd en vooral zeer dikke lippen, gekweld omlaag getrok-

ken; dat is eerst 'n gefourmenteerde mond, daar is die van Lode niets tegen. De grote man steekt u 'n slappe hand toe, wenkt dan plaats te nemen. Dan komt uit de schaduw een zeer vreemde, ouderwets voornaam geklede vrouw naar voren; zij is de beroemde maîtres van Ronde, die hij vroeger heeft bezongen, ongeveer aldus: „*Gij vrouw nog dierbaar aan mijn duistrend hart...*”

Dan zitten daar drie personen zeer te zwijgen, tot de gastvrouw met klagelijke stem een gesprek poogt op te zetten. In deze voornaam kille en bijna monumentaal trieste sfeer, kan Lode zijn zekerheid niet vinden -- hij voelt zich alsof hij 'n eeuw terug op een historisch bezoek is.

„Een sigaar?” vraagt de grote man, en hoewel Lode meer van sigaretten houdt, weigert hij niet.

Dan vraagt Ronde's doffe stem, terwijl hij hem lang met zijn fletse en toch doordringende ogen beziet: „Gij zijt dichter, nietwaar?”

Wat moet men daar op zeggen? „Neen, toneelspeler,” zegt Lode verlegen, „maar ik schrijf ook wel 's 'n gedicht.”

„U heeft ze zeker bij u, laat ze maar hier, dan zal ik ze 's doorlezen, maar ik moet mijn ogen sparen, ik word oud;” Ronde zucht, „Kijk, da's m'n loupe! maar tante Anastasie,” zo spreekt de dichter zijn oude geliefde aan, „ontkurk 's 'n flesje, misschien heeft meneer Wolff wel goesting in 'n borrel. Ge zijt Hollander en ik bezit nog Schiedam of gaat uw voorkeur uit naar zoeter drank?”

„Ik drink wat gij drinkt,” zegt Lode levendig en deze hulde schijnt Ronde te bevallen; hij lacht flauwtjes en Lode gaat voort: „hoewel ik bezwaarlijk geloven kan, dat uw bitter mij zo zal bedwelmen als uw woorden 't mij gedaan hebben,” en na deze tirade, die, hij weet niet waar vandaan, over zijn lippen komt gefladderd, bekent hij (terwijl mevrouw trippelt met haar Napelse sjaal om de frêle en moede schoudertjes naar de serveer-boy -- een anachronisme, deze aanwinst, in de museum-sfeer,) hoe nerveus hij was, hoe hij beefde enkele momenten geleden.

Ronde wuift af: „O nee, wat praten de mensen toch over mijn ongenaakbaarheid, mijn hooghartigheid. We zijn maar heel eenvoudige lieden, nietwaar Anastasie?”

En Anastasie, het likeurdingetje als een kinderwagen voor zich uit schuivend, knikt heftig dat we toch zulke

gewone lieden zijn, al zijn Polydoor's poëmen reeds onsterfelijk.

„Lust ge soms dit goedje?” vraagt de dichter, een gouden fles in het licht houdend, „man, hier proeft ge Montparnasse in, da's zuivere Baudelaire, drinkt ge uw Pernod zonder of met?”

„Zonder,” zegt Lode zonder blikken of blozen.

En nu begint de gezellige middag. Mevrouw spreekt de Martini aan en even duchtig als haar oude minnaar de Pernod. Polydoor raakt 'n weinig opgewekt, zodat Anastasie smekend zegt: „C'est assez chéri.”

Hij krimpt ineen en begint somber op z'n sigaar te sabelen, zodat Anastasie hem maar weer inschenkt. Polydoor neemt 'n ferme slok en begint dan uit te varen tegen de lagere geestelijkheid, die 't volk misleidt, het opzet tegen de regering.

Lode weet niet hoe hij 't heeft. In alle literatuurgeschiedenissen staat deze Ronde geboekt als een groot strijder voor de Vlaamse taal. Maar ja, men moet een gewichtig man toch gelijk geven en ijverig kwijt Lode zich van zijn taak met veel precies' en absoluuts.

„Ik trek met 't Vlaams Massatheater door het land en ik heb gelegenheid te over, om te begrijpen hoezeer u gelijk hebt, waarde meester. De geestelijkheid is niet altijd even schrande en de middelen van de leiders zijn niet altijd even kies. Men maakt 't volk diets, dat iemand die Frans spreekt, noodwendig 'n bruijt, 'n beul en 'n wellusteling moet zijn.”

Zulke woorden winden Polydoor zeer op. Hij neemt nog 'n slok en verheft zijn stem: „Emile, was dat geen Vlaming, al schreef hij Frans? En wat voor Frans! D'r is geen Vlaming, buiten Gezelle, die zo'n goede Vlaamse kunst heeft geschreven als Verhaeren. In zijn gedichten leeft ons landschap en de zee, lijk in schilderstukken van Permeke. Hebt ge in de vestibule die zee gezien... is dat niet...”

„Grandioos,” valt Lode in — hij weet zelfs waar hij moet interrumperen. „Da's expressionistisch, ik dacht al, dat moet van Servaes of Permeke zijn.”

„Gij bevalt me,” zegt Polydoor, „maar Permeke moet ge geen expressionist noemen; dat werk, daar past geen naam op. Ik zal straks uw verzen lezen; ge zijt tenminste

geen barbaar, in tegenstelling met de meeste jongeren, die alles aanhangen wat van de Hunnen komt. Gij deelt mijn opinie en dat verheugt me dermate, komaan, dat ik ons beiden nog enen Pernod inschenk."

Anastasie kan 't niet beletten.

"Zo zijt ge van 't Vlaams Massatheater?" vervolgt Polydoor. „Ik ben in de aanvang daar vol belangstelling gaan kijken, maar ik moet het afkeuren vanwege hetzelfde boerenbedrog. Man, geloof me toch, dat ik alles over heb voor onze Vlaamse stam, dat ik niet weet, wie ik meer moet haten, de Franskiljons die ons zo treiteren en provoceren, dan wel de bewuste Brusselse verraders die 't Frans, dat ze gruwzaam verminken, zo gekleed vinden staan. Maar we wonen nu eenmaal in 'n tweetalig land, we moeten ons met de Walen verstaan. Als we niet samenhouden, lijft de Duts ons in, zodra hij de kans schoon ziet... Weet ge wel, dat er nu nog veel spioenen, in 1915 omgekocht, daar in dat z.g. verzwakte Pruisen werken? Ge moet goed begrijpen, jonge vriend, ik voel me als ieder gevoelige voor 'n groot deel aangetrokken tot de Franse cultuur, maar ik heb niets dan minachting voor de strebers, de halfslachtige Brusseleers, de assimilanten. De Vlaam moet zich met den Waal verstaan, ophouden met agaceren, provoceren, ten tonele en alom. Ik zou niet weten waarom 'n activist, 'n spioen, 'n knecht van Duitsland, 'n beter dichter of professor zou zijn. Maar de Walen moeten allereerst verdraagzaam worden, ons niet in onze rechten zien te beknotten. De Vlaamse cultuur is groot, de Franse cultuur is groot. Dit is mijn idee en van ieder beschaafd man in dit land, dat 't schoonste land ter wereld kon zijn. Maar het volk kan de charlatanerie niet zo doorzien, goede vriend. Uw theater daalt af tot de massa, vleit hun lage instincten, geeft hun een z.g. expressionistisch kijkspul..."

"We moeten de massa opheffen, omhoog voeren," meent Lode ferm.

"Omhoogheffen?" gromt Ronde, „daarom zeker al die ladders! Mis, vriend, da's weer zo'n typische demagogentaal. Een kunstenaar heeft met de massa, dat gevaarlijke vee, niets van doen. Er zijn al genoeg opheffers in beweging, oplichters, omgekochten. Pas op, die schone Vlaamse beweging raakt nog in de val van den Duts, wiens trafie-

ken Emile zo goed heeft aangevoeld, hoe ze alle volkeren willen knechten, uitroeien:

*„Que la victoire ait l'épouvante pour compagne
que tout soldat soit brute et lâche avec fureur,
et qu'aujourd'hui encore, il songe et fasse honneur
à ses aïeux, les Goths, les Huns et les Hérules...
Il faut vaincre en isolant
après chaque combat ténébreux et rapace
Femmes, filles, enfants,
Afin qu'en eux soit immolée, atrocement
La race...”*

Lode knijpt de ogen dicht, delireert: „Enorm.”

„Nee,” zegt Ronde, „enorm is dat niet; eerder bedenkelijk. Vergeet niet dat Emile, ik en zovelen, toch iets van dit barbarenbloed moeten hebben om dit zo te kunnen begrijpen. Maar wij Vlamingen kunnen 't edelste volk zijn, als we ons maar niet in ezelachtige dorpsopsnijderij van alles inpraten. O, als ik er aan denk, dat binnen afzienbare tijd, misschien in mijn laatste levensjaren de Hunnen weer hier hun bloeddorst komen stillen..., hoe is 't weer, Anastanie, van onze Vlaamse jongens...”

En met trillende stem citeert de lieve dame, terwijl Ronde van ontroering vrijwel z'n hele sigaar ophapt:

*Hélas! où sont vos corps jeunes, puissants et fous,
Où vos bras et vos mains et les gestes superbes
Qu'avec la grande faux vous faisiez dans les herbes
Hélas! la nuit immense est descendue en vous...”*

„Les gestes superbes avec la grande faux...” zegt Ronde, „arm Vlaanderland, ik zie, integendeel, in plaats van onze boeren de Dood met een pickelhaube en een zeis alles neermaaien. Want, arme vriend, het spel gaat weeraan beginnen, het zit in den Duts, die droomt van wraak. Hij moet neermaaien en massacreren. Misschien zit 't in alle mensen, wij verafschuwen en minnen dit dodelijk spel...” en hij gaat door, nu geheel onbegrijpelijk, over de wereldziel en dat er geen God is en tante Anastasie geeft met eerbied doorhuiverde stem aanwijzingen: „Nu spreekt 'em van den oorlog....”

Maar na dit effort verzinkt Ronde in een grote apathie; Anastasie kijkt herhaaldelijk naar de pendule. Als

Lode hem verzoekt ook 's een voorstelling bij te komen wonen, knikt hij afwezig, vaal, dood. Mevrouw belooft ijverig, dat ze er Ronde aan herinneren zal. En daar Lode geen gedichten heeft, laat hij niets dan de herinnering achter. Maar mevrouw, die dringend gevraagd heeft of men hem niet ergens mee van dienst kan zijn, schrijft hem enige introducties voor de kunstwereld.

Het is 'n lange weg naar huis en in de tram bedenkt Lode vreemde dingen. Hij stelt zich voor, als Ronde misschien dood zal zijn, dat hij dan aan 't graf 'n gedicht van hem zal voordragen of misschien 'n vers van Lode zelf. Men vindt 't zo bijzonder, dat men hem vraagt het ook bij de rouwplechtigheid in de schouwburg te zeggen. Zijn portret komt dan in alle kranten. Hij wil beroemd worden! Door zelfmoord wordt men beroemd, maar dan is 't te laat. Men kan ook 'n bericht in de krant lanceren, dat men dood is, maar voor 'n acteur is dat niet nuttig. Hij weet niet of hij misschien niet beter letterkundige had kunnen worden, dat is toch wel iets makkelijker. 'n Drama schrijven en je bent er. Hoe heette die jonge dichter ook weer, die zich in de opera vlak voor 't begin in zijn loge doodschoot? Ondanks de goede mise en scène, is hij vergeten; bovendien is zelfmoord onchristelijk.

Enthousiast gaat Lode alom vertellen over Ronde. Ook bij de troep verkondigt hij zijn lof. De Vlamingen bewonderen nog sterker den dichter, wiens vreemde Vlaams ze niet begrijpen en die hen veracht, maar Lode verzwijgt zijn pessimistische levensbeschouwing.

Bij Lucas echter stijgt de verering voor Ronde tot het exces; hij brandt van verlangen Ronde te schilderen. Hij eist van Lode, dat die hem naar Boschvoorde brengt. Lode echter lacht raadselachtig of geringschattend.

Lucas slaapt 'snachts niet, want hij vreest dat deze prachtige Polydoor Ronde sterven zal, eer hij naam genoeg heeft om tot hem door te dringen. Naar foto's maakt hij zijn portret, maar wordt moedeloos om de vonk van het echte leven, die ontbreekt.

Lode heeft 't volhandig met zijn introducties, kan zich met Eddie z'n malaises niet bemoeien. Maar ook deze milieus, die hij nu kennen leert, bevallen hem niet erg. Hij was graag in gesloten Waalse kringen gekomen, die hem belangwekkender lijken. Hij slaapt ook al slecht, want des

nachts heeft hij 'n onbedwingbare begeerte om aan de Franse film te komen, ondanks het abominabel accent, waarmee hij citeert: „Les gestes superbes...” De film is immers in 't jaar '29 nog stom. Hij zou zo graag Hamlet spelen.

Op 'n goeie dag gaat hij met Lucas naar een fotograaf. Hij draagt een koffer waarin een zijden wambuis en een baret met veer. In Brussel is men geduldiger met artisten dan in Holland; de fotograaf is zeer geïmpressionneerd door den somber kijkenden schouwspeler Lode Wolff van het Vlaamse Massatheater. Hij zegt maar voortdurend: „Ge neemt maar uw gemak, meneer.”

In de kleedkamer voor de spiegel is Lode doende, hij trekt het wambuis aan, begint zich langzaam te schminken; maakt donkere vegen om zijn ogen, slaat vervolgens de mantel om zich heen, posteert zich en vraagt lijdend aan fotograaf en vriend: „Verschoning, dat ik u even moet doen wachten, ik moet me eerst concentreren.”

De fotograaf knikt en Lucas, anders nerveus en beweeglijk, houdt zich doodstil; hij vindt Lode geweldig.

Ze kijken hoe die zich concentreert. 'n Kwartier lang trekt hij gezichten, terwijl hij murmelt voortdurend dezelfde woorden: „To be or not to be...” Dan komt hij. 'n Tweede Ronde van vóór de borrel, maar met dunner lippen, somber oog, gekwelde mond en donkere rimpels in het voorhoofd, posteert zich voor het toestel, waar geduldig de fotograaf, 'n typische Belg met lange haren en jacket, heeft gewacht.

En als de foto klaar is, zet Lode er met witte inkt onder: „Lode Wolff in „Hamlet”.”

En zendt 't zijn oude moeder.

VIERDE HOOFDSTUK
DE NIEUWE STER.

Zodra Lode geld heeft, koopt hij zich nu 'n smoking. Hij eet liever minder, dan dat hij zich de attributen van ernstig cosmopoliet langer nog ontzeggen zou. Op 'n Zaterdagnacht, als de troep laat uit de provincie terug is, na allerlei wederwaardigheden: Lode had voor schurk gespeeld en men had hem aangeraden heimelijk achterdoor te ontsnappen, omdat de brave Vlamingen hem misschien wel wilden aflossen, men weet nooit; waar ge dus aan zien kunt hoe meesterlijk hij den schurk had uitgebeeld, na genoemde wisselvalligheden treedt Lode tegen twee uur in een Vlaamse cercle binnen, middels de introductie van tante Anastasie. Hij verneemt enkel Frans om zich heen, hetgeen voorzeker het beste bewijs is dat hij terecht is. Immers, het is bekend dat de ijverende Vlaamse kunstenaars altoos Vlaams spreken bij hun bier in de vooravond. Echter, niet zodra verschijnen hun dames, of daar gaat 't van: *Comment ça va, Chère madame de Keukeleere!* Lode bevindt zich dus bleek en verlegen tussen de Franssprekende Klauwaards. Het is een eminente compagnie, allen in avondtoilet en als je dan 'n goed jaar geleden uit 'n boerennest komt, valt 't zwaar zich hier te bewegen of men nooit anders gedaan heeft. Het is anders dan de schurkachtige markies op de planken te spelen; dan overdrijft men — nu ben je timide.

Lode kent niemand, houdt zich op de achtergrond. Laatdunkend doen zelfs de dienaars, ondanks de smoking. Wellicht is zijn hemd niet meer goed glad gestrookt? Hij betreurt, dat hij niemand meegenomen heeft, Lucas of madame Lafleur; hij heeft er op gerekend, bekenden hier te zien.

De Klauwaards, die temiddernacht het Vlaams voor het verraderlijke valse Waals der Leliaards verwisselen, zwieren over de gladde vloer langs hem heen. Maar ziedaar, tussen de dansenden komt 'n bres en daar kijkt de Fries Agricola, onze regisseur mij aan; men zou haast

zeggen, dat hij me niet wil kennen. Er op af, *unverfrozen*, gelijk mijn Duitse neef zeide; die zou zich hier direct hebben thuis gevoeld, al kende hij geen woord Frans. Verdomme, wat 'n aardige meid heeft die Agricola bij zich. Glimlachend baant Lode zich 'n weg naar zijn directeur, die zich temidden van 'n troepje bevindt; zijn ene hand steunt op 'n zwartzijden damesschouder, de ander houdt 'n glas port of zo iets. Lode ziet eerst de vrouw op haar blote rug, over welks midden een fijne blond-zijden streep dons loopt...

„Meneer Agricola,” fluistert zoetjes Lode.

Onwillig neemt de regisseur hem op: „Tiens, tiens, c'est vous!” zegt hij, op 'n toon van geërgerde verwondering.

Maar Lode, *unverfrozen*, stelt zich voor aan alle lieden, artisten, ook 'n klein hulpeloos dik mannetje dat Presburg heet; maar vooral aan de schone Judy Prins, een blank en slank meisje met fijn krullend haar.

En Agricola, welwillend opeens, vervolgt in 't Frans: „M.elle Judy wordt 'n collega van u, Wolff, en zo ik me niet bedrieg, de ster van ons ensemble.”

Ai, die is er al heel vlug.

„U is Hollander geloof ik,” zegt, tevreden 'n beetje, de kleine dikke Presburg, die niet weet waar hij met zijn kleine armen heen moet. „Dan ben ik blij 's ongedwongen te kunnen praten. Van dat Frans krijg ik gauw genoeg. Niet dat ik 't niet versta hoor, maar ik spreek liever m'n moers taal.”

Hij vordert Lode op, samen naar het buffet te gaan, waar hij hem iets hartigs aanbiedt.

Bij ingeving overweegt Lode, dat dit geen ander dan de machtige bankier Presburg kan zijn, waar hij naast staat. Hij kijkt het mannetje, dat hulpeloos z'n pince-nez schrijlings op z'n grote neus duwt als op 'n weerspannig rijpaard, opgetogen aan. Hij roept: „Precies mijn mening”; „u hebt weer gelijk”; „ik ben 't niet helemaal met u eens, maar u zegt de dingen zo bijzonder!”

„U kent Judy nog niet, ze heeft dezer dagen, met de hoogste lof, examen gedaan op 't conservatorium in Antwerpen. Ze is m'n nichtje, verstaat u goed. Ik heb haar laten studeren; haar leraar liet me niet met rust, zat maar achter me aan, Judy heeft genie, zei die, de professors

waren dol met haar. U had haar moeten horen voordragen. 'n Heel stuk uit haar kop van de Kleine Johannes, 't was 'n weelde voor oor en oog, meneer Wolff. U is ook aan 't toneel, natuurlijk, natuurlijk, ik heb al veel van u gehoord."

Dat moet ik ook tegen de lui zeggen, denkt Lode, ik heb al over u gelezen en zo, al is er ook geen snars van aan. En hij keuvelt gezellig door, drinkt goed, terwijl de kleine bankier maar orangeade slurpt, doch Lode steeds alcohol blijft offreeren: „Ik moet sturen," verontschuldigt hij zich om de orangeade.

Het eind is, dat Presburg, Judy, Agricola en Lode naar huis rijden.

„'t Is 'n Cadillac," zegt Presburg, „hebt u verstand van wagens?"

Lode is 'n weinig licht in 't hoofd en als de auto voor zijn woning in de Rue de Tenbosch stilhoudt, komt hij er meer uitrollen dan uitstappen. Z'n hoed, die tegen de kap stiet, valt op de grond onder gegrinnik van Agricola.

Theatraal, parmantelijk, verdedigt zich Lode: „Ik ben niet gewoon te buigen!"

Alle grote zaken gaan langzaam. Met de anderen van 't Vlaams Massatheater ergert Lode zich toch over de indringster, die door Jilles naar voren wordt geschoven. Judy is bescheiden, maar men voelt haar desondanks als 'n vreemde. Vooral mevrouw Danneels, die de jongevrouwenrol, ondanks haar veertig jaren, treffelijk vertolkte, voelt zich pijnlijk gepasseerd, spreekt beurtelings van „de jodin", „de chiffonnière" en „diamantdievegge."

Lode billijkt evenmin Judy's bevoorrechting. Hij ziet 't anders; hoewel hij met geen concurrentie is bedreigd, meent hij dat de vrouwen 't te gemakkelijk hebben. Haar spel komt hem matig voor, maar ze is mooi en meer dan mooi. Dus ergert hem Agricola, die de ganse dag bij haar is, nooit 'n opmerking maakt, zelfs niet als ze bijzonder slecht werkt.

In de trein zit b.v. Agricola naast haar en onderwijst „en plein public," al flirtende, zodat het hele gezelschap geërgerd is, want deze schijn-Dietser, Agricola, spot met onze heiligste gevoelens: „Jouw naam, goddelijke Judy, zou al 'n kapitaal waard zijn, als we in andere tijden leef-

den. Je had iets minder mooi moeten zijn, want dan zou je nog veel beter spelen. Men moet 'n gevoel hebben van lelijk te zijn of gebrekkig, of achteruit te worden gezet, om tot grote dingen te komen. Het is natuurlijk 'n voordeel dat je Jodin bent en je gevoel van Joodse minderwaardigheid zal wel je tekort aan onaantrekkelijkheid compenseren. Het gevoel van inferioriteit, alleredelste Judy, is de machtigste stimulans. Omdat Napoleon zo was en voor ridicuul werd versleten, ontwikkelde hij de grootste macht. Waarom blazen de Friezen zich zo op? Wijl ze bang zijn voor minder te worden gehouden dan de Hollanders. Mijn vader is 'n echte Friese gentleman, zeer nationalistisch en anti-Hollands. Hij was bij 'n kapper in Bolsward. Die man had 'n handdoekje onder z'n hoofd gelegd om hem te scheren. Vader begon opeens joviaal Fries met hem te praten. Wat doet de kapper? Hij trekt de doek onder vaders hoofd weg en zegt: „Als we toch Friezen zijn, gaat 't ook wel met 'n papiertje!” Daarom willen we 'n leerstoel te Amsterdam, daarom zetten de Vlamingen zo'n keel op en werken de Pruisen als gekken om het superieure Europa in mekaar te timmeren. Omdat ik zelf thuis voor 'n onbelangrijk knulletje ben gehouden, heb ik alles gedaan om ze te laten zien, wat ik kan en heb ik de moed gehad jullie hier in België 'n massatheater te geven, voorlopig zonder massa op het theater, maar met 'n massa domkoppen in de zaal!”

Eerst zwijgt Judy. Als het donkerrood uit haar gelaat is weggetrokken, zegt ze beschaamd: „Ik geloof dat je overdrijft, Jilles, ik voel me gelukkig helemaal niet inférieure.”

„Tant pis,” verspreekt zich de regisseur, die opeens versombert. Misschien zag hij liever, dat ze zich minder waard zou voelen, dat ze zich in elk geval door hem beschermen liet.

Lode voelt zich plots gedrongen Jilles aan te vallen om zijn dwaze stokpaardjes van nationalisme en kunst. Hij weet, dat hij 'n goede beurt zal maken bij zijn collega's, maar hij denkt: „Lode, verstandig blijven, opdat Jilles niet nog koeler wordt.” Zacht en inschikkelijk spreekt hij: „Ik vrees dat onze knappe spelleider zich toch vergist in ons eenvoudig, maar zuiver volk.”

Nu antwoordt Jilles niets, maar kijkt op z'n klok en

zegt nijdig: „Zijn we d'r haast, die rottreinen hier zijn nooit op tijd.”

Op de mijndirectie te Heerlen heeft Lode reeds strategie geleerd, maar hier gelden andere wetten. Judy heeft invloed, langs haar gaat onvermijdelijk de weg naar de grootheid. Hij moet handelend optreden, de meisjes in Maastricht hebben hem, in hun naïeve bewondering, het idee gegeven dat hij onweerstaanbaar is, terwijl zijn erotisch vuur niet sterk genoeg was, om hem ooit de proef op de som te doen nemen. Echter meent hij 'n Don Juan te zijn. Maar heerlijker dan de blik van zo'n Maastrichts wicht was hem 't applaus van 'n ganse zaal. Zijn behoefte aan bewondering is hier op 't echt toneel nog nimmer bevredigd.

Hij zorgt er voor, veel met Judy samen te zijn. Omdat hij toch niet geladen is of echt verliefd, wordt hij te spoedig agressief, zij 't met woorden. Judy is veeleer verbaasd en als hij, luchtig pratend over zijn veroveringen, beweert, dat hij 't eerste meisje dat hem 'n zoentje zou weigeren, nog moet aanschouwen, staat ze gekrenkt op en zegt: „Dan wordt 't tijd, dat dat 's gebeurt.”

Te laat begrijpt hij, dat hij haar beleedigd moet hebben in haar vrouwzijn.

Maar de aanhouder wint. Bovendien maakt haar koelheid hem belust. Dit donkere meisje „Jessica”, zoals hij haar noemt, met pijndoende herinnering aan de avond in de Maastrichtse Comedie, toen hij op de onbeschreven balustrade de naam Louis Wolff had zien pralen met gouden letters, wekt voor 't eerst in hem 'n lichte genegenheid, die weinig gemeen heeft met de zeer materiele uitkomst die madame Lafleur biedt. Dit verlangen is anders dan de lust die hem eens in het Maastrichter park gedreven had. Indertijd was hij met een prostituee in contact getreden, zich tegen zijn begeleiden vrienden ermee verontschuldigend, dat het hier meer om artistieke nasporingen ging dan om eigenlijke beestachtigheid.

Ik moet directeur worden, Agricola is 'n zot, denkt Lode, overtuigd van zijn eigen kwaliteiten. Zacht en indringend richt hij af en toe als Jilles elders is, het woord tot Judy. Zij, half belangstellend en half spottend, neemt zijn

expressieve masker met de sombere ogen op. „Is dat aanstellerij,” vraagt ze zich af.

Hij informeert naar huiselijke aangelegenheden, naar haar oom, haar familie. Ze geeft korte antwoorden en Lode spoort zich zelf tot kalmte aan; overhaasting kan hier fataal werken. Maar hij zal haar hebben.

VIJFDE HOOFDSTUK
LODE BREEKT MET LUCAS.

Eenzaam wandelen twee Limburgse jongens door het verlaten Brussel. De vooravond hebben ze op 't atelier van Lucas doorgebracht, waar Eddie op Lode's aandringen oude, middeleeuwse, liederen heeft gespeeld, waarbij Lode vroom heeft gezongen. Ze hebben ook weer over Ronde gepraat. „'t Is vreemd, maar als ge die genieën persoonlijk kent, zegt hun werk u minder,” meent Lode.

Eddie is 't daar wel niet mee eens, maar die kent Ronde dan ook niet. Zo graag zou hij hem eens schilderen, dat móet een meesterwerk worden en hij smeekt Lode herhaaldelijk: „Lode, je weet, ik vraag je maar één ding, stel me aan Ronde voor.” Maar het is bekend dat het onmogelijk is in het sacrosancto door te dringen, de grote man is ongenaakbaar. Terwijl hun stappen opklinken over de stille Boulevard du Midi, praten ze nog over den stuggen, groten dichter.

Vanavond was er geen Vlaams toneel, maar de Waalse theaters zitten vol met fraai geklede lieden, voor de Kerstmis. Lode vindt het verdrietig dat er nooit gala-avonden zijn van het Vlaams massatheater; daar komt geen koning, geen society, nimmer is men er in rok met witte das. Hij neemt het Ronde 'n beetje kwalijk dat die zijn invloed niet gebruikt om het aanzien van het Vlaams toneel te verhogen.

Lode is ontstemd. Hij heeft vanmiddag den bankier Presburg met zijn nichtje getroffen in 'n café. De man had hem gevraagd om vanavond naar 'n klein feestje te komen vanwege de Kerstboom, maar wjl Judy geen teken van instemming gaf, doch verwaand en koel haar oom opvorderde nu 's af te rekenen, had hij zich verontschuldigd.

Nu wandelen twee jonge kunstenaars die de wereld moeten veroveren, in het jaar des Heren 1931 op de trieste avond vóór Kerstmis langs de huizen, waaruit soms liederen komen, niet altijd even stichtelijk; uit kroegen klinkt zelfs lichte zang.

Lucas praat slechts over meisjes van pensionaten; hij zou alleen maar kunnen verlieven op 'n meisje uit 'n pensioonaat, maar dat moet hij dan ontmoeten op een zeedijk, les jeunes filles de la grève...

„The seaside girls,” approuveert Lode...

...met blonde vlechten, asblonde vlechten en blauwe ogen. Je weet dat het met Charlotte al lang uit is, (Lucas zucht). Ik weet 't eigenlijk niet, ik geloof dat de jeugdliefde de ware is, dat je later nooit meer zo diep verliefd kunt wezen als op je zestiende jaar."

Lode kucht af en toe 'n beetje droog; deze praatjes laten hem koud.

„En wat 't grappige is,” zegt Eddie als het antwoord van Lode uitblijft, „onder een Kerstboom met 'n hele boel andere kindjes heb ik Charlotte 't eerst gezien, toen ik zeven jaar was en zij negen. Altijd als ik aan liefde denk, ruik ik de geur van de dennenappels die in de open haard verbrand werden. Ik stond achter Charlotte en zag hoe haar blonde haar glansde; ik meende dat die haren zo naar dennen geurden. Ik heb haar toen niet gesproken, maar toch dacht ik van dat ogenblik af veel aan haar; ze werd mijn ideaal. Je weet, hoe ik later elke avond langs het pensioonaat ging lopen om haar te zien, hoewel ik bijna niet durfde kijken als ze werkelijk met haar vriendinnen aankwam. Ik werd steeds feller verliefd, zonder dat ik haar sprak; ik schreef overal haar naam op, ik kon niet buiten haar."

Lode schijnt dit alles niet belangwekkend te vinden.

„En toen kwam 't. In Ostende. Haar familie, mijn familie. We zeggen mekaar in R. ternauwernood goeiendag. Maar de dokter roept: „Kijk, daar heb je mevrouw Lucas met haar zoontje; dat doet me nou genoeg, stadgenoten hier te zien.” Charlotte, die me altijd naar haar had zien loeren, bloosde. Ik was niet meer van haar af te slaan. We praatten wel niet veel, maar ik droomde van haar. Mijn droom, naast haar te liggen op 't strand, ging in vervulling. Eens keek ik haar aan toen de zon in haar lichtblauwe ogen scheen en — ik rilde.” Nu rilt werkelijk Lucas nog om het wonder van het transparant meisjesoog waar de zon in blinkt. „Licht doorglansd azuur; ik rook de geur van haar vlechten. Toen gingen we terug naar R. Ik kwam vaak bij haar, hoewel haar moeder dat geen pas vond

geven. Soms liet ze zeggen dat ze hoofdpijn had, dan weer had ze huiswerk en ten slotte hoorde ik langs allerlei zijwegen van Loven, die 't van z'n zusje had, dat ze me vervelend vond — en zelfs...”

„Om me lachte,” kwam er niet uit, maar wel iets als 'n snik en sourdine. In Eddie resonneert het zinloos lachen van de meest geliefde, om hém. We worden allemaal verliefd op het uiterlijk, vragen ons zelfs niet af, wat er omgaat in de beminde persoon.

„En toch, de rijkdom van de eerste liefde, dat vindt men nooit en nergens terug, onze illusie sterft.” Waarachtig, Lucas veegt met zijn koude mouw langs z'n natte wang, schreeuwt dan opeens: „Laten we in godsnaam ergens 'n glas bier gaan drinken.”

Ze treden 'n kroegje binnen; het buffet is met hulst versierd. Eddie wordt gauw uitgelaten. Lode blijft ironisch kijken, maar brengt dan het gesprek op Vlaanderen en de kunst. Maar vanavond is Eddie 't niet eens met Wolff, dat de ziel alles zou zijn, de méns belangrijker is dan de kunstenaar. Lode ergert hem, nu hij rustig door doceert: „De kunst mag geen doel zijn op zich zelf, da's heidens. De kunst kan slechts middel zijn...”

„Je zwetst als 'n kwezel,” brult Eddie, lollig van 't bier, „vent, aan jou is 'n zendeling verloren.” Maar ziende dat de ander is ontstemd, klopt hij hem op de schouder: „Allee, dat mag ik je toch wel zeggen, je kunt toch wel tegen 'n pretje — jij die mijn aller-allerbeste vriend bent, dien ik vereer boven alles — boven mijn moeder zelfs...”

„Overdrijf toch niet zo,” zegt Lode op 'n fijne innige manier. „Ga maar liever straks met me mee naar 'de nachtmis, dat zal je geen kwaad doen, Eddie...”

Maar Lucas schudt 't hoofd, begint weer: „En toch, ik weet 't niet, misschien waren Charlotte en ik wel voor mekaar bestemd..., weet je nog hoe we in de winter van school kwamen en we van haar spraken...”

Lode wordt nu wrevelig; indertijd had hij dezen mallen kwast wel aangehoord, 'n beetje jaloers nog wel. In de zomer was hij langs de Stadswei naar huis gefietst en onder de kastanjes zag hij de meisjes en jongens liggen in eerste prille toenadering; het lichte en toch nerveuze lachen kwelt hem nu nog. „Je bent bepaald lachwekkend,” zegt hij hard, „heb je geen andere zorg dan die — liefde.

Wat 'n zeldzame onderschatting van het leven om altijd over de liefde te blijven doorzagen, idioot gewoon. Ga maar mee naar de kerk," zegt hij, fanatiek bijna.

Lucas is even onder de indruk van de laatste woorden, schudt dan verdrietig het hoofd, hij gaat morgen vroeg wel.

Als hij later alleen huiswaarts wandelt, geeft hij Lode bijna gelijk. Hij móet met die larmoyante nonsens ophouden. Maar thuis gaat hij voor z'n piano zitten, speelt, fantaseert, terwijl tranen over zijn kinderwangen lopen. Naar huis, denkt hij, langs Charlotte d'r huis wandelen, dat is al 'n geluk; haar moeder zien, de kerkse, de preutse, of alleen maar hun meid, dat zou al 'n weldadige sensatie wezen.

In splendoribus Sanctorum, ex utero ante luciferum genui te... In de donkere nacht keert Lode uit de kerk, het is zacht beginnen te sneeuwen. De nachtmis heeft hem minder dan andere jaren getroffen, het goddeloos Brussel lag in het onkuise bed; slechts weinig gelovigen waren ter kerke. Hoe jammer, dat in de film zo'n plechtigheid dramatischer aandoet; zelfs de sneeuw doet 't in *Le Rêve* beter dan in de werkelijkheid. Ex utero, vreemd dat zo onheilige woorden een heilige zin kregen, waar 't over de geboorte van den Zaligmaker ging. Hij kan nu zo weinig aan heilige dingen denken, nu opeens de zonde hem door 't hoofd speelt. Dat is de schuld van dien halven garen Lucas, een kerel zonder talent, 'n jong met centen, dat de artist wil uithangen. Dat geouwehoer over z'n Charlot, wat 'n naam! Hoe kan 'n snotkwajongen die nog niet droog is achter de oren, de liefde kennen. Als je jong bent, verbeeld je je 't leven te kennen en niets snap je d'r van. Zo'n rein meisje anders, met blonde haren... Was hij afgunstig op dien dwazen Eddie? Het is waar, de grote liefde is voor Lode nog niet gekomen. Eens, in Maastricht, had hij in de herfst zich laten overhalen het park in te gaan, waar een vrouw rondschooide in een leren jas. Het was weerzinwekkend; zijn lust, zijn fantasie was groot geweest, maar daarna was hij wanhopig, leeg. 's Anderendaags had hij gebiecht. Maar nog als hij 'n leren jas ziet, wordt het hem kwalijk te moede. Had zo'n del zeker aan tegen het nachtvocht of de kou. Veel had hij zich voorgesteld, ook van de pensionaires hier van de Moulin Rouge,

maar de zonde was ellendig. Hij had indertijd ook 'n meisje in 'n lunchroom achter de Comedie ontmoet; alles speelde zich rond de Comedie af. Hij was er ook 's iemand tegengekomen, die als twee druppelen water op hem leek, hij weet niet meer of 't gebeurd is of verzonnen.

In de Comedie had hij ook Bouwmeester gezien, was hij zich z'n roeping bewust geworden en had hij zijn naam in goud zien pralen. Hij had er de gekrenkte vaderlijke horen kermen: Jessica... Judy Prins gelijkt haar, ze moet mijn Jessica worden... Als ik vanavond naar die jiddische kerstboom was gegaan, had ik haar tenminste gezien, maar ik wilde gereserveerd doen, juist waar Presburg er erg op gesteld leek.

Judy! Zijn verlangen groeit. Van de ouder wordende madame Lafleur—Nyssen had hij al heel lang genoeg, wat was zij, dan 'n beter soort leren jas, een weke bontmantel.

Maar Judy Prins is al heel weinig genaakbaar.

Een licht zal heden over ons opgaan, zo zal de Mis aanvangen waar Eddie zich heen begeeft, terwijl de sneeuw rijkelijk van de hemel valt. Een witte Kerstmis dus, gelijk dat heet. Als hij weer naar buiten komt, zingt het na in zijn hoofd: *Puer natus est nobis*. De smalle straat is gecapitonneerd, witwollig. Gezellig kraakt onder zijn voet de sneeuw, 't vriest 'n weinig en hij weet opnieuw dat Lode gelijk heeft. Nu gaat hij 'n schilderij maken die zijn vriend bevallen zal — een geboorte van Jezus, gestyleerd, met de moeder Gods gelukzalig en devoot Joseph op de achtergrond; devoot, gelijk hij, Eduard, zich thans gevoelt.

De dwaze Charlotte wil hij vergeten; dat domme kind met haar lelijke naam, dat hem 'n dooie diender, 'n onbelangrijk mens heeft gevonden. Maar wat nu, is hij ijdel op zijn talent, waarvan, zoals Lode laatst zeide, nog niet genoeg gebleken is. Hij zal nu ogenblikkelijk het bewijs gaan leveren: „*Puer nobis nascitur*.” Wat dunkt je, zou hij bazuinende engelen in de lucht schilderen en herders op de achtergrond, of de drie koningen er bij. En voortdurend moet hij overwegen, ja, wat zou Lode er wel van zeggen. Die preekt altijd eenvoud, de eenvoud des harten. Eddie heeft vaak een tegenzin tegen dat vereenvoudigen, dat decoratieve, dat styleren. Het barokke, fantastische, zoals die bazuinende engelen met opgeblazen wangen, ligt

hem veel meer en die herders wil hij niet decoratief, maar badend in een vreemdsoortig maanlicht. Hij wordt er warm van.

Terwijl hij thuis zijn ezel klaar zet en 'n extra groot doek begint op te spannen, klinken van de straat heldere kinderstemmen uit de sneeuw. Alles heeft vanochtend 'n andere klank; hij denkt aan Ronde z'n Kerstlied, dat daarmee begint, dat hij 'n blank stuk papier voor zich heeft en dan opeens de boerenklompjes door de harde sneeuw hoort gaan. Eddie maakt vlug 'n tekening van zijn bedoeling en in 'n kwartier is die klaar. Dan begint hij zijn schets op 't doek te trekken en tegelijk denkt ie aan Lode, wat die ervan zeggen zou nu hij juist op Kerstmis gaat arbeiden, terwijl hij alle dagen tevoren niets heeft uitgevoerd. Hij verontschuldigt zich al bij voorbaat, dat 't alle vorige dagen donker weer was. Daarbij is dit geen profaan werk, maar door heilige liefde ingegeven. Het wordt misschien 'n keerpunt in z'n leven — het eind van zwaarmoedigheid, van de twijfel, hij weet nu waarvoor hij leeft: Om de heilige Familie te schilderen, en de os en het ezelen en de herders in 't maanlicht en de glorie der engelen met opgeblazen wangen van het bazuinen. Hij gloeit van opwindning en is gelukkig.

Elke dag werkt hij nu tot 't donker is. Hij wil Lode niet zien voor 't af is. Als de lamp op moet, rookt hij 'n pijp en blijft zo lang mogelijk naar zijn arbeid staren, denkend aan wat hij morgen doen zal. Hij verandert steeds. Het geheel moet iets omlaag, omdat anders de engelen er niet op kunnen — vleugels geeft hij ze niet, dat wordt te vol: tenzij hij ze weer styleert en dat verdomt hij.

Enige dagen later gaat hij in de vinnige kou de straat op. Zijn prettig gevoel is aan 't afnemen; hij kan 't in huis niet goed uithouden, is onrustig. Alle schilders en schildersessen die hem nog wel 's bezoeken, hebben 't huis verlaten; de Rotterdamse „beeldhouwer” Schouten is naar huis — de anderen zijn naar Londen, Stockholm of reveillonneren nog in Parijs.

Hier en daar liggen op straat reeds smadelijk weggegoorpen kerstbomen en Lucas foetert 'n beetje in zichzelf, want gister stond in de Soir 'n stuk tegen 't rooien van jonge aanplantingen en nu gooit men deze brave dennetjes als oud vuil in de goot. Maar hoe mooi liggen ze in 't witte.

Kijk, daar komt de lanteernopsteker met 'n lange stok. Floep! en er is licht. Het gas maakt de sneeuw weer anders, geel en violet in de schaduwen. Gek overigens, dat in deze grote moderne stad nog zo'n ouwerwetse lantaarnopsteker rondgaat. Hij loopt grappig gebogen, als een figuurtje uit een oude eeuw. Eddie moest zo iemand 's schilderen, want alles is de moeite waard om te schilderen. Lode is van andere opinie, vindt stillevens niks. Alle kunst moet 'n doel hebben, ons iets leren, beter maken. Het lelijke kerkje, typische Belgische wanstijl, waar hij langs komt, is onherkenbaar mooi en teer in de afglijdende sneeuw.

Als Eddie thuis komt, is daar 'n lange, lange brief van Lode Wolff en tranen prikken den lezende in de ogen om wat hem zijn mentor schrijft. Pax, staat er boven; dan komt: Eddie! Aan 't hoofd van elke bladzijde staat 'n kruisje, er komt veel van God in voor en 't eindigt ongeveer aldus: „Je moet trouwens wel gemerkt hebben, dat we de laatste tijd uit elkaar zijn geraakt, of misschien ook niet. Feitelijk heb je me nooit begrepen. In 't begin dacht ik dat hier een vriendschap tussen ons zou openbloeien, dat we elkaar zouden begrijpen. Maar je hangt met heel je hart aan de stinkende, decadentievolle boulevards. Je hoort jezelf bijzonder graag, je rammelt van inconsequentie, je druipt van bewondering voor „grootheden” als de grijsaard Ronde, verrader van de Vlaamse idee. Je ziet niet dat hij 'n poseur is, daar is 't heil niet te vinden. Ik kan het niet helpen, dat je je geen Dietser voelt, al vind ik dat stom en bekrompen, maar erger is, dat je volslagen heiden zijn en geen Christen. Weet je wat dat betekent?

Ik heb dezer dagen vaak geknield gelegen voor den Christus, het enige goede, dat je gemaakt hebt. De genade is toen blijkbaar over je gekomen en je was er je niet van bewust. Knielend heb ik voor je gebeden dat je toch tot inzicht mocht komen, de techniek dienstbaar maken, maar niet de materie dienen. Dienen moeten wij den Schepper! Je kleeft aan de impressionistische maniertjes. Bevrijd je er van. Maar zolang je me met kletspraatjes blijft vervelen over 'n „jeugdliefde” en dergelijke futiiteiten, is het me niet mogelijk met je om te gaan. We moeten elkaar maar niet meer zien, tenminste 'n tijdlang. Zo veel wat je mankeert! Nooit zul je de ware kunste-

naar worden, als je de genade niet deelachtig wordt...; het is misschien niet nobel van mij dit te schrijven — in schijn echter. 'n Ogenblik hoopte ik dat je 'n heel andere kerel zou worden, maar nee, dat gesprek op Kerstavond deed de deur dicht. Groetend in Xo Lode W. Ik zal je niet uit 't oog verliezen en betrouw op God."

Wat is er geschied? De arme Lucas begrijpt er niets van. Door zijn tranen wordt de Heilige Familie gans wazig. 'n Ogenblik schijnt de woede de overhand te nemen: hij wil 'n verfpot grijpen en tegen het doek gooien. Dan komt 'n diepe apathie over hem, 'n ellende die dagen duren zal. Hij verliest z'n geloof in de kunst, in de Heilige Familie, in Ronde, in alles. Hij wil terug naar Limburg.

ZESDE HOOFDSTUK

GEZELLIG AVONDJE BIJ DE FAMILIE PRESBURG

Juist als Lucas zich hervonden heeft, en besloten is den helen Wolff volkomen te negeren, komt 'n wonderlijke brief.

„Beste kerel, allereerst 'n zalig nieuwjaar. Neem me niet kwalijk, wat ik je schreef. Ik was beroerd, kapot; ik denk dat ik 't aan de longen heb, maar nu is 't wat beter gelukkig. Vergeef me m'n grofheid! 't Was goed gemeend. Het was zo beroerd van binnen bij mij, mijn God, daar heb jij geen begrip van wat er omging en omgaat. (Verdomde hoestbui, 'n ogenblik, ga 'n sigaret roken, dat helpt!) Ik had nog bij je willen komen, maar we hebben 't razend druk: elke dag op reis, elke dag anders spelen, dat werkt op je zenuwen, vooral met deze kou. We hebben overigens opgehouden met in die rotdecors te spelen, doen 't nu sóber met 'n paar doeken. Maar dat is niet de enige reden waarom ik tegenwoordig graag bij de troep ben. Ziehier wat 't geval is, ik geloof niet dat ik je al verteld heb, dat we er 'n nieuwe actrice hebben bijgekregen, een Jodin, pracht van 'n meisje, mooie ziel-zoekster! Wij zijn uitstekende vrienden. Ze is van Hollandse afkomst, ze heet Prins, haar oom (laatste twee woorden doorge-streept). Je moet haar beslist leren kennen, ze is de enige van 't gezelschap waar ik wat voor voel. Agricola is 'n ezel. Hij denkt expressionist te zijn, maar hangt tezeer aan 't uiterlijke: impressief in alles. Judy heeft net mijn ideeën. Ze wil dat ik 'n drama ga schrijven. Ze voelt sterk de hedendaagse rotheid; ik zal in dat stuk sarcastisch de lamme bourgeois met hun kamertjeszonden hekel en tegen 't einde 'n apotheose van Godsbesef. Ik weet nog niet wat ik doe, soms voel ik meer voor 'n film: In Hoc Signo; ze zeggen dat ik sprekend op Conrad Veidt lijk.

Judy vindt jouw Christus subliem en ik hecht aan haar oordeel.

We gaan nu Marieken van Nimweghen spelen, dan kom je toch, het belooft de grote gebeurtenis voor het

Vlaams geestesleven te worden. Als Agricola maar niet te zeer z'n zin doordrijft. Het hogere ontgaat hem, hij ziet alles te stoffelijk, hij weet niet waarvoor we strijden, dat zegt Judy ook. Het rythme van 't leven ontgaat hem — ons onstuimig verlangen naar hoger leven, dat jou toch ook bezielt, beste Eddie.

Ik zou je nog graag veel vertellen, maar beschik over verdomd weinig tijd. Dadelijk komt 'n kennis me halen met z'n Cadillac, of beter, 'n bankier dien de duivel met 'n Cadillac gezegend heeft, ik hou hem te vriend, want hij zal wellicht m'n filmonderneming financieren.

Beste kerel, je wil me wel m'n onbehouden uitval vergeven, is 't niet? Dank je. In Xo.

En we vragen wederom, wat is er eigenlijk gebeurd? De troep had ergens gespeeld en over de koude donkere landweg die ze moesten afleggen om van de herberg, waar het stuk was opgevoerd, aan 't station te komen, had Lode de koffers van Judy gedragen en zij zijn actetas. Zij heeft altoos nieuwe costuums bij zich, waarmee ze onwetend de vrouwen van de troep plaagt. Want geen van haar kan van de luttel gage dergelijke weelderige variatie bekostigen. Lode gaat zwijgend naast haar door de vriesnacht. Dan vraagt ze of hij weet, dat Marieken van Nimweghen op repertoire komt.

„En jij bent Marieken,” vraagt hij en declameert: „Wil di u liefde te miwert vesten.”

Ze lacht: „Jij bent 'n keurige duivel, hoor!”

Intelligent spreekt hij van 't stuk; de rol van Moenen die de verlaten Marieken te hulp schiet, ligt hem zeer. Hij betreurt echter, dat Agricola hem altijd zulke rollen geeft waarin hij zich niet kan uitleven.

Voor hij 't zelf kan opperen, zegt ze: „Weet je, ik zal er bij Jilles op aandringen, dat jij Moenen speelt, hoewel ik geloof dat 't de bedoeling is dat Stevens hem krijgt.”

Nu begint Lode zijn denkbeelden te ontwikkelen: hij wil 'n film maken en 'n anti-militaristische revue, hij is boordevol met ideeën. Ze spreken geanimeerd en zij denkt: „Die man meent wat hij zegt.”

In de trein zijn ze eerst stil; Judy beziet een vreemd masker met dweepzieke ogen. En dan zegt ze: „Kom morgenavond (dan zijn ze vrij) bij ons. D'r komen mensen bij m'n oom in Tervueren. Als je wil, laat ik je halen.”

Het is wel gezellig, zodra men wat aan mekaar gewend is, bij de Presburgs. Maar vreemd genoeg, Judy blijft zwijgzaam. Er is een publicist Dr. Zeehane. Hij spreekt irriterend hoog en heeft allerlei vulgaire wendingen van den bankier overgenomen: asjemenou en hoe ken 't bestaan! Voorts 'n beschermeling van dezen, 'n jonge Waalse toneelspeler, die echter ook 'n beetje Vlaams spreekt. Het is evident, dat Presburg Zeehane beschermt, en Zeehane lanceert Eugène Nadar, die met veel zorg gekleed is en ook exquise theorieën over toneel ontwikkelt. Die theorieën bevallen Lode niet, zijn houding en costuum zoveel te meer; hij neemt zich voor ook zo gekleed te gaan.

De tafelwijn heeft dan de tongen iets losser gemaakt en hoewel Judy's tante, evenals de financier zelf, slechts water heeft gedronken, is ook haar tong los. Zij nu is ietwat vulgair, de gezette mevrouw Presburg. Ze schittert gelijk dat past bij een bankiersvrouw, bij voorkeur zegt ze zotte dingen bij de thee, maar niemand, buiten Judy, durft er om lachen als ze Zeehane, die van den dokter geen zoet mag hebben, aanspoort toe te tasten en met een petit four in het bejuweelde vethandje kirt: „Allez, monsieur Zeehane, après nous le deluce!”

Het woord déluge brengt ons op de ernstige tijden en Lode z'n stem zoekt de donkerste registers. Hij spreekt van het Rooms geloof en schijnt de aanwezige heidenen 'n soort Willibrordus te willen vertonen. Hij vertelt van een heilige die 'n lamme arm kreeg van het zegenen, zodat Zeehane in 'n onbeleefde lach schiet. Maar Lode, zich niet uit 't veld latend slaan, komt nog met smakelijker geschut: de Heilige Lidwina van Schiedam, („Ik dacht dat daar alleen maar goede bitter groeide,” zegt bedeesd de acteur Nadar), die geheel weggrotte omdat ze alle zonden der mensheid op zich had genomen en tegen haar dood, weer haar weergaloze schoonheid terugkreeg.

„Uit de brand,” wil Presburg zeggen, maar hij beheerst zich, want Lode méent het en vertelt van de lust die hem somwijlen bevangt, de hele waereldse santekraem er aan te geven, (hij spreekt onwillekeurig Zeehane na) en in 'n klooster te vluchten, trappist te worden. Lode sluit half de ogen, ziet zich al in witte covele met 'n doodskop in de hand; Hamlet in monnikspij.

Zeehane lacht hoog en misprijzend. Onder het diner

heeft hij omtrent Lode, die zich middels een jacket vanavond in burger heeft menen te moeten vermommen, fluisterend geïnformeerd wie toch die „wanhopige particulier” was; nu gilt hij misprijzend: „Waerom Messire Wolff, zijt ge levensmoede?”

De fijnaard Wolff grijpt nog lagere tonen: „Door het gebed in de kloosters wordt telkens weer de wereld gered, meneer Zeehane.”

Daarop past 'n eerbiedig zwijgen of mekaar verschrikt aankijken.

Presburg wil whisten en zegt, terwijl hij de kaarten schudt: „Och, jonge lui hebben wel 's déveine, daar komme ze wel over heen. Wim, laten we 'n kaartje leggen.” Maar niemand is erg happig op het kaartje.

Presburg begint te vertellen, dat hij laatst op bezoek was bij 'n diplomaat hier — hij noemt geen namen — waar de fine fleur was van Brussel, de crème de la crème: „maar ik doe altijd heel gewoon, ik ben geen vriend van kapsones, ik zeg: nou Excellentie, wordt er nou gespeeld of niet... Nou, cher ami, zegt ie, cher ami Presburg, als u er op staat me weer 'n stuk in de broek te zetten, waarachtig as God, dat zei die, dan mot 't maar. Ik gaf hem 'n lesje, nou...”

„Da's 'n feit,” beaamt Zeehane, „ze mogen onzen Presburg allemaal!”

„O, Excellentie is reuze gecoiffeerd met Pres,” werpt de goede tante haar valsklinkend duitje in het zakje. Judy bloost nu om de weinig elegante leenwoorden die vanavond worden uitgestort.

„'n Diplomaat,” zegt Nadar nadrukkelijk, „moet 'n toneelspeler kunnen zijn; hij moet alles kunnen spelen.”

„Ja, 'n diplomaat en 'n toneelspeler moet met ieder, wie ook, kunnen praten,” zegt Zeehane.

En Lode, ad rem: „Maar u bent toch geen van beiden, wel?”

Zeehane kan met ieder praten. Hij was alles op z'n tijd, flamingant, franskiljon, antisemiet, en nu bezoldigd huisproleet van Pres, van wien hij allerlei uitdrukkingen overneemt: „'t mos niet magge, oké, sof,” enz. 'n Handige duvel, die er 'n magazijn van karakters op na houdt en dat kan men iemand in de lastige tijden die komen, niet kwalijk nemen.

„Inderdaad ben ik van oordeel,” zegt Eugène, „dat 'n goed acteur alles moet kunnen: hij moet generaal kunnen zijn, koning, oplichter, bankier...”

Presburg kijkt hem snel aan: „U bedoelt dat ie voor bankier moet kunnen spelen. Om bankier te zijn, beste jongen, daar komt heel wat bij kijken.”

Zeehane, de tafelschuimer, gilt: „Gedecideerd, Nadar, je weet niet wat je beweert.”

Tal van woorden trachten de ongelukkige zet onschadelijk te maken.

„Het is mijn overtuiging,” zegt Lode, „en ik meen ook de jouwe, Judy, dat 'n werkelijk toneelspeler geen oneindig gevarieerd aantal rollen moet spelen; men moet zich specialiseren.”

„Hebben de heren soms nog trek in 'n glaasje?” vraagt de financier, dien 't onderwerp te technisch wordt en inziet, dat van het intieme kaartje met deze snuiters niet veel komt.

Hier wordt geen wijn gedronken, behalve bij het eten, dat ziet men aan de prachtige onhandige kroezen en kelken van kleurig kristal, die wel uit 'n pronkvol verleden zullen stammen, eerder bij de Sederdienst zullen hebben dienst gedaan, dan om er bourgogne uit te drinken. Niemand protesteert en er wordt ijverig gedronken, zodat de zondvloed weer 'n weinig nader komt.

„Waarom ben je eigenlijk toneelspeler geworden,” vraagt Zeehane brutaal aan Lode.

„Om meer dan een reden: ik ben verliefd op de kunst; dan, om de mensen vanaf de planken te leren waartoe ze leven, en tevens om mee te werken aan de bewustwording van Vlaanderen.”

„Tjonge, da's 'n hele les, ik was al bang dat u je zou verslikken. Maar ik zal u zeggen waarom u aan 't toneel bent gegaan: om de roem, meneertje. Niemand durft er tegenwoordig voor uit komen.”

Lode, die flink gehesen heeft, ligt 't op de lippen om te erkennen, dat inderdaad applaus hem dronkener maakt dan wijn, maar hij zegt: „Koppig goedje, meneer Presburg, maar uitmuntend, je wordt er helemaal niet misselijk van.”

Ze lachen, maar de Waal betoogt zacht en ernstig: „Inderdaad, de glorie, dat is 't! Want geld wordt er niet mee verdiend...”

„Als je tegenwoordig wat wil bereiken,” meent Presburg, „dan niet in zaken, of in de kunst, maar in de diplomatie; daar ligt de toekomst. Maar laat ik jullie nog 's inschenken.”

Judy heeft de ganse avond niets gezegd; alleen is ze maar mooi geweest en nu kijkt ze Lode aan en zegt: „Wolff, ik heb hun verteld dat je wel wat kunt. Doe 's wat!”

En na gebruikelijk tegenstribbelen, geeft Lode 'n grote aria uit Nachstasyl, want de Russen komen in de mode. Onder de invloed komt hij goed op dreef en kermt perfect wanhopig: „Mijn organisme is vernield door de alcohol.”

De stemming wordt dan volkomen; de een na den ander gilt, dat zijn organisme vernield is door de alcohol, tot men bij de koffie weer serieuzer wordt en over Marieken van Nimweghen begint. Dat moet 'n succes worden en Dr. Zeehane schept op met z'n relaties: „Ik zal jullie naam in alle kranten zetten,” zegt hij hees. „Jullie zijt grote artisten maar da's niet genoeg. Laat de propaganda aan mij over, da's oké hoor.”

Opgewonden praat men door. Lode denkt dat de tijd nadert om Presburg zijn plan uiteen te zetten voor zijn film I.H.S. In dit teken zult gij overwinnen, juist nu de religie en herleeft en vogue is. Maar mevrouw Presburg heeft 's naar de klok gekeken; ze nemen nog een Biscuit de Bouché op de valreep tegen de kou en staan buiten.

Terwijl ze naar 'n taxi zoeken, vindt 'n kleine dronkemansscène plaats. Zeehane neemt Lode onder de arm en schreeuwt: „Kerel, ik weet niet of je 'n goed acteur bent, maar je hebt kak aan de burgerij, je lust 'n borrel, je bent origineel, je bent 'n mens. Ik mag je, geef me de vijf! Mijn organisme is vernield door de alcohol! Prachtig gedaan hoor.” (Zeehane weet 't ene ogenblik niet, wat hij in 't vorige beweerd heeft.) Als je ooit 's 'n ouwe geldwisselaar, 'n woekeraar, moet uitbeelden, dan heb je daar vanavond je voordeel mee kunnen doen!” (hiklach; daar nadert 'n dame.) „Zeg, Nadar, hoe vind je deze venus vulgivagina; haha, hij is goed, vulgivagina! Ja kerel, dat nichtje, da's puik hoor en hij, de parvenu, is ook niet van de kwaadste. We hebben ze nodig, wat wil je. Lode, je bent m'n vriend — voor 't leven!”

Als Lode thuis komt, is hij bijna weer nuchter en vol met prettige gedachten aan Marieken en de beloften van den invloedrijken Zeehane. Maar voor z'n deur ligt een laconiek schrijven van dien imbecilen Lucas, dat provinciaaltje: „Ik had er me al in gezet n o o i t meer met je te spreken. Laten we daar dus maar niet meer op terugkomen, Ed. Lucas.”

Als men 't toch goed heeft gemeend en men wordt zo verkeerd begrepen!

ZEVENDE HOOFDSTUK

ZOMER.

Lode krijgt de rol van Moenen. En dat niet alleen, Agricola, die zich vaak down voelt tegenwoordig, laat zelfs bepaalde regie en decor-zaken aan hem over. De Gazet van Antwerpen, de Schelde en de Standaard, geven al weken van tevoren artikelen over het aanstaand toneelgebeuren. Zeehane zelf dringt de Soir binnen en schrijft er 'n stuk in, vol vleierende leugens over Judy, die hij tot de wolken verheft. Dat gaat allemaal in het Frans. De portretten van Judy en Lode worden erbij afgedrukt.

Lode stuurt de kranten aan zijn moeder. Men zal daar opkijken in dat Limburg; eindelijk gaat het dan toch komen. Je móet 'n kruiwagen hebben tegenwoordig. Als Zeehane zich ergens voorspant, kun je verzekerd zijn dat 't goed afloopt.

Het zijn opwindende dagen. De lente is gekomen, Judy en Lode gaan wel 's wandelen; ze leren hun rollen in het Sonien bos. Judy begint dan: „wie sidi vrient?” en Lode, duivelachtig en verlokkend, antwoordt. Voor het duivelachtige heeft hij zich op Zeehane geïnspireerd.

Op de foto in de krant staat Lode met een lichtgrijze bolhoed, in zwart-glacé-geschoeide handen; zijn gepoederd gelaat is somber met mate. Als Stevens hem ergens ontmoet, buldert ie door 't overvol café, om Lode's dandylike voorkomen: „Hawel den Lode, zijt ge bij de Jeannetten geweest!”

Stevens heeft de pee tegen hem in, omdat hij graag Moenen had gespeeld. Stevens en ook de anderen werken hem tegen. Het gaat hen niet best; het gaat over 't algemeen niet goed met 't toneel. Komt 't door de concurrentie, door de revues met hun blote-benen-parade, door de music-halls, door de ciné's met hun spannender attracties? Agricola is humeurig. De administrateur kamt zijn lange manen al lang niet meer, het wil niet goed met de gelden. De Vlaams nationalen maken zelfs ruzie in de kamer, over het schandaal, dat het Vlaams Massatheater minder sub-

sidie krijgt dan Waalse gezelschappen. Maar de zaak is misschien, dat de tijden aan 't veranderen zijn. De schijnbloei des toneels is aan 't afnemen. Men moppert weer van malaise, die zich doet gevoelen en dit gefluister zal eerlang aanzwellen tot een machtig bruisen van crisis, werkloosheid, economische oorlog. De wereld gaat doodziek worden.

Wie zich van deze symptomen weinig aantrekt, is Lode. Er is iets als een vriendschap ontstaan tijdens de repetities tussen hem en Judy. Men kan echter niet van een ontwakende liefde spreken, daarvoor zijn Lode's reflecties te eigenaardig; als hij verrukt haar blanke voorhoofd ziet, met de fijne blauwe lijntjes bij de slapen, overweegt hij, dat een vrouw met zo doorschijnende huid, niet bijster sterk kan zijn. Hij zou haar graag gevulder hebben gezien en vraagt zich plomp af: „Zou ze wel geschikt zijn om kindertjes te krijgen?” Want nu hij in de Soir gestaan heeft, lijdt hij onder de lasten van het celibaat, heeft hij 'n afschuw om met zijn lichte chapeau boule op, in de kwalijk-zoete geur van de slagerswinkel te staan of brood te halen tussen de moekes, waarvan hem sommigen met 'n pijn-doend meelij aanstaren. Gelukkig dat hij met haar beeld het andere vermag te verdrijven! Hij ziet haar grote donkere ogen, die, lacy, 'n weinig bijziend zijn. Somwijlen sluiten zich die mooie ogen voor de rook van de sigaret of eigenlijk zijn ze altoos 'n beetje gesluierd; dat is typisch exotisch en bekoorlijk bij haar barokke oorhangers. Anderzijds is ze, doordat ze voor Marieken moet spelen, 'n beetje middeleeuws en Christelijk angeblazen; ze heeft er de leeftijd voor. Deze hele epoque trouwens, wordt gekenmerkt door 'n mystiekerigheid, die bij sommigen voor 'n religieuze herleving doorgaat. Naderhand zal hiervan de voosheid blijken, als al die z.g. teruggekeerde verloren zoons en dochters nog geen half decennium later andere godheden, afzichtelijke fétischen te voet zullen vallen. Doch laten we niet op onze historie vooruit ijlen.

Het hele zachte dons op haar wangen heeft met dat al Lode nog niet gekust: dat komt niet in z'n rol voor. Evenmin heeft hij de zijden streep blond op haar rug nog aanschouwd na die avond in de Vlaamse kunstenaarskring.

De première van Marieken van Nimweghen is het hoogtepunt van deze periode, en misschien een kentering.

De prominente lieden van het land zijn aanwezig; de Koninklijke Vlaamse Schouwburg glanst van zijden revers en witte vesten; plechtig ruisen de jurken. De bijval is volledig. Over Lode's gelaat trekt de glimlach van extatisch genot. Hij snuift vol welbehagen de nare stank van vet, zweet en bier, op, als hij achter de scène komt. Daar wacht hem Zeehane, arrogant of hij gespeeld had. Hij schettert tegen Judy: „Je ziet, ik doe niets half!” Hij heeft 'n feestdiner in mekaar gezet, waarbij vele professoren en dichters aanzitten en nu moeten Judy en Lode met hem mee.

Hoe hij ook soebat, Judy wil niet. „Ze amuseren zich ook zonder ons,” zegt ze. Hoewel Lode er weinig tegen heeft, zich nog 's te laten zonnen, bestelt hij 'n taxi en ze rijden naar 't Bois de la Cambre, waar ze gaan dansen op 'n open plek tussen de bomen onder de lampions. Het doet zoet pijn te bedenken, dat geen van deze mededansende mensen weet, dat wij de bejubelde kunstenaars zijn van hedenavond en hij drukt het slanke meisje in zijn armen. Hij voelt een heftiger leven in zich en Judy kijkt in zijn ogen: het is of zij nu hetzelfde voelt. Van dit moment komen wensen in Lode op, nooit tevoren gekoesterd. Er glijden toneellichtjes over de blauwe wiegelblaren onder de lampions.

De kranten daveren goedkoop dat dit weer 'n grootse ervaring is geweest van Vlaamse kunst. Wolff heeft leven geblazen in versteende verzen, of ook zich gelaafd aan de nooit opdrogende bron van het Germaanse cultuurgood. De opvoering was aangrijpend schoon en dat danken we aan den puiken spelleider en speler Lode Wolff en de zuivere eenvoudige creatie van Marieken door Judy Prins. Zulke woorden geven moed, ook aan hen, die, hoewel onverzettelijk in hun opgaaf, toch wel 's momenten van twijfel kennen. Er zijn ook enkele verwaten persstemmen die den souffleur in hun hulde betrekken om zijn al te luide gediensstigheid, of die 'n tekort aan dramatische spanning constateren; één sneert zelfs: „Nog enkele van die toneeljuwelen en het publiek is met geen stok meer in ons nationaal theater te jagen.”

Maar nijldassen heb je altijd, dus Lode trekt er zich niets van aan. Hij is ook niet meer nerveus of bevreesd, dat iemand hem gek zal vinden met zijn grijs bolhoedeke. Hij teert nu op z'n succes. Oom Presburg, die in de wolken

is met de kritieken over Judy, drukt haar partner af en toe wat in de handen en zegt: „Niks hoor, ik ken de toestanden aan 't toneel, je moet keurig voor de dag komen, hoor!”

Natuurlijk kan de verhouding tussen Judy en Lode niet gestaag hartelijk wezen. Soms werkt zijn apostolische ijver haar wel op de zenuwen. Haar verstand verzet zich tegen zijn starre opvattingen. In feite heeft ze heel andere sympathieën; ze mag Shaw wel, houdt heel veel van Schnitzler, al is die wat vieux jeu. Ze verdraagt 't matig, als Lode scheldt op de vieze decadenten; ze verwijt hem zijn gemis aan gevoel voor humor. Ze tērgt hem of flirt met 'n ander; in het Frans café in de Galerie St. Hubert kent ze veel habitués. Soms doet Lode jaloers. Ze is 'n weinig flirt, maar goeðhartig, ondanks haar boeiende verschijning. Haar spel is goed, maar niet uitnemend. Het toneel trekt de vrouwen; het is heerlijk door duizenden te worden aangestaard, je naam op alle aanplakzuilen te lezen.

In de goede cafés ziet ze Lode telkens anders, niet zo aardig meer. Ze wisselt vaak van gezichtspunt. Op de scène mag ze hem 't meest. In zijn opvattingen komt hij haar soms hopeloos bekrompen voor. Als ze besluit hem 's 'n paar dagen niet te zien, waartoe het eind van 't toneel-seizoen een ongezochte gelegenheid biedt, krijgt ze brieven van Lode — brieven, zonder ophouden. Ze heeft hem vroeger 's luchtig de raad gegeven, iets te schrijven, 'n toneelspel of zo. Bij gebrek aan dramatisch gegeven ontwikkelt zich nu een eindeloos dagboek in brieven, waarin hij zijn denkbeelden en plannen ontvouwt. Hij wil nu 'n antimilitaristische revue maken, waarin de discipline der soldaten, die gewoonlijk zo imponeert, van de komische kant wordt bekeken; dan stelt hij haar voor „De Geheimen der Mis” te gaan spelen. Judy moet als het Jodendom optreden, dat vragen stelt waarom dit en dat gebeurt in de Mis. Het voorstel is niet direct kies, maar Judy leest het stuk van Calderon en schrijft hem terug of hij per sé het publiek wil afschrikken door een taai geredeneer zonder handeling.

Dan heeft hij 'n plan dat haar beter bevalt en op een avond is ze bij hem in de rue de Tenbosch. Lode heeft 'n nieuw Vlaams stuk, Abel geheten; hij zelf wil Kaïn zijn. Judy is nu weer snel meegesleept, ze zal Jilles bewerken;

haar ogen glanzen, haar mond is vochtig. Lode denkt: nu of nooit, en gaat haar zoenen. Maar haar lichaam is loom en ontspant zich, ze gaat in een te schilderachtige en niet erotische houding op de divan liggen, grijpt Baudelaire en begint voor te lezen, een bizar loflied op Kaïn, dat Lode niet begrijpt. Waarom stellen de Katholieken er zo'n prijs op, dezen demon als een der hunnen te beschouwen?

Alles doet hem pijn: deze vrouw zo fastbaar bij hem en zo onbereikbaar.

Ze heeft van zijn kamer iets heel liefs gemaakt. Toen ze voor 't eerst kwam, zei ze: „Foei, 'n echte mannenkamer!” En Lode, die nog wel dacht 'n heel eigen sfeer in zijn vertrek te hebben niet alleen, maar iets ecclesiastisch, geïnspireerd op Mestroms' en Knoups' kunstzinnige pastoor-interieurs: de bidstoel, het portret van den Paus — hoewel dat geflankeerd werd door een foto van Judy als Marieken van Nimweghen en den filmheld Conrad Veith.

Nu is het dubbel moeilijk, in deze door haar geschapen intimiteit haar zo ver af te gevoelen. Hij hijgt en zet ook nu weer met dubbele kracht en Baudelaire als springplank, een poging tot bekering op, om haar in zijn bed te krijgen, met het gevolg, dat ze plots van de divan opveert en zegt: „Kom, we gaan nog even naar de Taverne...”

En nu doet Lode in háár gezelschap gelijk hij in Maas-tricht placht te doen wanneer de deceptie om zijn leven, het opzien tegen de sleur van Maandag, hem overweldigde: hij drinkt en drinkt, voedt zijn eierzucht met bier. Hoewel hij weet, dat zij er niet van houdt en zijn temperament er niet tegen kan. Iemand achter hen beweert, dat Ronde heeft meegedeeld, dat het leven en de idealen der Vlaamse jeugd hem niets zeggen en nu de naam van den ouden meester uitgesproken is, op een ietwat geringschattende wijze, begint Lode, inplaats van den dichter te verdedigen, gelijk Judy verwachtte, zich omwendend, het gezelschap bij te vallen en den man zodanig uit te tekenen, dat heel het café om zijn heftigheid geamuseerd toeluistert:

„Ge moet maar gek doen, als ge wilt imponeren. Hij is een doodgewone zuiplap, geen halfgod; een bezopen vent, die niet met z'n tijd meekan, met zijn l'art pour l'art-geze-mel. Hoort hij dan niet de klok van de tijd, het zuigen der machines, het levensrhythme! Hij mag mij wel, hij waar-deert mij zelfs zeer, maar ik moet eerlijk bekennen wat ik

meen: aan onze generatie heeft dat levende lijk niks meer te zeggen, er gaapt een geweldige kloof..."

Zonder veel instemming wordt geglimlacht. Als hij zich weer naar Judy wendt, ziet deze bleek. „Hoofdpijn?” vraagt hij.

Ze schudt van neen, blijkt in een tijdschrift verdiept. Als hij ten leste met haar weg wil, zegt ze: „Ik blijf nog even,” en gaat bij een Frans journalist zitten.

Triest, en een beetje dronken, aanvaardt onze Lode de terugweg. Zo zijn er allerhande moeilijkheden, „kloven”, ook tussen leden van onze generatie. Misschien begrijpt men elkaar niet ten volle.

Lode herinnert zich, met Judy over Shakespeare te hebben gesproken, den grootsten schepper na God, gelijk men hem genoemd heeft en Judy heeft dat goddeloos woord geciteerd. Om twee uur in de nacht begint Lode een brief te schrijven, met een kruis er boven, en in Xo er onder. Zij heeft nou zo'n bijzondere waardering voor Shakespeare, maar zal hij haar nou eens precies zeggen wat hij, nederige burgerjongen, van Shakespeare denkt? Een ongelovige, iemand, die het ware geloof niet heeft gekend. O, indien William de genade had gehad! Dan zou hij inderdaad een der grootsten onder de groten zijn geworden; maar nu, arme, van de waarheid verstoken ketter! Maar dan Calderon, Ghéon, Lope de Vega! Schoonheid komt van God, zegt Thomas en terecht. Schoonheid is de orde in het Zijne; ge moet dat boek eens lezen, van den edelen Maritain, „l'art scholastique”. Ge weet, dat Jacques Maritain met een Russische Jodin getrouwd is, Rhaïssa. Ook haar zijn de schellen van de ogen gevallen, ook zij heeft haar Heiland gevonden.... Maar om op Shakespeare terug te komen, ik noem u in mijn dromen Jessica, ge weet wel, de dochter van Shylock, maar ik zal voor u een betere Basanio zijn... !

In half-dronken bui geschreven, ware het beter, dat de brief niet gepost was. Maar gloeiend van verlangen om zijn Jessica in de Christelijke bruidskoets te voeren, desnoods zonder de Sacramenten des Huwelijks, vlood Lode naar de brievenbus.

Er is dan een stagnatie in de Vlaamse toneelwereld, eensdeels door het eind van het seizoen, maar ook daardoor, dat het Agricola niet naar den vleze gaat.

Lode vindt het vreemd, niets van Judy te horen en hij wil net naar Tervueren, als hij trillend van opwinding een brief uit zijn bus trekt. Deze brief, in een geforceerd mannelijke stijl, zakelijk van toon, ontneukt hem: „Ik weet niet, wat je op het oog hebt met dergelijk geschrijf. Het lijkt me nonsens, wat je omtrent Shakespeare beweert. Even pijnlijk bijna als je tactloze opmerking laatst in de Taverne de la Reine. Men heeft het gesprokene aan Ronde overgebriefd, stel je voor, en gelasterd, dat ik ook mijn aversie t.o.v. den geweldigen dichter zou hebben beleden, in analoge terminologie. Ronde zou zijn schouders hebben opgehaald en gezegd, dat hij zulke dingen wel gewoon was. Het zal je duidelijk zijn, dat ik alles in het werk heb gesteld om Polydoor Ronde te spreken en hem te zeggen, dat ik bij toeval in je gezelschap was en overigens zijn werk hevig liefheb. Ik ben direct bij hem toegelaten. Toen ik jouw naam noemde, wist hij zich die niet meer te herinneren; hij kent je dus niet of niet meer. Ik heb een heerlijke middag gehad, hij is bewonderenswaardig. Het is dubbel jammer, dat dit gebeurd is, want deze fijne grijsaard is lijdend de laatste tijd. Ik wil maar zeggen, dat ik je soms onuitstaanbaar vind, doe toch gewoon, Lode en beklad geen mensen, die je — niet begrijpt.”

Lode weet niet hoe het goed te maken, hij schaamt zich. Het is zijn goed recht zich in elk gezelschap aan te passen, opdat hij zich thuis voelt, maar in de laatste tijd kan hij zijn mond slecht houden. Door zijn satyrische praatjes brengt hij zichzelf in moeilijkheden, maakt tegen derden den tweede bespottelijk en vice versa. Hij moet altijd bang zijn, dat zijn geestigheden ruchtbaar worden, b.v. over haar oom. Hij staat vaak doodsangsten uit omdat hij vreest, dat die en die hem tegenwerken, niet groeten, omdat men hun verteld heeft wat Lode weer heeft gezegd. Een deemoedige missive, vol zelfbeschuldiging, gaat Lode schrijven aan Judy...

Met Agricola valt wel te praten, maar wat hij deze zomer heeft, mag God weten. Ook de administrateur weet het: met een bedenkelijk gezicht reikt hij de gages uit. Jilles flirt met geen der dames, zijn scherpzinnige opmerkingen worden niet meer gehoord. Hij laat vaak de regie der zomerstukken aan Lode over en geeft hem nog al 's een hoofdrol. Ze proberen het met het Groot-Schouwtoneel,

dat ondanks zijn symboliek, in de dagen van Olim kasstuk was. Ze voeren op de Belfort in Brugge, in de prachtige antieke omgeving, Reinaert de Vos op en ook hier is Lode weer een prachtige Koning Nobel. Lode's ster stijgt, en af en toe benevelt hem nog het applaus, maar de financiën worden verwarder en Jilles somberder. De belangstelling bij Reinaert was vrij groot, maar sinds Marieken zwijgt de grote pers over Lode's creaties. Wat zou er toch zijn? Heeft zijn roem dan maar enkele dagen geduurd?

Maar nu zullen we het hebben. Maanden lang heeft Lode aan het Vlaamse stuk „Kaïn” gedacht en hij is er in gegroeid. Het stuk is niet best, maar zoiets laat zich beter spelen dan Shakespeare, Judy moet dat toegeven. De eerste acte speelt in het Paradijs, de tweede en derde met het Paradijs op de achtergrond. Dat Paradijs is Limburg, het landschap waar hij met Pastoor heeft rondgedoold en bloemen geplukt met het kleine Greetje in het klaprozenweitje... Als een bezetene zoekt hij in West-Vlaanderen om een geschikt openlucht-theater te vinden, ter omlijsting van de première. Er moet een heuvel zijn naast het paradijs, waarop Abel zijn offers brengt. Die offers worden niet echt gebracht; de toeschouwer moet zoveel fantasie hebben, dat zulks niet nodig is, de tekst moet tot hem spreken. Achter die heuvel, waar misschien ook de souffleur zal moeten schreeuwen, zal Kaïn (Lode), Abel vermoorden. Abel is een jonge bekoorlijke knaap, Leroy, pas van de toneelschool. Men is erg gebeten op die uitblinkers van de toneelschool, ze hebben een pipa met contanten en geen grein talent, zie maar naar mademoiselle Judy, die ook niet zo geweldig blijkt te zijn; haar amant de coeur zelf kiest haar niet als Eva; dat zal mevrouw Danneels doen, de veertigjarige matrone, die ook heel wat meer geschikt is om als mensenmoeder Eva op te treden dan de overslanke Jodin, waar Lode bezwaarlijk zijn mama in kan zien. Lode is de man.

Als hij werkt, is Judy vol bewondering. Geen groot-spraak, geen pose. Als regisseur is Lode Wolff onherkenbaar, hij siddert, is extatisch als hij gebaren voordoet. Hij leeft daar in, opgewonden, maar een kleine fout, een vergissing, maakt hem razend: „het moet af zijn”, zegt hij hees en repeteert. En zoekt naar het paradijs.

Met Judy samen zoekt hij. Dan worden ze op een patronaat verzocht, in Belgisch Limburg. Jilles laat alles aan Lode over; met Judy en den somberen administrateur, mislukt opera-zanger en drankzuchtige, gaan ze er heen.

Is het wonder, dat ze ontroerd zijn? Daar ligt een rijke boomgaard. Daarvóór een kleine diep-groene wei, glinsterend in de zon, onder een paar wilgen. Bij een water staren roerloos twee koeien hen aan. Daarneven is een kleine heuvel, minder begroeid, maar met keien en ruig struik-gewas.

„Hier,” zegt Lode, met z'n schorre, vervoerde stem van tegenwoordig. De pastoor staat achter hem, hij knikt met het hoofd. Dan begint hij druk te praten over het houten amphitheater, dat hij zal laten bouwen en alle heren van de krant moeten de vertoning komen kijken, zegt hij ernstig.

Dat vindt Lode ook. En hij spreekt ervan hier en daar in de bomen kunstmatige bloesem aan te brengen. In twee weken zal het gebeuren.

Maar wel haast niemand vraagt perskaarten aan en de oude verbittering van vroeger, toen ieder in de krant werd genoemd, behalve hij, dreigt weer op te laaien. Judy, die in hem gelooft, en zichzelf niet meer zo gewichtig vindt, troost hem.

Op een stralende, maar te geladen warme middag in Augustus, vindt het spel plaats. Mevrouw Danneels is een moeder, die het leed van de hele wereld draagt. Zij werpt desolate blikken naar het landschap, de rose-bloeiende bongerd in de verte, waaruit ze verdreven is. Het is niet van node er een Engel met vlammend zwaard te plaatsen. De eenvoudige Vlamingen voelen, dat zij niet verder dan het beekje komen kan, dat wei en paradijs scheidt: haar spel doet dat. De natuur werkt mee. Blonde Abel's stem jubelt van God; dan komt Lode dreigend-donker op, alsof hij zwaar torst het overjarig ooft, de groenten die hij den Heer wil brand-offeren. Maar rot is het ooft en slecht de groente en er ontspint zich een pijndoend gesprek tussen de leedvolle Eva en haar weerspannigen balsturigen zoon. Machtig rollen de slechte verzen over de toeschouwers en onder het volk zit Judy, ontroerd door het verbazende spel.

Achter de heuvel, in het veld, slaat Kaïn zijn broeder dood. Dan is het stil, zelfs de vogels zwijgen. Inmiddels

trekt een grote wolk langs de hemel, zelfs het uitspansel schikt zich in Lode's regie.

Het is stil, maar dan klinkt de stem van den vermoorde, of van God? Maar onwezenlijk: „Kaïn... Kaïn...”, zodat het ons koud langs de rug vaart; een geruis klinkt, de zon is dan geheel schuil gegaan achter een monsterachtige grauwe wolk en op de heuvel verschijnt Kaïn, verstoord, verwilderd. Er voltrekt zich opnieuw een verdrijving uit het paradijs, woest hangen de haren van den eersten moordenaar en Judy, de koele nuchtere, kan zich niet weerhouden; op haar koud geworden handen valt een traan... Kaïn.

Vóór het onweer uitbarst, zit men al in de autobussen. De jongens van het patronaat ruimen het toneelbestel op en ondanks Judy naast hem, is Lode treurig. De grote pers is niet gekomen bij dit formidabele succes. Hij heeft iets nieuws willen brengen, een natuurlijker spel, zonder schmink en truques. Wat doet het er toe, dat deze boerenharken hun handen stuk hebben geklapt? Dat hoort hij niet; dat doen ze ook als dilettanten of beunhazen een platte klucht spelen.

Als ze in Brussel komen, horen ze, dat Jilles het land verlaten heeft... Wat nu te doen. In een taxi gaat Judy naar haar oom; de bankier móet helpen, moet den man helpen, die de evenknie is van Alexander Moissi, van Palenberg, van Wegener. „We richten zelf een theater op,” heeft ze den ontgoochelden Lode beloofd.

ACHTSTE HOOFDSTUK

HERFST.

Daar zag men op een Octobermiddag den Lode en zijn Judy op de zonnige Boulevard de Clichy zitten, op een terras. Want het zal u wel bekend zijn, dat Parijs en op een terras zitten één en het zelfde is voor hen, die waarlijk de vie parisienne weten te genieten. Jammer genoeg dachten Lode en Judy er niet voldoende aan, dat het morgen misschien ander weer kon zijn en namen ze van het riant stadsbeeld minder notitie dan van elkaar. Ze lachten tegen mekaar en waren gelijk een paar op de huwelijksreis. Dat klinkt wellicht een beetje burgerlijk, maar is daarom niet minder gezellig. Wat is het toch jammer, dat men zich het zeldene geluk van de enkele ogenblikken nooit op het moment zelf bewust wordt, maar pas lang daarna. Zo was het met het „apero”, maar nog meer met het diner het geval. Bij de borrel krijgt Lode weer even z'n tragisch toontje, als te veel alcohol een leven van teleurstelling en geknotte ambitie omhoog bezweert: „Judy, honger heb ik geleden, maar och, dan rookte ik maar een sigaret, dan was het over, voorlopig.”

En Judy, die voor een jaar gehoond zou hebben: „Doe toch normaal,” zei geroerd en in stijl: „Pauvre chéri, wat heb je geleden...”

Een dergelijk genoegelijk samenzijn in het Restaurant „A l'escargot d'Or” in de Rue Lepic, is lastig te verwoorden. De luide groet van de dikke, bedienende meisjes, is al een welluidend preludium. En dan gaat het op deze manier: „Hier is het menu, zoek jij maar uit.”

Lode, die zich gemakkelijk op het toneel beweegt, kan uit het leven niet altijd wijs, „Zal maar met soep beginnen, vind je niet? maar waar staat dat?”

Judy ook kijken: „Nee nee, hors d'oeuvre variés.” „Zal mij benieuwen wat we krijgen; kost maar vijf francs.”

En de dikke servante: „deux hors-d'oeuvre-variés, et comme boisson?” Naar de kaart kijken, serveuse haastig

vragen: „Vin blanc, vin rouge?”. Lode zeggen: „Non, non, de la bière.” „Et deux canettes” zegt de vrouw tevreden. „Et puis?” „Le foie de veau sauté, champignons, pommes vapeur,” leest Judy en kijkt Lode opgetogen om dat mondjevol aan. Servante weg: „C'est entendu.”

Een straatmusicus gaat naar binnen, trekharmonica, smeltend weemoedig, alles naar wens. Hij zingt er bij, ook weemoedig en smeltend. Lode kijkt zijn meisje aan, nu is hij toch wel content en alles vergeten, licht-dronken.

De lezer vraagt zich af wès de auteur deze volkomen onbelangrijke discussie over de „carte” weergeeft en de auteur bekent: „ik weet het ook niet.” Maar besproken werd er Goddank niets van gewicht; er was een zorgeloze stemming, die ook niet eindigde, toen na de Crème d'Isigny de gezellige dikkerd vroeg: „Ces Monsieur-dame ont fini?”

Men had namen genoemd waarvan men dacht, dat het andere spijzen waren; chichorée is wat anders te Brussel dan in Parijs en wat is pommes mousselines? Wat een vreemd soort vis zijn Rougets!

Men neemt een café arosé, hetgeen ook een prettige ontdekking is, en wandelt langs de Boulevard. Judy zou wel altoos door willen flaneren, deze heerlijk-zachte herfst-avond in Parijs. Maar Lode wil niet te laat naar bed. Hij zegt: „Hôtel”, maar Judy lacht een beetje nerveus, het zal er wel van komen. „Laten we ergens gaan waar muziek is of tenminste gezongen wordt...”

Uit een groot café klinkt muziek en Lode maakt zijn karakteristiek Brussels gebaar met zijn stok. Een grote menigte zit aan marmeren tafeltjes en lacht om wat een dame op een podium zingt. De nieuw aangekomenen begrijpen niet waarover het gaat. Ze lachen zonder veel begrip mee en wachten geduldig bij hun fine, die hun dadelijk geserveerd wordt. Het is een beetje ongastvrij, dat ze direct moeten betalen, maar er zal wel reden voor zijn. Lode mompelt, gecontrarieerd in zijn beurs zoekend: „Pas si vite, non dedjale”. Misschien geen klassiek Frans, maar een type als Lode leert overal spreekwijzen waar hij komt.

Nadat het toneeltje even leeg heeft gestaan, verschijnt op platvoeten een zonderlinge figuur, een dikke abbé, met een bijzonder kromme neus en een geweldig kruis om de hals. Vreemd, hoezeer die Fransen allemaal op joden lijken,

is niet? Maar daar komt nog een confrère, al even semietisch van gelaatsexpressie, maar mager, met een nerveuze bril op de lange neus, en een stoppelige kin. Door het gelach kunnen ze niets anders horen dan de begroeting: „Hé, mon cher Pierre Moïse.”

„Mon très cher Isaac Antoine...”

Als Lode even naar zijn meisje ziet, bemerkt hij, hoe snel een rood waas langs haar wangen trekt. Het zijn kennelijk Joodse abbé's, die met de armen zwaaien en enormiteiten zeggen, want de hilariteit is niet van de lucht, maar wat ze vertellen, met veel gesticulaties, in hun vette Frans, is voor onze vrienden uit het Noorden niet te verstaan. En nog, als de een den ander met wijd gebaar toeroept: „Mon cher Isaac, que notre Seigneur Jésus Christ vous prend dans sa sainte garde...,” buldert de hele zaal, behalve Judy en — Lode.

„Neen, 't is hier niets gedaan,” meent Judy en ze gaan naar hun hotel in een zijstraat. Maar vóór ze naar boven stijgen, drinken ze beneden nog een klein notedopje cognac.

Een vreemd ontwaken. Eigenaardig geurt de triestige hotelkamer. Het is donker. Lode scheert zich voor de spiegel, waarboven een lampje gloeit. Met veel gekletter heeft hij de jalouzieën opgehaald. Judy was reeds wakker, ze is vroeg en zacht-kreunend ontwaakt. Nu ligt ze loom, nog steeds niet wetend waar ze is, moe, bleek, teleurgesteld. Bleek ook is de dag, na het stralen van de gisterlijke zon.

— „Het regent,” zegt Lode en scheert zich met bevende hand. Hij herinnert zich een gesprek onder artisten; een Joodse criticus zei: „Dat krijg je met een Jodin niet spits, behalve met een huwelijksnacht in het vooruitzicht.” Lucas was daarbij geweest en hij moet nu heel curieus aan diens eerste liefde denken. Ik heb nooit een eerste liefde gehad, denkt Lode.

Dan kijkt hij vluchtig even naar haar, de trotse Jodin, die hij vannacht heeft bezeten. 't Knaagt in hem: is dit alles? De grote liefde?

Hij is misschien zo vurig niet. Hij moet nu maar wat gaan praten, het gaat zo niet langer. Hij begint over de Middeleeuwen, dat was nog eens een tijd, kruistochten en kathedralen. Dan over Shakespeare: „Hoe anders heeft

Shakespeare de Joden uitgebeeld dan die imbecielen gisterenavond met hun Joodse pastoors. Geen greintje van de innerlijke grootheid, die toch in bijna ieder Israëliet aanwezig is..." Hij kent niets verfoeilijkers dan anti-semitisme: „het is uiterst onbillijk. Men moet niet vergeten, dat ook Jezus onder de Israëlieten is geboren. Alleen, ze hebben hem gekruisigd. En dat weegt nog zwaar op ze."

Lode kijkt strak in de spiegel en Judy vraagt: „Wat zie je aan die spiegel?"

„Er zijn Joden en Joden," gaat Lode voort, „maar er zijn er van een zeer speciaal soort, waar ik ook liever niet mee te doen heb..."

In haar bed zwijgt de vrouw ontsteld; even heeft haar valse gezicht naar hem opgekeken, maar nu ligt ze met het gelaat naar de muur. En zwijgt. Lode ziet het met iets van diabolische triomf...

Maar het schijnt, dat Judy, nadat ze hardnekkig geweigerd heeft, op de kamer *petit déjeuner* te gebruiken, voortaan in zwijgen blijft volharden. Ze heeft hem bevolen, in een café op de hoek op haar te wachten. Ze wil alleen zijn, als ze zich wast. Lode heeft de schouders opgehaald en is gehoorzaam naar buiten gegaan, waar hij rilt in zijn loden jas. Wat gisteren zo heerlijk leek en vrolijk, is druilerig, vuil; onzegbaar vuil en druilerig. Hij bestelt koffie. Waar moeten ze die hele regendag zoek brengen?

Ook Judy vraagt zich dat af. Ze wil haar koffers pakken en terug. Ze is ontnuchterd. Deze kwellende praat terwijl hij zich schoor... Hij is fysiek afstotelijk, verlopen, grauw, met zijn fanatieke ogen — er is haat in die ogen. Zijn ze zo allen, de anderen? Mijn jeugd is voorbij, wat nu komt, is niet meer goed. Ik meende voorheen, dat ik geen illusies meer had, maar nu is alles — verloren. We moeten maar naar een museum of een film.

In het café staat Lode hoffelijk op, neemt haar regenjas, verzoekt haar dringend, vooral veel te eten. Ze geniet van de warmte in zijn stem, ze heeft het koud hier. Maar dan opeens zegt hij: „Ik had nog naar de kerk gewild."

En ze snerpt bijna: „Maar ga gerust je gang, de *Sacré Coeur* is hier vlak bij, zoals je weet." Gistermiddag hebben ze het witte bouwsel in de zon zien schitteren.

„Het heeft nu geen zin,” zegt Lode, „ik had er nuchter heen moeten.”

Ze eet met een brok in de keel. Dan zegt ze opeens lachend, met een poging, haar weerzin te bedwingen: „Moenen! Ik wist niet, dat je Moenen was.”

Lode twijfelt of hij kwaad moet worden; immers hij heeft voor Moenen gespeeld, die het vertwijfeld Marieken op de landweg gevonden heeft, haar toezeggend te helpen; maar hij bleek de Duivel te zijn, die haar de ziel ontnam.

„Integendeel,” zegt Lode, „ik ben de Duivel niet. Ik weet wel, dat ik een zondaar ben, maar de zonde, die wij deden, geeft geen aanstoot. Het is ternauwernood zonde. Iemand, die geen zonde doet, kan ook geen heilige worden. Ik wil geen heilige worden, liefste, maar ik wil één ding: jou bekeren.”

Ze lacht schril: „Daar is het nou echt goed weer voor, het juiste psychologische ogenblik.”

„’t Is weer om een erfenis te verdelen,” grijnst Lode bijna, „maar in ernst, zou je niet liever Christin zijn? De Joden moeten zo lijden, omdat ze Christus niet erkend hebben.”

Wezenloos ziet ze hem aan. Misschien is hij gek; ze voelt zich niet op haar gemak, met Jilles voelde ze zich toch meer thuis. Deze man zou in zijn zothed haar misschien tegen haar wil tot rare dingen brengen. Soms boeit deze fascinerende blik, maar nu is hij een banale aansteller. „Klets toch niet,” zegt ze ten slotte, „koop maar eens een krant, dan kunnen we zien, wat er in de wereld te doen is.”

Ze gaan door de trieste najaarsregen, op elkaar aangewezen. Zij kan niet van hem weg, ze kent niemand in deze grote koude stad, die gisteren nog zo vriendelijk heeft gelachen en nu een stuurs aangezicht naar Judy wendt. Ze voelt zich aan de bescherming van dezen man, van wien ze nu gruwft, overgeleverd. „Zei je wat,” vraagt ze verschrikt.

Ironisch beziet hij haar: „Ik, welnee.” Ze had als heel uit de verte zijn stem gehoord en die zei: „Sterf! Jodin!”

Lode koopt kranten. Dan zitten ze op een verwarmd terras bij de grote potkachel. De krant vertelt van burgeroorlog, die in Duitsland woedt. Brüning stelt nieuwe nood-verordeningen voor; dagelijks geschieden

moorden. Dan kijkt men liever wat er voor theater hier is.

„Grote God!” roept Lode en ze kijkt naar zijn krant. Portret van Polydoor Ronde. „Le vénérable vieillard Ronde.” Hij is dood. Judy is bedroefd. Eén keer heeft ze hem gesproken. Toen Lode hem beledigd had. In alle theaters van België is men een ogenblik opgestaan; overal zijn rouw-redevoeringen gehouden; universiteiten van Gent en Brussel één dag gesloten.

En Lode, die aan zijn graf zo graag gesproken had, of in de Schouwburg een gedicht van hem voorgedragen? Hij kijkt even naar Judy of het háár schuld is. Hij ziet haar tranen. Ze zwijgen, lezen over den groten Polydoor, een dichter van Europese betekenis. Zelfs in Frankrijk schrijft men over hem, vertaalt men een gedicht aan zijn vrouw:

„Gij vrouw, nog dierbaar aan mijn duistrend harte...”

Met een stem, waarin tranen beven, gaat Judy spreken: Ze vindt dit geen goed teken, de dood van Ronde; ze moesten maar straks terug naar huis, naar Brussel. Als vrouwen doen, die verdriet hebben, praat ze in énen door: Ze vindt dit gedicht zeker niet het mooiste, dat hele lange „De Landman en de Dood”, dat is veel aangrijpender. En op het Montmartre-terras draagt ze uit dat geweldige epos voor, een soort lyrische dodendans, waarin twee vrouwen, de dode dochter en de gestorven vrouw, gefigureerd als de zintuigen van oog en gevoel, den zieltogenden boer troosten, doordat ze met hem meegaan; de dood zelf komt er niet in voor.

Terwijl Judy bijna schreit, is Lode enthousiast. „Potverdomme, dat moet gedramatiseerd,” roept hij uit. Nog altoos wil Lode een drama schrijven om beroemd te worden.

„Dat zou zonde zijn, bovendien zou alleen Ronde dat werkelijk kunnen.”

„Jij zou Rozaalken spelen,” zegt Lode, „èn vrouw èn dochter na elkaar.”

Het idee is weer uitmuntend, maar zij schudt het hoofd.

Hij is bevreesd, dat ze hem helegaar ontglijdt. „En we zouden samen een toneelgezelschap oprichten...”

Het is waar, Pressburg zou hen steunen.

Na een lange pauze zegt ze: „In elk geval moeten we niet met zo’n stuk beginnen; geen experimenten meer, maar een gewoon spel. De mensen zijn beu van religieuze proble-

men en van allegorische voorstellingen: Het Godsvertrouwen, de Deemoed, als een vrouw in het wit... Geen Meneer, die Haat heet en lelijke gezichten snijdt, Lode, maar een gewoon mens met haat en liefde en duizend andere eigenschappen; variaties, geen typen of vleesgeworden doodzonden. Vlees wordt het nooit, het blijven acteurs, die dwaas doen. We moeten beginnen met..."

„Met?"

„Met Hélène van Géraudy," zegt ze peinzend.

En hij, er direct in, met somber geluid: „Wat is dat toch, dat doffe slaan in het bos." Zij antwoordt, een huivering bedwingend: „Ze zijn bomen aan het omkappen, voor de winter."

„Je bent enorm, liefste," zegt Lode heel gewoon. „Als ik naar jou luister, moet onze troep iets worden.

Maar zij denkt aan de herfst en citeert Baudelaire: *Bientôt nous plongerons dans les froides ténèbres... C'était hier l'été, voici l'automne,*

Ce bruut mystérieux sonne comme un départ.

Acteurs horen zichzelf niet ongaarne. Lode denkt aan andere dingen, terwijl Judy haar zwaarmoedigheid vertolkt met de gevoelens van Baudelaire.

„We zullen een naam moeten hebben, wat denk je van Vlaams Kamertoneel?"

Judy knikt, afwezig.

„Maar," zegt Lode nadenkend, „eigenlijk ben jij geen Vlaming."

„En jij dan?" vraagt ze verbaasd. „Je bent toch ook Hollander...?"

„Nog altijd iets meer Vlaming dan jij," zegt hij, glimlachend als een fijne, zachte schurk.

Heeft ze kou gevat? ze huivert. Waarom moet Judy nu juist aan het schimpende aanvangswoord denken, dat die zelfde Baudelaire schreef over de Jodin, waarmee hij geslapen had...

NEGENDE HOOFDSTUK
IN VERKEERDE HANDEN.

Ze gaan in Holland spelen! Welk een triomf; en nog wel in Maastricht, het artistiek centrum van het Zuiden. Daar zullen Lode's gewestgenoten den vroegeren boekhouder van Staatsmijn Emma op een hoger plan kunnen toejuichen.

„Een ding is jammer,” zegt de administrateur van de Comedie, „niet alle deftige lui hebben kaarten genomen, maar d'r zijn d'r die pas vlak voor de voorstelling biljetten kopen. Het vervelende is, dat in de oude Dominicanerkerk ene Levy Hurwitsch viool speelt en deze Pool schijnt veel publiek te trekken. Stom, dat dit juist zo uitkomt...”

Lode briesht als de leeuw uit Reinaert: profane muziek in een gewijde kerk!

„Ach,” lacht de administrateur, terwijl ze achter de scène tussen de coulissen op en neer gaan, „deze schouwburg is ook 'n oude kerk van de Jezuïeten, en Hélène is toch ook geen gewijde kunst... U had vroeger mevrouw Lobo als Hélène moeten zien, meneer, die ging er zo in op, dat ze nog huilde als ze achter de scène kwam...”

Het was Lode niet bekend, dat dit theater eertijds 'n Jezuïetenkerk was. Hij loopt haastig naar voren; het intérieur is heel veranderd, gemoderniseerd; het goud is weg en kijk, de balustrades, waar indertijd de namen van grote meesters waren aangebracht, zijn lichtblauw gelakt. Een Poolse Jood speelt in de Dominicanerkerk, verdomme! Ook Judy kende zo iemand in Antwerpen, maar geen violist, enkel een doodgewone diamantkerel.

Voor de repetitie slentert hij met Judy en Leroy, (die den huisvriend speelt) over de wallen, door de stad; men ziet ons aan, dat wij de beroemde spelers zijn! Op het Vrijthof staat Lode af en toe stil, als geïnspireerd, in meditatie; maar verdikke, 't lijkt wel of niemand hem hier herkent. Vanavond zal 't anders wezen. Ook zijn zuster Marie, die met den oppassenden timmerman Dekkers is gehuwd, die nu 'n flinke aannemer is geworden en lid van de Raad van zijn dorp, zal hem komen bewonderen.

En dan staan ze weer voor 't geweldige vierkante blok, dat men niet meer zijn oorspronkelijke Jezuïtische bestemming aanziet. Geen mens staat bij 't bureel om kaarten te kopen; die vermaledijde heer Hurwitsch met z'n fidel in de Dominicanerkerk!

Maar de repetitie vervaagt alle zorg en bijgedachte. Dit zielkundig werk, zonder een grof effect, zal heel Maastricht ontroeren, ja, doen schreien, want de acteurs, Leroy nog 't minst, zijn telkens opnieuw onder de bekoring, ondanks de voortdurende herhalingen, van dit zeer menselijk treurspel. Het is Judy soms of ze iets van haar eigen leven speelt. Voortdurend wisselt haar gevoel voor Lode, soms is ze vol kritiek, dan bewondert ze hem, met volle overgaaf bijna. Als haar echtgenoot (Lode), haar vraagt: „Je bewondert me niet meer,” en hijzelf het antwoord geven moet: „Je ziet me elke dag, kent mijn zwakheden nu, mijn eigenaardigheden. Waarom zou je me ook nog bewonderen...” Als ze hem zo zacht, verstandig en indringend hoort betogen, is 't of ze hem al lang kent, veel met hem heeft ondervonden en of ze hem inderdaad alle kleine, onplezierige dingetjes al lang vergeven heeft. Lode's antagonist, Leroy, die de rol van Challenge speelt, is een prettige jongeman, een vlot ladykiller om te zien. Hij acteert soepel, zonder eigenlijk vastomlijnd karakter; meer elementaire geest, dan persoonlijkheid: de zinnelijke liefde, het nieuwe verrassende leven. Hij heeft geen andere eigenaardigheden dan zijn gemakkelijke verleidelijkheid, zijn voortvarendheid. Hij draagt 'n blond kneveltje en is slanker en rijziger dan Lode. Diens spel is echter, vooral door een zekere burgerlijke tevredenheid. Hij berust in de vriendschap zonder hartstocht van Hélène, met oprechte smart en kalme opofferingsgezindheid als hij zijn vrouw voorgoed aan den onweerstaanbaren huisvriend moet afstaan. Het Limburgse publiek zou, beter nog dan de frivole Brusselaars, de huiselijke verdiensten van dit stuk waarderen.

De schouwburg was goed bezet, ook de loges; de pas hernieuwde ruimte stemde ieder opgeruimd, de valse luxe der vorige eeuw was radicaal verwijderd.

Judy droeg 'n blauwzijden jurk; ze droeg hem goed en lenig. Lenig was ook haar spel, niet overmatig sterk, maar

haar woord sleepte mee. Lode was niet zo suggestief, zijn stem klonk monotoon, maar warm en degelijk; alleen de bevoegden hoorden de bewogen ondertoon. Zijn zuster, die met haar man, den oppassenden aan-nemer, in de loge zat, was veeleer bevreemd om dit zware geluid, onduidelijk af en toe, als binnensmonds. Het stuk ging pas boeien, toen de huisvriend Challenge elegant, voornaam, maar toch vol levensdrift, binnentrad. Judy's koelte kon men niet meer billijken, men vergaf ze haar niet tegenover het type Challenge, dien men bewonderde; de man, die alles in 't werk stelt om een vrouw het hof te maken, haar te veroveren, zonder gevoel voor verantwoordelijkheid, geen mens, maar slechts één kant van de mens. Toen het doek daalde, verging het Judy bijkans als Greetje Lobo, ze hilde 'n weinig. Dit werd 'n afscheid van alleding dat haar oppervlakkig had geboeid.

Dan kwam het vreemd preludium. Ze vroeg aan Lode: „Wat zijn dat toch voor bijlslagen?” en hij, minder zorgelijk, antwoordde met kracht: „Dat zijn populieren die worden omgehakt. Ik ga ze zien vallen. Dat is 'n prachtig gezicht, zeer aangrijpend, dat gekraak, dat ruisen van de bladeren...”

Ook de zaal kwam onder de indruk door deze voorboden van de mensen, die ook met veel gekraak en misbaar vallen moesten. Het toneel werd tragisch, tot de frisse figuur van Challenge de doffe sfeer verwaaien deed. Men heeft dezen Challenge lief, ideaal van iedere vrouw en zoals graag elke man wezen zou, maar nimmer zijn kan; de minnaar die over alles heen stapt om der liefde wille, en die ook eisen kan dat de vrouw álles voor hem achterlaat. Een nieuw leven beginnen! „Je stikt hier tussen die bomen bij dien man, die je niets meer te zeggen heeft.” Dan komt het navrant gesprekje tussen Lode en Judy en naïevelingen hopen maar, dat Judy dit somber landhuis en dien Lode-Henri zal verlaten om met Challenge het rijke-rijke leven in te trekken.

In de foyer wordt gepraat. De aanwezigen hebben Louis Wolff nooit gekend, ze hebben 't meer over Judy, die men aanbiddelijk vindt. Men prijst haar kapsel, haar japonnen. Men praat ook van andere dingen, over 'n broer in Buenos Aires, 'n zuster in Semarang; dat is interessant. En over den nieuwen burgemeester. Die zo van muziek

zegt te houden, naar Hurwitsch luistert. Niet attent als je 't mij vraagt, bij de eerste grote avond van 't seizoen in de Comedie. En de „Gouverneur”. Ook niet hier. Was ook liever naar Hurwitsch gegaan, hoewel zijn vrouw hier heen wilde. De grote sigarenfabrikant geeft zijn mening, hij zegt: „Ahem. Ahem.” Wat kan de oude baron anders doen, dan ook zijn opinie te doen horen en hij spreekt aldus: „Tjè, tjè.” Zijn zoon zegt, wat hij gewoonlijk zegt, wat overal op past en als 'n particuliere filosofie mag beschouwd worden: „Zo gaat het.” En de grote fabrikant: „Inderdaad, zo gaat 't in de wijde wereld. Maar anders heel delicaat hoor.”

„Wel fatsoenlijk,” beaamt de baron, die dóór heeft dat het over Hélène gaat, „ik heb geen onverkoren woord gehoord.”

„En nog wel in 'n Frans stuk,” zegt de zoon, „maar absoluut niet schuin.”

Het ongeluk wil, dat zijn moeder het laatste opvangt, ze is blozend, opgeblazen en 'n weinig malend: „Ik hou anders wel van 'n beetje schuins,” zegt ze lachend, „ik mag dat wel. Ik mag dat wel zeggen op mijn leeftijd.”

Om werkelijk kritiek te horen, moeten we elders zijn. Wij snellen dus over de glanzende vloer naar de fumoir. Daar wordt 'n meneer omsingeld die hier 't orakel is. Hij heeft 'n baard. Zijn kritieken verschijnen sterk verkort in de voornaamste krant van Amsterdam, onder het hoofd: Men schrijft ons uit Maastricht.

„*Men-schrijft-ons*” is vol lof voor Judy en Leroy. Hij heeft veel bezwaren tegen Lode. Die is vervelend en niet beschaafd.

'n Ander man van 'n krant, die zijn recensies nooit lang genoeg kan krijgen, noteert in zijn hoofd: beschaafd, vervelend. Hij heeft de eerste acte niet bijgewoond, was eerst in de Dominicanerkerk, waar hij niet veel aan vond, maar zijn krant wil overal copy van. Zo'n drukke en onmogelijke avond heeft *Particuliere correspondentie* nog nooit gehad. Hij transpireert en zijn oren happen elke syllabe van *Men-schrijft-ons* op, zijn geest prevelt: zelfstandig verwerken. Na de eerste acte is ook de correspondent van de Telegraaf uit Aken gekomen. Hij heeft de tweede acte geslapen, nog nagedroomd van het aardig meisje waarmee hij in het Aachener Wald heeft getoefd. Hij luistert ver-

liefde en vermoeid naar *Men-schrijft-ons*. En vele anderen luisteren. Ze weten nu hoe ze over 't spel der drie „buitenlanders” hebben te oordelen. *Men-schrijft-ons* is zeer door Judy's merkwaardige schoonheid gepakt. Die Lode W. schijnt 'n Limburger te zijn, waar weinig van terecht is gekomen, Judy is de kern van het gezelschap, ze handhaaft haar amant uit medelijden. Ja, zo iets had ik ook al gedacht. Nee, dan die Leroy, die laat wat anders zien, wat 'n veelkantige persoonlijkheid, wat 'n briljant spel. „Veelzijdig” en „Brille” repeteert zelfstandig de particuliere correspondentie. De Telegraaf gaapt.

Maar zelfs de Telegraaf raakt in de derde acte ontroerd. Hélène wil, voor ze met Challenge gaat leven, eerst rustig alles regelen. Maar Challenge wil haar meevoeren in de weergalozе blauwe nacht in het park. Hij sleurt haar bijna weg uit alles waarmee ze vergroeid is; ze houdt wel niet ten volle van Henri, maar hij was haar eerste liefde. Challenge hoont bijna: de eerste liefde dat is niets, dat is geen liefde. Weer overtuigt hij haar en haast was ze gevlucht. Dan blijft ze dralen en zegt: „Ik heb in dit huis een jongetje verloren van vier jaar.”

„Jij?” vraagt verwondert Challenge en herinnert het zich dan plotseling.

Judy zegt met veranderde stem: „Was je dat vergeten?” Challenge: „Je hebt er nooit over gesproken.”

En Hélène met tragische ironie: „Ja da's waar.”

De woorden beklemmen, maar morgen zal ze vertrekken met hem. Hij gaat weg, vol voorgevoel dat het avontuur zal mislukken. Zij huivert, roept dan Henri.

Lode komt verwilderd, zoals Judy hem het meest liefheeft. „Wat is er?” vraagt hij bruto, „wat moet je nog van me?”

Lode en Judy beleven nu hun hevigste momenten. Ze spreekt van hun kind dat gestorven is. Maar Lode wil er niets van weten, het is dood voor hem, evenals alles dat met haar in verband staat.

Echter roepen haar martelende woorden oude gevoelens wakker. „Ga weg,” roept hij rauw. Ze heeft 't koud, huivert, hij gooit takken op 't vuur, spreekt met koude stem: „Ga zitten” en dan nog 's „Ga zitten. Warm je.”

Hij wil dan weggaan. Hélène snikt. Henri draait zich om; staande achter haar, kust hij d'r op 't haar. Ze went

het schreiend gelaat bijna gelukkig naar haar donkeren, breiden zwarten burgerman.

Er zijn er waarlijk in de zaal die schreien. Achter hevig geklap tracht men zijn emotie te verbergen. Doek zakt, wordt gehaald, de schouwburg verheft zich. 'n Onhandig toneelknecht verschijnt, nerveus van het applaus, met twee grote bouketten, anjeliere en sering. Lode weet: die zijn van zijn zuster om hem te huldigen. Maar de linkse toneelknecht, wellicht gewoon altijd dames bloemen te reiken, is zijn opdracht vergeten, geeft ze tenminste aan Judy. Judy, nog met natte ogen, dankt de klappende zaal, bergt echter, niet theatraal, haar gezicht in een der ruikers, reikt Lode, die zuurzoet lacht, de andere en maakt 'n verlegen gebaar naar Challenge, die vriendelijk en verleidelijk lachen blijft.

Het spel van Lode heeft in de laatste acte overwonnen, maar aan de kritieken zal dat weinig veranderen. Want, hoewel dames hun ogen betten aan kanten zakdoekjes, de heren van de krant hebben zich hun mening al na de tweede acte gevormd en kunnen deze moeilijk herzien. Het is om zo te zeggen al persklaar.

In de primitieve kale ruimte achter de scène verrast Lode, die van schrik welhaast van 't trapje valt, een heel onverwacht schouwspel. Daar staat ziedend van kwaadheid, grof en burgerlijk met witte handschoenen, Marie (die Judy niet kent), de zuster van Lode, naast haar man, welke verlegen naar de planken kijkt. Marie gaat nu opgewonden uitvallen naar Judy: „Die bloemen waren voor m'n broer, voor Louis. U hebt ze dien stommeling half uit de handen getrokken, die kwamen u niet toe...”

Haar heel oude vocabulaire, de boerse woorden, komen over trillende lippen. Judy moet zich herstellen, na de ontroerende slotscène waardoor ieder bewogen is. Het gaat om bloemen, Judy, die niet voor jou zijn.

Ze zwijgt en vraagt aan Lode: „Wie is deze dame?”

Maar Lode weet ook niets; het schreeuwen zwelt weer aan. Judy legt haar anjeliere neer, gaat kalm naar haar kleedkamer en huilt, huilt, niet om de bloemen, maar om heel dit leven, na de val uit de toneelwerkelijkheid, om deze scène achter de scène.

Later is Lode bij haar, streelt haar hoofd. „Trek 't je niet aan, Judy. M'n zuster had die bloemen voor mij

besteld, maar ze komen jou natuurlijk 't meest toe. Kind! je hebt je zelf overtroffen..."

„Ik speel nooit meer,” snikt Judy, gebroken in al haar genegenheden. „Deze ordinaire vrouw, wat wil ze van me.”

Dat had ze misschien niet moeten zeggen; het is Lode's zuster, die veel voor hem over heeft. Judy praat misschien in een opwelling. Straks wordt alles wel weer goed, maar tegelijk twijfelt Lode.

Als hij de volgende dag met haar in de trein zit, twijfelt hij niet meer. De kritieken doen het werk verder, dat Lode's zuster begonnen is. Marie was het rechtvaardig noodlot, dat twee toneelspelende mensen, die evenmin zich zelf als elkaar kenden, scheiden moest.

Er is al een kritiek uit. Judy leest ze, dan leest Lode. Ze leren allebei iets omtrent de kunst, de kritiek en 't leven.

Judy zegt opeens: „Ik heb me vergist, theater is mijn roeping niet.”

Leroy roept heftig: „Hoe kun je 't zeggen, met die grandioze recensie in je hand.”

„Je weet zelf wel Leroy, dat van die recensies minder dan niets deugt. Het is klare nonsens, die lof voor jou en mij, die kleine dwaze notitie over Wolff. Onbegrip van 't stuk en van Wolff. Grotesk!”

Lode zwijgt. Haar woorden roeren hem allerminst. Hij gaat bijna geloof hechten aan de opmerking van zijn zuster, dat deze vrouw den knecht de bloemen uit de handen heeft getrokken. Inwendig gloeit ze van triomf, hij kent deze valse bescheidenheid. Van het toneel gaan, ja, als er geen emplooi meer is.

Lode bijt op de lippen. Die twee hier, van de toneelschool, hebben 't makkelijker, mijn leven in de kunst is hard. Ik lees nooit meer kritieken. Beter helemaal het toneel te verlaten. Want wat hebben ze nu verdiend? Lode voert zelf de kas; de recette is netto niets. Judy heeft 't niet nodig, die leeft van de kritieken. Maar ik moet geld hebben. 'n Reisje naar de oude vrouw kan er nog niet af, laat staan 'n nette demi.

De trein rolt door de Kempen. Het ene ogenblik wil Lode aan de revue, dan aan de film; 'n scenario schrijven; 'n drama schrijven; roem; geld; naar huis; 'n regenjas. Hij is zeer somber; triest en monotoon glijden de Kempen

voorbij. Deze vrouw Judy. Ze heeft 'n brief poste restante in Maastricht gehaald. Hij heeft haar tas geopend, om lucifers te zoeken zogenaamd, maar eigenlijk, wijl hij haar had zien lachen toen ze van de post kwam. Zij kan goed vergevingsgezind zijn.

Judy is het moe om zich den volke te vertonen. Ze is verliefd, vaag, op een Pool in Antwerpen. Ze moet 't Lode zeggen, maar nu nog niet. Hij is handelaar in diamant, echter 'n knap violist. Judy is tot inzicht gekomen. Ze wil nu langs een lijn leven. Het spel van gister is een leven achter het leven geweest, men kan zich toch niet duizendvoud verspelen. We gaan rustig ons eigen leven leven; niet met dezen talentvollen man, die gister nog devoot was en nu maling heeft aan 't hele geloof. Hij lijkt niet meer op Conrad Veidt, maar op 'n banaal boekhouder die 'n kater heeft of slecht geslapen.

Even schrikt ze, als ze zijn oog langs haar ziet vlijmen met iets van haat toch. Ze denkt aan Parijs; ze is het nog niet vergeten, het snerpens onrecht spreken.

Ze gaat lezen, houdt ook nauw op als ze Lode warm hoort zeggen: „Judy, 't lijkt me practischer ook maar in Antwerpen te komen wonen.”

Nu is een uiteenzetting harerzijds gewenst. Na 'n stilte zegt Lode hard: „Never mind, ik kom toch naar Antwerpen, Antwerpen is goedkoper.”

Voorlopig blijft Lode in Brussel, werkt aan vaudevilles en Vlaamse revues, arbeid die hij veracht. Hij ontwerpt film-scenario's, zendt ze naar Gaumont, krijgt ze soms nog terug. Hij tracht madame Lafleur-Nyssen, bankier Presburg en andere invloedrijke personen voor een Waalse filmindustrie te interesseren. Ten slotte komt deze filmonderneming, zonder hem. Presburg en zijn knecht Zeehane hebben de economische leiding. Lode werkt 'n tijd bij de figuratie.

Maar zit inmiddels niet stil. Hij helpt dilettantenverenigingen met de regie. En zulke rederijderskamers zijn er nog talloos vele in Vlaanderen.

TIENDE HOOFDSTUK
EEN KLUCHT VAN DEN BOERMAN.

Het zuivere toneel ligt te dezen tijd min of meer op apegapen. Of 't nog ooit iets worden zal? Jaren speelt men reeds hier „No no Nanette” en daarnaast „No no ta dette.” Het succes van En Chemise daarginds, roept seffens 'n reprise daarnevens van Sans Chemise. Allemaal bejaarde trekstukken en in de Vlaamse revue is 't van hetzelfde laken een pak. Lode speelt mee in Bossemans en Coppennolle en maakt de onwaarschijnlijkste grollen. Dat hij aan het heuse toneel heeft gewerkt, doet hem gemakkelijk in de variétéwereld indringen. Maar als Lode een gewoon Frans blijspel in de Galerie bijwoont, springen hem de tranen van woede in de ogen, zo geacheveerd is dit spel, zo weinig „theater”.

Het Frans toneel verbittert den man, die zinloze dwaasheden aapt in de Folies Bergères, die zijn rolletjes bij de film vervult en bang moet zijn elk moment gedaan te krijgen. Want als brievingaarder of als politieagent moet men toch behoorlijk Frans spreken, nu de stomme film geheel uitgeschakeld is. Tot voor kort moest Lode zelfs op straat bij de foule figureren, afschuwelijk rood geschminkt, tussen lachende passanten. Steeds penibeler intussen doet het pecuniair vacuum zich gevoelen. Hij werkt geregeld oude kennissen af. Madame Lafleur-Nyssen blijft hem eerst trouw steunen, zij 't ook ietwat op 'n afstand. Bankier Presburg is nooit meer thuis voor hem. Als 't rijtje weer 'n keer volledig is afgelopen, pijnigt hij zich met de vraag: „Wie nou?” Hij is verbitterd om de glorie die is uitgebleven, verdrietig om dit kommervol bestaan. Hij durft 't zijn moeder niet schrijven. Soms zit hij op zijn kamer verzen te lezen. Bij voorkeur van Polydoor Ronde. Dat herinnert hem de stem van Judy. Zijn eerste liefde. En zijn laatste. En zo komt opeens het idee: verdikke, die vrouw van Ronde! ze vond me nogal sympathiek, dunkt me, daar moest ik 's heen. Een nieuwe geldbron moet immers aangeboord.

Hij verwittigt tante Anastasie in een edelaardig schrijven van zijn komst, hij vertelt hoe hij den meester na zijn dood getrouw is gebleven, hoe hij vrijwel dagelijks van hem leest; vooral „De Landman en de Dood” vindt hij geweldig, hét meesterwerk der hedendaagse dichtkunst. En of hij 's mag komen? Het pad der kunst gaat niet over rozen, daar weet hij, eilaas, van mee te spreken. Men mag niet het hoogste willen in de kunst, de stomme massa richt ons te gronde. Zonder Uw tegenbericht verschijn ik Dinsdagmiddag, Uw ongelukkige L. Wolff...

Hij zal ongetwijfeld zeer hartelijk ontvangen worden. Tegenbericht is niet meer mogelijk, dewijl het reeds Maandag is. In de tram overvalt hem even de schrik of men Anastasie bericht zal hebben, wat hij voor onaangenaams over den dichter gezegd heeft indertijd in de Taverne de la Reine. Hoe komt dat toch, dat soms een ander uit zijn mond spreekt, waarom is hij niet steeds zichzelf?

Het is een lange tocht, eerst met de tram, dan lopen, de lange Avenue af die naar Boschvoorde leidt. De bomen lekken, het is echt Polydoor Ronde-weer. Overal zijn straten en pleinen naar den Dode genoemd. Avenue Louis Wolff, hoe dat klinkt... Lode Wolff-plantsoen. Hoe sidderde hij toen hij voor 't eerst hier kwam. Alles went, maar nu is hij toch weer nerveus. Eet misschien te weinig. 't Zelfde wat hij toen dacht. Als men een tocht na vele jaren hervat en alle dingen die geweest zijn overpeinst, wordt men week. De Lode van nu, de Lode van toen. Hij loopt voorover, de stok hangt aan zijn arm. Oude stok. Nog ouder is zijn loden mantel, die kaal geworden is. Hij rilt, vroeger gaf de jas warmte. Dat in een mens zoveel mensen wonen kunnen. De een is niet echter of onechter dan de ander. Geen lolletje 't leven. Stel je voor dat die verschillende persoonlijkheden niet alleen een eigen leven leiden, maar verschillende straten gaan, mekaar ontmoeten, verschrikt langs mekaar ijlen. Het is een benauwende gedachte, maar soms is 't Lode geweest of hij in zijn slaap wegging, andere kamers binnen drong, andere huizen bezocht, tenslotte weer thuis keerde en zichzelf in bed vond liggen. Wij zijn dubbelgangers, zegt hij tot zijn oude, dierbare stok, den enigen vriend die hem trouw is gebleven. Vrienden -- heeft hij ze ooit gehad? Hij ziet geen vrouwen, geen kennissen meer. Stevens heeft een nieuwe

Vlaamse troep opgericht, maar wil hem niet. Hij moet gaan verhuizen, naar Antwerpen, waar hij niet de erbarmelijke dag lang dat ergerlijke Frans hoort. Zijn schoenen zijn erg beslikt, hij poetst ze zelden, hij is onordelijk op zijn kleren. Vroeger gewaagde hij vol trots van kunst in armoedspij. Nijdig haalt hij de schouders op, slaat tegen 'n boom.

Deze allee af, dan is daar de vijver van het huis Pol. Ronde. De bomen druipen. Zijn haar is nat. Hij komt zich even terwijl hij loopt, wil toch 'n goede indruk maken op Anastasie. Onder zijn voeten gaan rotte blaren. Daar is de vijver, er staat iemand bij.

Het volgend moment staat Lode stokstijf van schrik, zijn stok laat hij los.

De man, die daar schimmig in de regen staat, zonder hoed, met lange, witte haren, is de Dode, is geen ander dan Polydoor Ronde.

Ben ik gek, ben ik ziek. Het is verbeelding.

Maar de man, die over het vuile water heeft gekeken, wendt zich om. De schim zet zich in beweging, stroef, mechanisch bijna. Met 'n ruk draait Lode zich om, zijn kaken klapperen. Hij talmt echter met teruglopen. De Dode roept hem nog met zachte stem en komt hoekig nader. En even langzaam, gebiologeerd, schrijdt Lode op hem toe, terwijl hij vreemd en te onpas denkt: „Er is dus toch 'n God...”

De fletse ogen achter de natte bril, de witte wilde haren, de zwarte jas, de beverige mond; maar dit alles is wérkelijk; het is geen schim, maar Ronde leeft nog doodeenvoudig.

„Ge zijt meneer Wolff,” zegt de zachte stem. „Ge wordt verwacht, ik ben de broer van Polydoor.”

Lode staat stil: „Ik dacht dat ik Polydoor Ronde zelf zag...”

„Wij geleken aan mekaar, ik ben de jongste.”

Samen gaan ze naar het huis. Hij heeft Lode geen hand gegeven.

„Mevrouw Anastasie kan u tot haar leedwezen niet ontvangen. Ze is sindsdien steeds ziek geweest, ook nu is ze bedlegerig.”

Een zwijgen, maar het vocht dat van de linden druipt, geeft antwoord.

Het is naargeestig, het koude grote vertrek waarin men hem laat. Heel anders dan de weidse museumkamer, waar hij eertijds te gast was.

„Mevrouw Anastasie heeft van uw moeilijkheden vernomen uit uw schrijven, ze overhandigt u dees brief... Wilt u misschien iets warmes, koffie of thee, lust ge gazeuse?”

Men kan hier niet luid spreken, anders zou hij met de stok op tafel slaan om dit betoverd huis uit de slaap te wekken. Lode fluistert: „Ik kom niet enkel, meneer Ronde, om over mijn bezwaren te spreken; ik heb altijd het werk van uw broer geadoreerd... Ik wilde vragen of ik een van zijn gedichten mocht bewerken voor 't toneel.”

De broer haalt licht de schouders op. „Ik heb geen verstand van letterkunde, ik zal Anastasie uw verlangen kenbaar maken. Naar welk gedicht gaat uw voorkeur?”

„De landman en de dood.”

Het is duidelijk dat de broer het beroemde epos niet kent. Hij verheft zich en herhaalt 'n paar maal in zichzelf: „De landman en de dood.”

Als hij weg is, heeft Lode gelegenheid om te zien wat in het couvert zit. Hij vloekt van vreugde: Potstausend! Vijfhonderd franken.

Maar men ademt hier beklemd. Het duurt lang eer de broer van Ronde weerom is. In deze donkere kamer is niets te zien dan kaalheid, weemoed, levenszathed, doodsheid. Het is hier wel de woonstee van een Dode. Daar komt Ronde terug; het is of de dichter zelf uit het Hiernamaals tot hem spreekt, bestraffend: „Het doet mevrouw leed u niet van dienst te kunnen zijn. Ze ziet liefst geen dramatisering.”

De broeder van Ronde blijft staan. Lode verheft zich en murmelt: „Wilt u mevrouw voor haar buitengewone goedheid danken namens mij.”

„Al goed, al goed,” zegt Ronde met vage glimlach. „Jammer dat we u hier niet beter kunnen gerieven...”

Lode gaat langs het droevig water; kraaien krassen troosteloos.

Het is al zeer donker geworden als hij de boulevard overloopt. Zijn hoofd hangt voorover. Hij moet nadenken. Op de boulevard du Jardin Botanique overvalt hem de winterse eenzaamheid. Nu heeft hij geld en geen die hij

't vertellen kan, geen vrouw waarmee hij souperen mag. Hij heeft 'n hekel aan al die onbekenden, die lachend en pratend hem voorbijgaan. Dan gaat hij 'n cafétje binnen en roept: „Un demi,” en hij spoort zichzelf aan: Zuinig, Lode, zuip niet te veel. Het is toch maar wonderlijk dat ze mij zo dat geld heeft gegeven; moeten wel rijk zijn. Wat zouden ze besproken hebben? O, ja, Wolff, die toneelspeeler. Ja, Polydoor vond hem wel sympathiek en ik mocht hem ook wel. Vreselijk, dat een zo begaafde jongeman aan lager wal geraakt. . .

Enige dagen later krijgt hij 'n brief van het studententoneel. Of hij 'n stuk weet, modern. Men zal het hem betalen als hij de regie op zich neemt. Lode leeft geheel op. Hij weet echter geen stuk en dan neemt de gedachte van hem bezit, een drama te schrijven. Maar waarover? En waar? Want hier, in deze kamer waar hij zoveel verdriet en ontgoocheling heeft gekend, waar hij de ganse dag Frans hoort kwebbelen, gaat 't niet. Bovendien heeft hij al lang huurschuld. Hij zou kunnen betalen, maar dan zit ie weer aan de grond. Hij wil naar Antwerpen. Daar zal hij z'n stuk schrijven, en allicht ontmoet hij Judy daar. Hij reist er heen, vindt 'n heel goedkoop kamertje boven 'n café. Nog diezelfde avond verhuist hem 'n oude toneelman, die 't in de expeditie heeft gezocht, met 'n oude ford naar de Minderbroedersrui in de Stad der Kunsten; alleen de oude versleten pluchen bidstoel heeft hij achtergelaten. Het café inspireert hem. Overdag is 't inderdaad doodstil en hij schrijft als 'n bezetene, maar 's nachts is 't 'n hels alarm, want hier hebben veel vrouwen hun rendez-vous en ze slepen op de meest ongewisse uren hun beluste bedgenoten de trap op. Maar zelfs die eerste nacht schrijft Lode koortsig verder een modern zinnespel, een moderne Elcerlyc. Kreten, die hij in het huis hoort, zet hij er pardoos tussen. Daardoor wordt 't een beetje verward, maar men kan 't evenzeer diepzinnig noemen. Het hoofdmotief is al 'n waarborg. Dat is n.l. ontleed aan het schone werk van Ronde „De Landman en de Dood”.

's Ochtens is het klaar en hij schrijft aan Dr. Geluw, de leider van het Kath. Hoogstudententoneel, dat men hem 's anderendaags verwachten kan. En Dr. Geluw staat aan 't station, als Lode uitstapt, zwaaiend met zijn meesterwerk.

Een lectuur vindt plaats. De studenten vinden 't al

prachtig, het is modern, 't is goed Katholiek en zeer Vlaams. Tegen het voorjaar dan zal de première zijn. De rollen worden verdeeld door Geluw. Men vergoëdt Lode de reis en deze keert terug naar Antwerpen, naar het vrolijke huis; maar moet 'n kunstenaar 't leven niet van allekant leren kennen? Alleen, hij is telkens blij als hij weer naar Leuven kan, naar de plezierige jongens, waarmee het heerlijk werken en drinken is. Ze werken zo vurig aan het Nieuwe Spel van den Boerman, gelijk Lode 't gedoopt heeft, met de ondertitel: vrije adaptatie naar 'n gedicht van Ronde. Alle studenten kennen Ronde bij naam, maar zijn gedichten moeten zo vreselijk zwaar zijn. Lode legt alles uit. Hij houdt lezingen over zijn stuk; hij beweert, dat hij den Boerenbreughel heeft gedramatiseerd en hoopt dat men dat later ook in de pers zal zetten.

Dat zijn prettige dagen. Er wordt met volle kannen gewerkt en ze maken hem erelid van het Limburgse studentengild. Maar hij moet eerst „groen” zijn, 'schacht, gelijk men daar zegt en de schachten eed moet hij afleggen: „Ego schachtus collossalus..., jurejurando affirmo nunquam satis clotibus domum rentrerare priusque gallus ter cantat, etc...”

En dat is weer een reden tot zeer hartelijk gelach. Zoveel latijn kent Lode wel uit de kerk en uit de eerste gym, dat hij dit goed begrijpen kan. Ach, ach, die studenten en het valt hem gans niet moeilijk om satis clotibus in z'n hotel aan te komen, vóór de haan drie maal gekraaid heeft. Aan de gezellige kroegavonden, die volgen op de herhalingen, nemen soms professoren deel, die Lode al even aardig vinden als de studenten en menig hooggeleerde zakt onder opgetogen gebrul onder de tafel.

Men voert 'n grootse propaganda. Zelfs zullen bevriende Duitse studentencorpsen verschijnen, maar daar komt een bericht van de Belgische regering dat ze, met 't oog op de toestanden aldaar, het bezoek der Borussiussen niet kan gedogen. De avond vóór de première, gaat de van opwindend sidderende Lode in 'n rijtuig naar 't gevang, waar een ongekroonde koning van Vlaanderen zit, een activist. Er wordt een luide Vlaamse Leeuw en een Blauwvoet gezongen, dan stort men zich weg voor de pandoeren die opkomen. Maar door deel te nemen aan deze manifestatie, heeft Lode weer bewezen 'n goed Vlaming te zijn.

Ook in de andere gilden drinkt men op den Noordelijken kunstbroeder. Men zingt hem soms het Wilhelmus toe en hij gaat met hese stem speecheu als ze „Stoel!” schreeuwen. Hij spreekt van de strijd der Vlamingen, die ondanks de banbliksems wordt voortgezet tot de overwinning. Hij maakt finzinnige toespelingen op de Duitse broeders en op de activisten, die door Brussel belet worden het feest mee te vieren. En weer zingt men het Wilhelmus.

De studenten blijven enthousiast, ook als De Boerman wordt opgevoerd, maar het lekepubliek vindt er niets aan. Lode wordt gehuldigd en het meisje dat Rozaalke speelt en van de Toneelschool is weggelopen, voor ze 't vak verstond, krijgt bloemen. Hoe zou Judy dit hebben gespeeld! Men heeft er niets van begrepen.

Verpletterend is de eerste kritiek die Lode 's anderen-daags in het hotel wordt gebracht. Lode is nog niet wel wakker. Hij is asgrauw van 't drinken van gisteravond en rilt.

Geluw is ontdaan, zegt: „'n Ware furie hebben ze tegen ons ontketend. Courage, vriend, courage, 't is ene franskiljon, den deze!”

Ziet hier wat den deze schrijft: „...ene drolligheid ten enenmale vreemd aan den verheven bard Pol. Ronde. Iets pallieterigs, een oud-Vlaanderen voor de touristen..., een kruis achter op de scène en een ladder natuurlijk, om aan te geven dat 't modern toneel is. 't Gelijkt aan een parodie op Agricola's streven. En dan het onvermijdelijk bordeel: Katholieke auteurs voeren ons liefst in verdachte huizen en in elk stuk met veredelende strekking, vergast men ons op tenminste één lichte vrouw. Slecht ook is de regie en dat juist hebben deze dilettanten ten zeerste van node. Er is voortdurend beweging op de scène, onrust die men eufemistisch met dynamiek verbloemt. Tegen het slot een geweldige vurige preek van den stervenden boer over de hel, zodat alle acteurs gaan ijzen. De zaal echter blijft onbewogen. Deze goede zedelessen zijn evenzeer op 't zogenaamd drama geplakt, als dat witte kruis achter op het zwarte gordijn der sterfkamer. Een expressionisme dat in de ontoereikendheid van den epigoon Woiff een duidelijke kritiek inhoudt op heel die verjaarde richting: goede bedoelingen, veel „ziel”, weinig vorm, geen goede smaak. Men houdt den toeschouwer, die er niemandal van

snapst, voor den aap, En de auteur zelf? Modern toneel — een fraze dit jaar...”

Lode is er kapot van. Hij verneemt er in, dat zelfs zijn geloof ontbloot zou zijn van die goede bedoelingen. Hij hoort niets van de opbeurende woorden van Dr. Geluw, wiens goedig guldensporenslagbaardje heftig trilt. Lode gelijkt wel doof.

Spoedig vertrekt hij naar Antwerpen. Ondanks het voorjaar is het guur als in de winter. In de trein vindt hij nog een krant, misschien iets gunstigers? maar neen: „Van de geest van Ronde's poëem viel niets te bespeuren, enkel dreunden wat klanken na. Laten we dus den Boerman als een authentieken Wolff beschouwen.”

ELFDE HOOFDSTUK

BALANS.

Maar wat is dit? Lode fronsst de wenkbrauwen gelijk hij deed als de Koning in het Groot Schouwtoneel der Wereld. Hij wil te Antwerpen-Oost de trein verlaten en nu is 't hele perron gevuld met baardmannen in lange jassen en met hoeden waarom bont zit. Zij zingen luidkeels 'n lied in 'n vreemde taal. Joden, natuurlijk uit Polen. Maar wat zingen ze? De niet-Polen luisteren goedmoedig toe. 'n Meneer met 'n brilletje zegt glimlachend: „Da's Hatikwah.”

Nors loopt Lode door, zeker ook 'n jood. Maar hij is niet zo stom om zo'n lied aan te horen, waarin natuurlijk wraak en vloek en wat dies meer zij over ons wordt afgesmeekt. Wat doen die hier in dit Germaanse land?

Hij daalt de trappen af. De wind snijdt, maar stevig stapt hij door, blij weer terug te zijn na dat onrustig en ingespannen werk. Zijn weg gaat langs onvriendelijke buitenwijken. Hij aarzelt even voor 'n goedkopen coiffeur, hij moet nodig geknipt. Vroeger, in de dagen van Judy, liet hij zich zelfs manucuren. Hij moet nu zeer spaarzaam zijn, hij heeft er niets op over gehouden. De haren kunnen nog wel iets langer, hij is artiest.

In de Pelikaanstraat wemelt het van baardmannen. Ze staan druk te praten, gelijk de Joodse abbé's in het Montmartrecafé en Lode, geërgerd door dat dievengespuis, sist 'n paar bejaarde Hebreeuwen toe: „Nah, ben je weer aan 't mazzelen?”

De mannen verstaan hem niet, maar ze zijn even geïntimideerd en de goede Lode, dus weer tevreden gesteld, slaat met z'n stok tegen de trottoirrand en mompelt zijn nieuwbakken lijfspreuk, die hij te pas en te onpas aanbrengt: „Trappen en stompen, anders word je getrapt en gestompt.”

Hij had hooghartiger tegen de stomme critici moeten doen, maar juist door zijn bescheidenheid, de minzame hulpvaardigheid om hun zelf de tekst ter hand te stellen,

had hij hun geringschattend oordeel beïnvloed; hoe kwam hij zo stom! Het is misschien mijn boerse afkomst, vader deed voor iedereen de pet af. Hij bevindt zich nu op de Keyserley en het gezellige nietsdoen, het rustig slenteren der goedgeklede jongemannen, die zelfovertuigde blikjes werpen naar de elegante, knappe vrouwtjes, verwekken op nieuw zijn ergernis.

In Hôtel de Londres ziet hij opeens een van zijn klasgenoten uit de eerste gym zitten, met diens moeder. Dat domme Pietje van toen, is nu rechter te Maastricht, als ik 't wel heb. De wereld is klein, stom dat ik 't gym niet heb afgemaakt, maar die eed in Leuven heb ik toch goed begrepen.

Dat Pietje maakte hem vroeger al nijdig, die snertvent stond in de Katholieke Illustratie voorop bij de Hubertusmeute. Hij zou ook zo zielsgraag paard hebben gereden, te paard in de kranten hebben gefigureerd, heroïsch, ver boven het kruipend gemeen verheven, de kop in de nek! En bij deze gedachte rekt hij zich uit zijn gebogen houding, denkt dan aan zijn slechte tanden. Deze aardige jongelui hebben goede tanden, lopen rechtop, kennen geen beroerdigheid. Hij voelt de honger knagen als hij op de Meir is gekomen.

Daar ziet hij tot zijn verrassing een groot aanplakbiljet op de Stedelijke Feestzaal: „Plechtige opening van de Tentoonstelling der werken van Eduard Lucas.” Dat had hij nooit kunnen denken. Hij staat er stil van te kijken, leest opnieuw. Wel ja, die praatjesmaker in de Feestzaal! Zonder zich te bedenken gaat hij naar binnen. Het is zeer officieel, maar het geurt hier als op de boulevard Max. „Uw kaart meneer!” vraagt de portier.

Lode schuift hem op zij: „Quoi, vous ne savez pas qui je suis?”

De man haalt de schouders op, laat hem maar passeren. Misschien is hij wel 'n beroemde zonderling met zijn lange haren en zijn onordentelijke kledij.

En „unvervroren” stapt hij de grote zaal binnen. Daar hangen kolossale doeken van Lucas, somber gloeiende landschappen, welige naakten in grijze toon; Lode gaat van verbazing. Dat had hij niet kunnen denken. „Die Eddie,” mompelt hij vertederd. Maar als hij rondloopt en hier en daar heeft horen fluisteren dat dit „école de Paris”

is, besluit hij het toch niet bepaald mooi te vinden. Het doet ook denken aan de woeste zee bij Ronde in de hal, maar minder heftig en groots, te zeer illustratief, te zeer detaillierend.

Inmiddels laat de opening op zich wachten. Onder de aanwezigen herkent hij allerlei personen uit Limburg, die waarachtig overgekomen zijn voor de expositie van Lucas, maar ze kennen hem niet of willen Lode niet kennen. Ze draaien zich langzaam om, of hun nieuwsgierige blikken glijden langs den sjofele heen. Daar komt ook Pietje, de nieuwbakken rechter met zijn moeder. Die zijn dus ook voor Lucas hier, maar geen van zijn gewestgenoten treedt op Lode toe om te zeggen: „Dat doet me nou werkelijk genoeg jou te ontmoeten.” Men wijst mekaar den burgemeester, den gezant der Nederlanden. Met 'n ruk draait Lode zich om en staat voor 'n kleiner doek, 'n bloemenweitje uit Limburg. Het wekt herinnering... hoewel Lucas dat blijkbaar allemaal anders ziet, donkerder, minder lieflijk. Lode staat te peinzen, tot hij opeens 'n hoge, bekende stem hoort, die hem zich doet omwenden en hij ziet opeens, naar voren huppelend met 'n grote sigaar in de hand, Lucas. Die springt op Arsène Loven toe en zegt duidelijk, terwijl alles stil wordt: „Me voilà avec mes oeuvres!”

Eindeloze redevoeringen worden gehouden, terwijl Lode moet staan en zich steeds flauwer voelt worden. Men prijst Lucas als een der besten van deze nivellerende tijd, een neo-impressionist. Het Impressionisme schijnt het expressionisme te hebben verdrongen; ze vinden maar steeds nieuwe termen uit of lappen oude wat op.

Een zware kunstcriticus uit het Noorden, brengt het op de politiek. Men schudt het hoofd, wil hem attent maken, maar hij gaat door. Er is zo juist gesproken van nivellering: „Men kan ook teveel meemaken, zoveel ervaren omtrent onverwachtse meningsverandering, grenswijziging, hypokrizie, dat men de kluts kwijt raakt, alles gewoon vindt, het onderscheidingsvermogen verliest, en onze kunstzin afstompt...”

Als hij tot aller opluchting eindigt en Lucas ook hem de hand heeft gedrukt, wil Lode op Lucas toegaan: misschien kan hij me helpen! Maar het is moeilijk, in de nabijheid van den meester te geraken. Als 't even stil is, neemt hij zijn kans waar. Hij dringt iemand opzij en hoort pas

later dat dit de burgemeester van Antwerpen is; hij neemt zijn hoed in de hand, buigt en zegt: „Meneer Lucas, ik ben weg van uw werk.”

Eerst begrijpt de aangesprokene niet goed wat het individu voor heeft. Dan roept hij: „Potverdomme Wolff, nu zie ik 't, je bent er ook niet mooier op geworden. Hoe gaat 't ouwe jongen. Maar je moet me verdikke niet met meneer aanspreken, ik ben wérkelijk blij je 's te zien; ik zou je best zo 's willen schilderen, met dat haar zo langs je kop...”

Lucas praat en praat en dat doet iemand goed. Ten slotte inviteert hij hem morgennamiddag op een groot diner in Hotel Century... Lode had liever direct 's goed gegeven, nu zit er niets anders op dan ergens wat warmes naar binnen te slaan, terwijl hij een oude krant van het Dinaso bekijkt: dan proef je niet hoe slecht 't eten hier is. Hij leest over de Poolse joden en de concurrentie die ze de marktkooplui aandoen. Om de vetsmaak te verdrijven drinkt hij nog 'n paar glazen bier.

Middelerwijl is het donker geworden. Onzeker is de gang van Lode. Hij weet niet meer goed waar hij ergens woont, maar als vanzelf voert zijn weg naar de Hopstraat. Hij woont aan de achterkant van 'n kleine kroeg. 's Nachts kan men geen oog dicht doen; tegenover zijn deur, naast hem, boven hem, komen vrouwen met hun klanten. Het best slaapt men in de vroege ochtend.

Hij heeft anders 'n gezellige kamer, dat dient gezegd, met allerlei „pimpante” zaken, uit Brussel meegevoerd. Maar nu is hij bevreesd: stel je voor, dat er al 'n ánder woont omdat hij z'n huur niet heeft voldaan — maar nee, de patrones is hem genegen — of dat er 'n brief ligt, 'n oud telegram, dat zijn moeder...

Als hij langzaam de onheilspellende trap opklimt, weet hij zéker dat daar iemand is, dat hij zelf daar zit, aan tafel. Zijn kaken wijken in ontzetting van elkaar, maar om zijn angst te breken gaat hij hardop praten: „Ik moest me 's biechten,” zegt hij traag, terwijl hij zijn sleutel in het slot steekt, snel de deur open trekt en ogenblikkelijk het licht opdraait...

Niemand; 'n mufte lucht, naargeestig. Hij blijft stokstijf bij de deur staan; hij denkt altijd dat er iemand zit, maar er is nooit iemand in zijn kamer. Het is toch armoe-

diger hier dan hij zich zo even nog voorstelde. Wat in Brussel mooi was, goed geconserveerd namaakantiek, bij 'n uitdrager opgedaan naar advies van Judy, ziet hier vaal, vervallen. Die meubels hebben ook heel wat meege maakt.

Alles is — mislukt, stelt hij vast, terwijl hij op zijn stok leunend op de drempel van zijn kamer blijft dralen, alsof er toch iemand zit. Alles is anders gelopen! Zijn oude loden jas voelt vochtig van de avondnevel. Hij moet noodzakelijk 'n nieuwe hebben, 'n lichte regenjas, filmisch, 'n kokette bruiné hoed, zoals rechter Pietje; van zijn hoed is de rand doorgezweet.

Daar hangt de Christus van Lucas; als ik die op 't ogenblik verpats, krijg ik er misschien flink wat voor. 't Is nu de rechte tijd, als morgen de kritieken komen, de goeie — die ik nooit gehad heb. Een zucht, zijn borst piept. Teveel gerookt, teveel gedronken daar in dat Leuven bij Moeder in den Bel. Hij steunt nog steeds op de oude stok, van Lucas gekregen indertijd, toen het leven beloofde.

Christus, ik geloof niet; maar toch, vergeef me dat ik zo gek met je heb gedaan.

Het is koud hier en ongezellig. Over Limburg hangt nu de avondnevel of misschien is er weer zo'n ijselijke kou als toen in het voorjaar, snijdende stormwind over de Maas. Ik kon niet naar school, alles bevroor weer, ook de Maas. Daarna de sneeuw; lief was dat. Je zag alleen nog de paaltjes zwart langs de weien en de bomen, fijn en triest, drie hier, zeven daar; 'n dak van 'n wit huis, dat nu opeens vuilgrijs was, en violet als de zon doorkwam. Toen kwam de lente, de weien met de meizoentjes, made-liefjes; de meisjes maakten kleine kransjes. 'n Kleurig veldje met 'n paar korenaren, klaprozen, rode klaver, korenbloemen, maar 't was heel anders dan Lucas schildert. Wat dat volk daar aan vindt? Boerenbedrog, de moderne kunst. 'n Klaprozenweitje, en 'n klein boeren-meisje zit daar midden in met witte klompjes. Ik moet toch 's 'n dag naar buiten, altijd de stad da's niks. Ik verlang naar 't landelijke, naar Limburg; maar gedorie, daar hield ik 't vast niet uit, saai, eentonig, vooral in de winter met dat geroddel. Zo'n weitje is alleen mooi uit de verte. Stel je voor, dat zo'n Piet, zo'n malle rechter, zo'n begenadigde, grijnzend op z'n knol komt aangedraafd: moet ik

zeker tegen m'n pet tikken. Dat leeft maar vrolijk en wij, de Wolffs, wij zijn vervloekt, behalve neef Otto misschien.

Dan blikt hij naar beneden. Daar ligt wat verspreide correspondentie. Hij bukt zich, ziet 't nu pas liggen. Drukwerk voor 't merendeel, zeker onder de deur geschoven. Hij is benieuwd, trekt z'n hoed af, gooit hem op 't ongespreide bed. 't Eerste is 'n gestencild stuk „An die Aus-landdeutschen". Hij gooit 't verachtelijk op zij, wat moet hij daarmee? Er is 'n brief uit Limburg, 'n dikke! van pastoor Mestroms. Hij begint ijverig te lezen. Er zijn 'n bende loten bij, wat is dat? 'n Teleurstelling! Daar staat z'n kop nog al naar, voor 'n liefdadig doel te werken, voor de armen van Limburg. Ben ik dan geen arme?

Christus, was ik maar pastoor geworden, dan woonde ik nu geriefelijk in 'n pastorie, at lekker wil'dgebraad, zoals Knoups. Heb ik dan niet genoeg gehad vanavond? Ranzige friet! Ach wat, geef niet om eten immers, of tóch? Geld, Góð, geld! 'k Zal nog 's naar de weduwe Ronde gaan. Die weet toch niet wat ik over haar man zei. Den brutale behoort de halve wereld.

Nur der Lump is bescheiden, nicht der — zijn oog valt op de brochure — nicht der Auslanddeutsche. Bescheidenheit ist eine Zier, doch weiter kommt man ohne ihr. Hij spreekt verdomd goed Duits. Er is 'n boek dat hij in Brussel begonnen was om beter Frans te leren, hoe heette 't: Une vie manquée.

Ik moet iets doen, beginnen met dien Christus te verpatsen.

Dan een angstig omkijken, hij meent dat er iemand in de deur staat.

Hij verdiept zich in de talrijke circulaires en formulieren, die hem blijkbaar door het Duitse Consulaat zijn toegezonden. Het is waar ook, hij is Duitser! Ze hebben zich nooit Hollander laten maken thuis, en da's achteraf gezien nog zo kwaad niet, want vader heeft 't goed gezien: Deutschland wird wieder mal hochkommen!

Hoe die snuiters dat uitzoeken dat hij nog Duitser is. Zouden ze z'n broers ook al dat fraais sturen? Voor 't eerst voelt hij zich wel 'n beetje trots tot dat grote volk te behoren. Heel de wereld is bang voor die kerels! Als hij nou maar niet behoeft te dienen. Een krantje is er, dat Heimatruf heet en dan is er nog 'n blaadje bij, dat hem

opwekt lid te worden van het Sportverband. Echt wat voor mij! Er wordt ook gewaagd van de gezellige avonden hier bij de Deutsche Verein — dat is misschien wat, hij zou er kunnen voordragen; is nog zo slecht niet.

In het blaadje staat ook nog dat Antwerpen 'n Jodenstad is waar de bloedzuigers komen sjacheren en woe-keren, maar dat interesseert hem voorlopig minder. Geld — hij moet geld hebben voor 'n smoking allereerst; zijn oude heeft hij voor jaren in Brussel beleend, zou hem nu trouwens toch te wijd zijn. N.B.! dat consulaat vraagt hem op 'n apart blaadje om bijdragen voor de Winterhilfe, (of de winter nog niet voorbij is). Ze zijn er als de kippen bij.

Het lukt hem de dag daarop, het vroege schilderstuk van Ed. Lucas te verkopen voor 800 franken, want gelijk te voorzien was, zijn de kranten vol opgewonden lof over de kwaliteiten van dezen schilder. Lode laat zich goed scheren, maar de lange haren slechts bijknippen. Hij huurt vervolgens 'n smoking en koopt een gesteven hemd.

Toen hij 's avonds het Century Hôtel naderde, werd hij vol schrik gewaar, dat daar een menigte mensen zich geposteerd had om de gasten te aanschouwen wier wagens voorreden. De politie hield een strook open van 't trottoir.

Lode durfde niet verder; hij had zelfs geen taxi genomen, kwam te voet. Hij had nu plankenkoorts als eens bij Ronde, maar hij deed zich geweld aan en wrong zich door de haag heen. 'n Agent wilde hem tegenhouden, zag dan z'n witte das, salueerde.

Lode hoorde de mensen vragen: „Wie is dat nou?” en hoewel niemand antwoordde: „Da's Lode Wolff,” en de vraag zelf half schertsend geklonken had, maakte ze hem trots. Hij wierp het hoofd in de nek, ook hij was een prominent persoon.

Toen hij hoed, jas en stok afgelegd had en de verblindende zaal binnen moest, ontgleed hem zijn zekerheid opnieuw. Spoedig kwam 'n chef de réception op hem toe en wees hem z'n plaats. Daar kwam hij te zitten tussen een officiersechtgenote, die enkel boezem was, en 'n lange, slanke indolente vrouw, geheel in 't violet; ze leek wel levensmoe, zo kwijnde ze. In het haar droeg ze liefst twee ook violette orchideeën. Nee, op z'n gemak voelde Lode zich niet, ver van Lucas en tussen twee vreemde vrouwen, wier namen hij niet goed had verstaan en met welke het

causeren vrij bezwaarlijk vallen zou. Hij was expres laat gekomen, bijna te laat.

Het leek eerst 'n stijve bedoening, maar alles werd drinkendeweg levendiger. De burgemeester, dien Lode gister opzij had geduwd, sprak zeer beminlijk. Ook de gezant speechte en ten slotte nam zelfs Lode, die moed had geput uit de wijn, 't woord en prees Lucas als oud kameraad en als kunstenaar in warme bewoordingen.

Toen er gedanst werd, was Lode al zo ver, dat hij bij verschillende hem invloedrijk voorkomende personen pogingen deed hen voor zijn filmplannen te interesseren.

Het was hét dîner van zijn leven. Hoewel hij allerlei kleine vernederingen moest ondergaan, b.v. de onvermijdelijke Zeehane, die alle grootheden tufoyeerde en dus ook hier rondliep, zijn hoog geluid doend wedijveren met 't vrolijk gegil van Lucas, de grote Zeehane wilde Lode niet kennen.

Met wien Lode ook nadien omging, allen moesten horen van het souper, waar hij laatst geweest was, met ongelogen zoveel gerechten. Hij citeerde de namen der tafelgenoten en het volledige menu, niettegenstaande hij te nerveus was geweest om 't zich te laten smaken; en hij klakte met de tong als hij de wijnen noemde...

DERDE DEEL - LUDWIG

EERSTE HOOFDSTUK ANDERE ASPECTEN.

„Als je 'n pastoor wil beetnemen, moet je vroeger opstaan,” meende de dikke schilder Loven en stootte de as van zijn sigaret op de plaat van de geweldige atelierkachel, die blaakte van 'n genoegelijke warmte.

Ze zaten bij Lucas, de bloem van Limburgs kunstnaren en maakten gewag van recalcitrante pastoors die allen verzot bleken op slechte fabrieksheiligen à la St. Sulpice en een bloedige afkeer aan de dag legden voor de ware kunst. Loven gaf aan, hoe hij die heren lijmdde, maar Lucas hevelde het discours met zijn bekende tyrannische eigenzinnigheid telkens over naar 'n terrein dat hem meer interesseerde. Sinds geruimen tijd had hij wegens zijn antiklerikale neigingen geen kerkelijke opdrachten meer mogen smaken.

„Wat aansmeren van kunstwerken betreft,” zeide Lucas, „heb je misschien geen ongelijk, maar ik heb iemand gekend, die wel degelijk pastoors wist te bedotten en met gemak! Jullie kent hem bijna allemaal, want hij is bij ons op school geweest. Ik bedoel Louis Wolff, mijne heren, Der Ludwig! de aartsschoft,” en hij hinnikte luid en verheugd.

Men was den man vergeten. De bewondering voor zijn geestig spel op 't college, was vervaagd. Er was zoveel gebeurd. Allereerst de strijd van ieder om zichzelf te handhaven, te bevestigen; belangstelling voor toneel was hier gering. Voorts hadden er in Europa zulke tumultueuse veranderingen plaats gegrepen, dat men meer in het heden leefde dan in een veraf-lijkende voorbijheid. De een schudde 't hoofd, de ander prevelde: „Der Ludwig... nee...” Enkel Loven, die hem voor twee jaar op de tentoonstelling te Antwerpen vluchtig had gezien, en Marius de la Gileppe, herinnerden zich den ouden vriend.

„Ik ben laatst in dat café'tje van zijn moeder geweest,” zei De la Gileppe op zijn bedachtzaam toontje. Hij was ongeveer aan zijn tiende bols en was dus minder zwijgzaam dan gewoonlijk. Bovendien leunde het beroemde model van Lucas tegen zijn elegante borst. „Die Louis schijnt ook gedicht te hebben. Stel je voor, zijn moeder kende het van buiten, heel aardig zo met haar landelijk accent. Iets over de Rozenkrans geloof ik. En in de gelagkamer hing 'n grote foto, die Louis in de een of andere rol voorstelde. Verdomd goed, leek me.”

Lucas kraaide. „Was 't niet Hamlet, stond dat er niet onder?”

„Ja, ja, dat kon wel.”

„En ging dat vers niet zo: Rozenkrans, 't onmisbaar wapen...?”

„Precies,” herinnerde zich Marius.

„Want mijne heren, niet alleen den eerwaarden heer Mestroms, den vriend van-het-kind,” wendde zich Lucas vervolgens tot de rokende en drinkende heren, „heeft deze voorbeeldige Louis belazerd, maar zelfs zijn bloed-eigen moeder, de voornoemde weduwe Wolff. Hij heeft den Hamlet nooit gespeeld! Ik ben samen met hem naar den fotograaf geweest, een scène van aanstellerij die ik mijn leven wel nooit zal vergeten! En dat vers, mijn zeer waarde Marius, was van niemand anders dan van zekeren ouden dichter, Gezelle geheten, maar hij heeft dat natuurlijk aan zijn moeder gestuurd als eigen werk! Maar da's allemaal nog geen doodzonde, dat ie 'n ploert voor z'n moeder, 'n oplichter en 'n schijnheilige is geweest, maar hij was 'n expressionist, 'n dieperik, die altijd over de ziel kwezelde! De eerste verstandige daad van mijn leven is geweest dat ik met dezen filou gebroken heb!”

„Ja, maar hoe zit dat nou met dien pastoor,” vroeg de glazenier Loven, die als expressionist geen kwaadaardige uiteenzettingen omtrent het expressionisme kon dulden.

„Welnu, de oude pastoor Mestroms uit G. had een loterij gesticht tot hulp aan de noodlijdende bevolking van Midden-Limburg. Hij had Louis 'n brief geschreven en hem voorgesteld 'n toneelvoorstelling te houden; enfin, 't was goed bekeken. 't Schijnt dat Louis de brief te laat kreeg. Hij schreef in elk geval terug, dat er tot zijn leedwezen van 'n opvoering niets kon komen, maar dat ie graag

'n paar honderd loten zou zien te verkopen aan zijn invloedrijke en gegoede kennissen, die hij bij bosjes telde in België. Pastoor en de armen wachten nog op de afrekening! Onze grapjas haalde blijkbaar de centen op voor eigen zak; hij heeft niets meer van zich laten horen. Toen ik verleden jaar den bedaagden vriend-van-het-kind tegen kwam, vertelde hij me de toedracht. „Ik moet 't toch iemand zeggen,” zei die, „want die arme oude vrouw wil ik bekommernis sparen”. Ik hield me goed, maar ik moest er om lachen. Die ouwe Mestroms heeft niets geleerd en alles vergeten... Ze zal hem ook wel met opgetogen gezicht Guido Gezelle hebben voorgedragen en hem gezegd hebben dat 't van Louis was, haar braven zoon Louis...”

„Er is dus niet veel van Wolff terechtgekomen?”

„Dat is te zeggen, hij staat in buitenlandse geheime dienst,” lachte Lucas en nu volgde een omstandig verhaal. „Ik ben laatst in Antwerpen in een nachtlokaal den door ons allen zo vereerden Lode tegengekomen. Laat ik jullie ordelijk verslag doen van mijn wederwaardigheden. Wie zich Louis herinnert, weet hoeveel we ons allen van hem hebben voorgesteld. Hij leek met de moderne kunst niet slecht op de hoogte en het is niet overdreven, als ik beweer, dat ik in hem mijn mentor zag en later in Brussel, jaren na 't gym, was ik stellig van zijn toekomstige grootheid overtuigd. Hij daarentegen vond mijn arbeid onbelangrijk; hij hoonde mijn streepsgewijze constructivisme met 't woord Streepjeslisme. Trouwens de meesten van jullie hebben me uitgelachen,” ('n protesterend gebrom ging op) „behalve Marius en die heeft er geen verstand van. Louis was 'n comediant, ook in het dagelijkse leven. Hij deed zich voor als zeer devoot. In 't begin geloofde ik daarin. Maar toen we eens in de St. Gudule waren en hij 'n kaarsje kopen ging en dat plechtig onder 't gemummel van gebeden op 't altaar ontstak — ik weet niet ten behoeve van welke zondige ziel — rolde ik om van de lach. Ik meende trouwens, dat hij 't ook niet menens gedaan had. Op 'n bank lag een enorme pastoorshoed. Ik pakte hem en ging naar Wolff toe om hem dat ding op te zetten; ik proestte in de zeer lege kerk, waar trouwens vrouwen aan 't poetsen en aan 't zingen waren, maar hij gooide zijn borst en buik vooruit en bliksemde me neer met z'n oog-

opslag à la Cyrano. Ik twijfelde toen weer: meent ie 't of niet? Hij speelde soms zo zeer toneel, dat ik 't zelf niet meer wist. En toch ben ik overtuigd, dat, als hij alléén de Adoration Perpétuelle in de Rue Neuve passeerde, hij gewoon doorliep, maar met mij was 't altijd „Even de Finisterre in.” Ik heb toch wel meegemaakt dat ie in 'n hoerekast 'n Hollandsen student, protestant n.b., trachtte te bekeren. Hij voorspelde met prachtige gebaren de komst van den Antichrist binnen 't jaar en ried den Hollander met zalvende stem, zich haastiglijk voor Satan uit de voeten te maken en in de ware kerk zijn toevlucht te zoeken. In zo'n kast had hij het bravour van 'n provinciaal, die weet hoe je met de meiden moet omgaan. Hij was over 't algemeen niet erg verlegen met vrouwen. Hij deed ruw, hard, maar ik geloof ook dat de vent nooit echt verliefd is geweest. D'r was ook 'n Jodinetje — moest ook bekeerd worden — ze was 'n zoekster — of zo iets — schreef ie me. In die tijd poseerde men graag als „zoeker”. Ik moet jullie straks zo'n brief 's voorlezen. Steêvast begint 't met 'n kruis erboven en je vriend in Xo eronder. Ik dee, in die nadagen van het expressionisme en het verdiept religieus bewustzijn, natuurlijk ook aan kerkelijke kunst. Ik maakte 'n Christus en gaf die aan Louis of Lode, zoals hij toen nog heette. Laat ik nou bij hem thuis komen en hem geknield voor dat prul zien liggen! Ik had toen nog geen idee van schilderen, maar 't moest Christus voorstellen en hij had er 'n priedieu voor gekocht van rood fluweel...

Da's één kant van den man, nu de andere. Soms kon je je met hem amuseren, en op de planken was hij verdienstelijk, daar gaat niets af. Hij had 'n speciaal talent voor pathologische gevallen, voor dronkaards, hoogmoedswaanzinnigen. Desondanks is hij er niet gekomen, terwijl veel minder begaafden nu op 't eerste plan resideren.” (Bij deze woorden keek Lucas strak Loven aan.) „In dat boarding house op dé Avenue Louise, waar ik woonde, had je verschillende ateliers. D'r woonde ook 'n schatrijke jongen uit Rotterdam, Schouten, die zich verbeeldde te kunnen beeldhouwen. Lode toont belangstelling voor hem, praat den dommen snob geweldig naar de mond, wat erger is, hij prijst zijn boetseerwerk; ge hebt 'n diep natuurtalent, zegt hij. En de Hollander betaalt ons bier, onze dîners. Dan komt er climax in Lode's beweringen omtrent Schou-

ten's plastisch natuurtalent, maar men kan niet aan de gang blijven. Op 'n goeie dag bezweert Lode hem, hier uit Brussel weg te gaan, iemand zoals Schouten moet bij 'n meester in de leer. „Je moest verdikke naar Rodin gaan, dat is de enige waar jij nog wat van kunt leren.” Voor ik kon barsten, ging Schouten er ernstig op in: „Meen je dat? Ik weet niet wat jullie in me ziet; ik kan er niets aan doen, ik vind 't niet meer dan matig. Ja, ik merk wel dat ik vooruit ga. Maar 't idee is niet kwaad, we moesten dien Rodin maar 's 'n brief schrijven.”

Louis aan 't dicteren, ik vertaal 't in het Frans met alle ernstige inleving in de comédie. „Geef maar mee,” zegt Lode, „hij woont in Meudon, ik heb thuis 't preciese adres.”

't Was 'n prachtbrief. Buiten kreeg ik 't op de zenuwen, Rodin was toen al lang dood. Louis bedwong z'n vrolijkheid. Hij had 'n reuze-idee, zei die, maar er moest geld voor zijn. „We sturen onzen beeldhouwer, hij had beter beenhouwer kunnen worden, uit Parijs 'n brief van 'n bepaald adres. Ik vermom mij met 'n goede baard in Rodin en jij moet huisknecht zijn en als ie dan komt aanzetten, doe ik heel bars en zeg: begin maar eens met duizend francs af te schuiven, dat is hier om zo te zeggen de entreprijs.”

Van deze vermakelijke mystificatie is tot ons leedwezen niets gekomen. Maar je ziet er aan, dat Lode, bij al zijn boefachtige eigenaardigheden, toch wel fantasie had, en al zijn exploiten en trafieken, moet ik eerlijk zeggen, hebben me meer geamuseerd dan mijn gramschap opgewekt. Hij had indertijd bij zijn hypokrizie iets onmiskenbaar fijns, een flair voor schoonheid uit de verte, meer nog dan goede smaak. Hij kon beter regisseren dan bloemen schikken, hij was gepassioneerd voor de kunst. Jammer genoeg dat hij in excessen viel met zijn spreekkoortjes en dergelijke. Maar later moest ie er niets meer van hebben; de hele kunst was quatsch, de tijd was heroïsch en weet ik wat meer voor groteske termen hij gebruikte, maar dit woord kenschetst al z'n vergroving.”

„We zijn allemaal vergroefd,” meende Marius.

„Zo vin je,” zei Loven, „speak for yourself.”

„In het geloof trok hem ook 't theater,” vervolgde Lucas. „Op 'n goeie dag na déveine bij de kritiek, komt

meneer op 't idee trappist te worden, met 'n witte covele, zei de gek, met rondgeschoren kruin en 'n doodskop in de hand; dus 'n soort Hamlet in 't klooster. Hij had op z'n tafel altijd 'n doodskopje van papier maché! In die buien was hij onuitstaanbaar. Ik kon hem alleen maar aanhoren als ik mezelf voortdurend waarschuwde: de vent maalt, hij is er bepaald onbewust van dat ie zo onecht aandoet. Hij zei maar, dat ik moest leren God lief te hebben. Ik weet niet naar welke aanleiding, maar na 'n bepaalde avond schreef ik hem, dat ik van de omgang met hem afzag. Het was 'n bevrijding, de kerel had vat op me. En toen ik hem kwijt was, veranderde mijn visie op alles. Maar soms vrees ik, dat die demon, met z'n kruiperige ogen, me weer bespringt en soms weet ik 't zeker, dat de verdrietige akelige dwaasheid waarmee Wolff de goedheid had me te vervolgen, over de hel en de duivels, weer over me komt. Nu zit ik vrolijk en opgewekt ver van dezen deugniet. Hij druppelde, zoals de schurk bij Hamlets vader deed, het gift van zijn woorden in the porches of the ear..."

Zo hadden ze Lucas nog nooit gehoord.

„Allez, Ida, schenk ons nog 's 'n borrel in."

De bekoorlijke ontblote ging op zilveren sandalen naar het bartje en de gele jenever klokte, eerst haastig, dan stil als monotone muziek, in de vele glazen.

„Het is jullie bekend, dat m'n eerste grote tentoonstelling in Antwerpen in 'n uitermate groot gebouw plaats vond. Allerlei officiële persoonlijkheden verleenden hun luister, tot grote jalouzie van mijn besten vriend Loven. Ik kom binnen met de sigaar aan, om me 'n houding te geven en direct ontwaar ik een vies uitziend heer met stok en lange vette haren: Lode Wolff, of beter een zeer verfomfaaide editie van denzelve. Daar ik al die jaren niets van hem gehoord had, en hij dus niet de bijzondere man, schurk of schouwspeler geworden was, stelde ik ook niet meer 't minste belang in den man. Maar wie beschrijft mijn bevreemding, ontsteltenis, en woede, als die haveloze bohémien daar den burgemeester op zij duwt; ik vreesde 'n aanslag (hihi!). Bij mij aangeland, laat die z'n kop op z'n borst knakken: „Menéér Lucas." Menéér zei die, verbeeld je. „Ik ben wég van uw werk."

Nou, we zijn allemaal ijdel en ik ben bijzonder gauw

geleid, vooral door 'n zo touchante erkenning van 'n vroegeren verguizer. Ik geef hem dus de hand en hij begint over den „Christus” die hij nog altijd van me heeft en die hij zo mooi vindt. Ik beloof hem 's te komen kijken, want hoe onhandig 't ding wel moest zijn, 't is altijd gewichtig jeugdwerk te herzien, ook met 't oog op de kleuren hoe die zich hebben gehandhaafd — ik heb niets meer uit die periode. Ik beloof dus en vraag hem tevens, deel te nemen aan 'n groot diner te mijner eer. Nou op 't diner is de vent verschenen. Hij trachtte met iedereen aan te pappen. Hij kroop, niet gemakkelijk meer, maar volslagen factloos. Hij had tegen mij al gezegd: „ken je niemand die wat geld wil kwijt zijn om 'n mooie film te maken.” Hij hield ook 'n oratie, die wel aardig was, maar vol onhandige vleierij; later was hij vrij ver weg; met 'n doorvland gezicht, 'n hemd vol kreuken, en 'n glimmend smoking vol vlekken, stond hij bij de bar tegen 'n paar jonge snuiters te oreren over 't geloof en 't beest in ons allen. „The beast in me.” In het Engels is dat minder familiaar, klinkt 't indrukwekkender. Ik werd onpasselijk toen ik hem daar weer z'n oude stokpaardjes zag berijden, ik had verwacht dat z'n apostolische actie geheel verflauwd was. En dat was ook zo, want 'n tijd geleden heb ik hem nog ontmoet; ik wilde het Schipperskwartier nog 's zien — Loven zal 't niet met me eens zijn, maar ik bezweer je: mooier dan Marseille, sinisterder, minder overstelpend en daardoor te effectvoller.

We gaan dus treppeken op, treppeken af, gangske in, gangske uit; onder 'n somber gotisch gewelf aarzel ik. Is dit de Vleeshuisstraat of de Drij Hespensstraat? Inderdaad, mijne heren, hier is vlees te koop; we zien in een soort etalage met Oosterse belichting, in 't décor van twee naar mekaar toe buigende olifantstanden, twee schoon vrouwkens ons morose toeknikken. Zo is 't hier huis aan huis. Voor 'n monumentaal ledikant met witte spreij zit een half-naakte dame met 'n zwarte bril op, een handwerkje te maken, zeer naarstig. Als ze niet zo ver ontkleed was, zou men haar voor 'n oude schoolmatres kunnen houden.

Zo schrijden wij voort, 't is de vrouw die ons roept; in een donkere straat, ik meen de Zakstraat, gaat opeens voor 'n schouwvenster een geweldig roodfluwelen gordijn op zij, een blanke arm die schuift, wordt zichtbaar, volmaakt van lijn. Dan lacht ons het gelaat van een naakte

vrouw toe, verleidelijk als een Titiaan, gans niet Rond-rubensvlaams, maar van een slankheid zonder weerga en wij weifelen met onze bekende wankelmoedigheid, gaan voort, sluipen onwennig vreemde kavitjes in.

Ja Loven, onwennig, we kennen jou en je bravoure — als je vertelt; maar ik ben 'n realist en schroef de dingen niet op. Als ik zo'n vrouw had als jij, zouden mij geen melkwiite armen lokken. Jij moet zeggen als je tot je vrouw komt: *Non dignus sum entrare.*" (De hoge hinniklach van den schilder vloog als 'n duiveltje door het atelier.) „Weer 'n kroegje binnen: hier zitten zwijgende negers somber met afzichtelijke meiden; daar zwijgen in een donker hol Arabieren met z.g. Turkse koffie, walgelijk bocht, enkel drasprut, zeggen ze bij de sinjoren. Dit Turkish delight doet ons vluchten, we zoeken vrouwen en geen Arabische knaapjes. Aha, hier moeten we wezen. Een orgel speelt vervaarlijk schoon: Im dunkeln funkeln... Het café heet *Schöne Paula von Helgoland*; bestaat er verleidelijker opschrift? We werpen de deur open en — deinzen ogenblikkelijk terug. Want een schrikkelijk bassende helhond, een demon, een antichrist op vier poten, treedt dreigend op ons toe. Z'n oude baas brengt hem tot bedaren. Ik kijk rond; er is niemand buiten den ouden waard met z'n verzoopen dik aanschijn met keizersnor. Weemoedig buig ik me over de tapkast en vraag waar *Schöne Paula* is.

De oude heer lacht teder en gevleid en wijst op z'n borst. Tja, mijne heren, hij zelf en niemand anders is de *Schöne Paula* en even verlaten als dit kroegje, even desolaat van aanbidders is de oude manvrouw. Hij heeft me 'n foto gegeven, om je naar te lachen; een courtesane uit den jare 1890 met valse boezem, enorme parels. Ida, geef de foto's! Goede vrienden, men kan 't walgelijk vinden, zeker, maar grappig is 't ook. Nietwaar Loven, tous les goûts sont dans la nature! Maar laat nu 'n jongejuifvrouw uit 'n deurtje komen met prachtige blote rug en 'n hoge mannestem en harige handen die zich naar mij toe bewegen; maar ook dit is 'n travesti..., en maestro Lucas ijlt daar vandaan. Uit 'n Grieks café „De stad Rotterdam", klinkt een meeslepend muziek van doedelzakken, snikken, juichkreten; een omhoog, omlaag, dat dronken maakt. Ik ruk de deur open. Griekse matrozen dansen extasisch. Eén houdt een zakdoek vast; tegen de muur staan de mei-

den, klappen op de maat en stampen op de grond. Hoe weerzinwekkend dronken kerels zijn als ze hossen, deze dansende Hellenen verrukken mij uitermate..."

De anderen bogen zich bewonderend over de foto van Schöne Paula en vroegen zich af, hoe dit alles in verband staat met 't uitgangspunt.

„Spaar ons nou verder je couleur locale, en vertel ons eindelijk 's van Wolff," opperde Loven.

„Was ik net van plan. Goed, ik liep dan met m'n ziel onder de arm en besloot de Nassaustraat in te gaan, niet wjl ik deze Thorbeckeplein-sfeer zo waardeer, maar eenvoudig omdat ik moe was van 't voortdurend staan in die zeemanskroegen, waar ik toch geen contact vond. Zo kwam ik in Lille Norge. Ik zit in dit kleine café'tje en daar komt iemand op mij toe, met 'n oude stok, die mijn eigendom eenmaal was, vooruitgestoken, koortsige ogen en wilde vettige haren. Dat was onze oude wederzijdse kameraad Louis.

„Wie gehts?" riep die.

Z'n stem was helemaal veranderd; vroeger zong ie zelfs in de kerk, had 'n heel aangenaam geluid.

Ik was content hem te zien; de eenzaamheid begon me te hinderen en ik deinsde er voor terug het gezelschap van een vreemde vrouw te aanvaarden. Ze waren trouwens, met uitzondering van de blanke schoonheid achter het karmozijnen gordijn, allemaal onsympathiek. Ik stak dus Louis verheugd de hand toe. Maar je weet, hoe 't gaat, als ouwe kennissen na jaren elkander weerzien. We wisten in het begin niet veel te zeggen en dronken mekaar haastig toe. Louis zoop enorm, hij lustte vroeger ook wel een slokje, maar deze hoeveelheden overschreden het geloofwaardigde. Ik betaalde. Het zat er vol met Noren, aardige, frisse jongelui, die echter al bizonder libertijns huishielden met de afzichtelijke havendeernen. Ja, Loven, hoor eens hier, het is mij niet om goedkope Baedeker-anecdotes te doen, maar om de entourage van onzen held nauwkeurig te schilderen. De held in kwestie kwam in de stemming. Hij ging prachtige verzen zeggen van Van de Woestijne, terwijl hij met hete ogen op de vrouwen keek:

*„De meisjes in de taveernen,
„Zij dragen van vurige zijde
„Een keursken, dat spant en split,
„Wij ontwaken aan hare zijde,
„Met den houten mond van de spijt.”*

Die declamatie bracht er mij op te informeren of hij nog aan het toneel was. Hij had mij nog niet naar mijn werk gevraagd en toen zei hij 't dan, met wegwerpend gebaar: „Kunst is kwatsch”.

Het was een openbaring van de naaste soort en toch had ik dit kunnen vermoeden; hij heeft eigenlijk nooit veel begrip gehad van de bedoelingen van kunst. In onze jonge jaren had ie 't maar over de Middeleeuwen, de Kruistochten, de „Gothiekers” en zulke wartaal meer. Maar de Markt in Brussel vond meneer afschuwelijk, dat was gebral, Renaissance, goedkoop verguldsel; van de gratie der laat-Gothiek voelde deze Gotische mens niets! Enfin. „Laten we maar niet ouwehoere, maar liever nog 's wat drinken,” zei-die. Zijn idioom was al evenzeer gehavend als zijn toilet; Ida is er bij, anders zou ik nog andere eigenaardige uitdrukkingen van hem reproduceren naar aanleiding van de meisjes uit de taveerne. Lang bleven we niet, gingen naar de „North Star”, waar men met duurdere vrouwen danste. Ik zeg: „moet jij niet dansen?” Neerslachtig, maar toch met een beetje aanstellerij, schudt hij het hoofd.

„Waarom ben je niet getrouwd?”

Sombere blik: „Ik trouwen?” dat kan niet, eilaas. Laten we d'r nog maar eentje nemen.”

Dan komt er een afschuwelijk Pruisje op ons af, steekt z'n voorpoot in de lucht en zegt „Heil”. Ik geloof, dat ie Schwülstein heette. Hij in het Duits aan 't praten met Lode.

Ik vraag: „Zegt hij *Ludwig* tegen je, heb je je naam weer veranderd?”

„Zwijg!” zegt Lode-Louis-Ludwig, en ik bekijk hem beter nu hij met den Duitser smiespelt. Hij is erger dan schun gekleed, een vieze boord; hij is een drinker geworden, een wrak.

Dan hebben ze het over Joodse kippen en op eens schreeuwt Ludwig, met afwerend gebaar: „Leer jij mij Jodinnen kennen!”

„Farceur, va,” zeg ik.

Het schrale mannetje waant, dat ik iets onweerstaanbaar geestigs heb gezegd, begint met hoge stem te lachen. Hij bevalt mij niet en nu gaat hij potverdomme met mij beginnen, nodigt ons uit met hem mee te gaan, en hij vertelt, wat zijn „trautes Heim” al voor attracties heeft: gramfoon, bier en schnaps. Bij elke aanprijzing knikt Lode droefgeestig.

„Der Ludwig, der kann singen,” zegt Schwülstein.

Het schijnt, dat Ludwig dat „trautes Heim” frequenteert, bij die gramfoon, natuurlijk met zo'n geweldige hoorn, liederen zingt en in de North Star begint Lode opeens met trillende basstem een lied te brullen.

Spoedig komt een kellner hem 't zwijgen opleggen en Schwülstein meent, dat we beter naar een gezellige „Kneipe” kunnen gaan, maar ik wil den vent niet meehebben, weiger kort en krachtig. De aterling buigt als een knipmes en verdwijnt.

Later gaan Lode en ik naar buiten, hij heeft m'n arm genomen, we komen langs het Willemsdok, gaan de Bonaparte-brug over, slaan weer donkere straatjes in. Lode zwijgt, maar rilt van de kou. Dan opeens: „Ben jij nooit bang in die enge, donkere gadsjes, dat je jezelf tegenkomt?” Lucas lachtte. „Later zei hij: „Wat een geluk, dat twee ouwe gezworen kameraden mekaar weer ontmoet hebben en nu gaan we nooit meer uit mekaar.”

Ik was moegelopen en we stapten in de Oudemennekesstraat een zogenaamde „cercle privé” binnen, waar hij koffie liet zetten en opeens begon te ijlen. Wat ik van de nationale Erhebung dacht. Aan zulke dingen denk ik niet. Nou, hij was er trots op een Duitser te zijn. Of ik daarvan nota wilde nemen.

Ik wist niet waar hij heen wilde en riep dus: „Natuurlijk, beste kerel.”

Sinds de nationale Erhebung voelde hij Duits en z'n hele familie voelde Duits. Het was geweldig tot een zó groot volk te behoren. Waarvan acte.

Hij praatte door en ik kreeg de indruk, dat hij van zijn liefde voor Duitsland bestond; een kommervol bestaan weliswaar, maar met de Revue en zo had hij niets meer uit te staan. Hij bleek te werken bij de Eildienst für öffentliche und private Wirtschaftsnachrichten, met zijn vriend

Schwülstein — maar het is een geheim hoor! Dat's de beste kerel van de wereld en wie wat tegen hem heeft, krijgt met mij te doen. Hij is S.A. man, ik weet niet of je dat wat zegt. Hij heeft moeilijkheden gehad, omdat hij te eerlijk was en is toen naar het buitenland gegaan. Ze hebben hem teruggeroepen en den vent, op wien hij iets aange-merkt had, gevangen gezet. Maar Schwül blijft hier arbeiden voor het Vaderland. Het was heroiek, zich voor het Vaderland op te offeren; als er ooit wat van deze rotte beschaving terecht komt, dan is dat omdat Duitsland het heft in handen neemt. Am deutschen Wesen wird die Welt genesen. Weg met Van der Velde, mannekenpis-circocis, die vuile Marxist; weg met zijn neef (want dat gespuis is allemaal familie), den kapitalist Presburg. Ondanks de banbliksems van het demo-liberalisme en de Joodse Plutocratie zal het Vlaamse volk eindelijk tot het Duitse Rijk „heimkehren”.

Ik amuseerde me best en trok met hem naar z'n huis, waar hij betere koffie wilde zetten. Onderweg zei ik: „Maar kerel, als jij zoveel voor je Vaderland doet, dan begrijp ik niet, dat je er niet beter van leeft.”

Ludwig spreekt, met een edelmoedige zwaai van mijn stok, de raadselachtige woorden: „Dat zou ik kunnen, doch in mensen handelen doe ik niet; maar Schwülstein, die leeft er van.”

Die scheen er zijn werk van te maken met belangrijke emigranten in kennis te komen en dan zei-die: „Ach wie liebenswürdig von Ihnen... Aber beruhigen Sie sich doch.” Ludwig deed hem uitnemend na met z'n duizend Bücklingen. Die meneer Schwülstein spoorde Deviezensmokkelaars, Joden en politiek-gevaarlijken op en wist ze soms met een zoet lijntje in Duitsland over te leveren. Ludwig vertelde me nog iets, zeer in het vage, van handel in opium, misschien enkel om interessant te lijken, want van zoiets hou je toch wat over; en ook, dat ie gepooierd had, maar niet-tegenstaande de meid hem niet wilde laten gaan, had ie er de brui aan gegeven. „Nee, da's niks voor mij, om van een vrouw te leven! Als ik m'n eer verlies, ben ik alles kwijt, wat jij.” Intussen loerde Ludwig angstig om iedere „Wat heb je toch,” vroeg ik.

En toen met een bijna huilerige stem: die Schwülstein had hem gewaarschuwd, dat Ludwig vijanden had, onder

de emigranten of de socialisten, die hem wilden vermoorden. Toevallig was ie er achter gekomen. „Ik ben verdornd blij, dat jij gekomen kent, anders was ik niet naar huis gegaan vóór de morgen.”

Opeens begon hij over het diner in Century. Dat was toch grandioos geweest; hij leefde er nog op...”, zei hij grijnzend. „Jij, Lucas, bent m'n beste, m'n enige kameraad geweest.” Hij werd even sentimenteel. Ik denk, ik geef hem straks een paar francs. „Die Schwülstein vertrouwd ik eigenlijk maar half, soms ben ik een beetje bang voor den vent.”

Wolff woonde boven een kavitje achter de Minderbroederrui; we stijgen een smerige trap op, een vrouw, een aardige lichtekooi, wipt de trap af, men zegt mekaar geen goeiendag. Ik denk, dadelijk zal ik mijn Christus boven de schoorsteen vinden. Ach, mijne heren, zijn kamer — hiér is het aangenaam — een mufte lucht; dan zien we om ons heen. Geen Christus met een bidstoeltje er voor, maar A. Hitler, mijne heren, neemt de ereplaats in.

„Heb jij dat schilderstuk van mij niet meer, dat had ik nog eens graag gezien.”

Hij doet verlegen, heeft het te gelde gemaakt. De armoe, je begrijpt. „Het Rijk van Christus is voorbij,” murmelt hij. „Een nieuwe wereld is in wording.”

En inplaats van mijn Christus hangt daar een Führer; Ludwig, zijn ridder, zeer in verval, staart met zijn drinkersogen naar de grond en leunt op mijn oude stok. Dát is onze Louis, mijne heren, met zijn geavanceerde ideeën. Dat is het eind van de purperen opstandige jeugddroom; onze wereld-bestormer is een verstokte reactie-slaaf geworden...

O ja, dit nog. Schwülstein had hem aangezet om in de Sarma, waar wel 's arme Joden eten, met dezen kennis te maken en ze uit te horen. Hij zou zich als Jood voordoen. En toen Ludwig werkelijk óp was van ellende, ging hij trillend, moe van de spot van den S.A.-man, in dat grote eethuis, waar honderden aan geschrobde tafels zitten. Hij viel direct ergens neer; in een glazen uitstalkast hingen vijf geslachte zwijnen. Om moed te krijgen, bestelde hij een goedkope fles Rijnwijn bij zijn eten; kort daarna nam schuin tegenover hem een jonge Jood, vervallen en hongorig, met grote bruine hondenogen, plaats.

Toen hij at, bood Ludwig hem te drinken aan. „Bitte, tun Sie mir den Gefallen, trinken Sie mit.”

De Jood dankte, at somber verder. Toen wilde Ludwig opeens z'n eten bepalen, maar toneelspelen ging hem niet meer zo af. Hij zei „Sie finden mich vielleicht aufdringlich, aber ich bin ein Glaubensgenosse von Ihnen, lasz mich die Rechnung zahlen.”

De Jood keek hem even scherp aan, dan zonk de blik en hij zei: „Ich habe 's mir gleich gedacht, aber wirklich, danke, ich zahle selber.”

Daarna deed ie het nooit meer. Met een zekere wellust vertelde hij allerlei ergs van zichzelf, om dan met een ruk er een zedelijk tintje aan te geven: „Schwülstein is een schavuit, maar soms heb ik honger, heb je niet wat voor me te missen?”

Ik gaf hem geld, en vroeg hem nog waarom hij niet naar Duitsland ging, daar komen ze goede toneelspelers te kort.

Zijn manier van leven was wel vreemd. Maar Louis-Lode-Ludwig was mij niet onsympathiek geworden. Dit was nu een wrak van een mens, onverzorgd, maar onmiskenbaar pittoresk, een gestálte, als hij zo leunend op zijn stok in z'n eigen kamer rondstaarde. Een knop, waarop de zon niet heeft willen schijnen, die nu onder het canaille is geraakt, omdat de film, de radio, en allerhande dingen, mensen van zijn soort het zwijgen hebben opgelegd. Ik voelde werkelijk medelijden toen ik in de ochtendschemering naar mijn hôtél liep.

Maar bizonder onprettig was m'n verrassing, toen het kamermeisje me 's anderendaags 's middags wakker maakte voor een brief met de bekende hand. Ludwig verzocht me categorisch, daar en daar te komen eten en gelijk hij vroeger in Xo had geëindigd, schreef hij nu „met Duitse groet, heil Hitler — Ludwig Wolff.”

Nee, ik had hem nu bepaald lang genoeg gezien en moest bovendien 's avonds bij een jonge vrouw op de Britselei dineren. Ik vertelde deze charmante Waalse waar ik verleden nacht had rondgezworven. Ze wist daar het bestaan ternauwernood van en gaf uitdrukkelijk het verlangen te kennen ook al die kapellekes aan te doen en we waren niet zo kwaad of zo goed of we namen de laatste tram naar de Suikerrui.

Het begon heel genoeglijk. In de Syvende Himmeldronken we Ozy, een merkwaardig absynth-preparaat, door Griekse zeelui gesmokkeld. Heerlijk, maar koppiger dan Pernod. Mijn vriendin danste met een Grieksen stuurman à la Praxiteles en begeerde, dat ik hem zou schilderen. Ik geef toe, dat haar aandacht voor dezen plaatjesmooien gauwdief me niet aanstond en mijn stemming ongunstig beïnvloedde. Ik wilde ergens anders heen. We gingen naar een zeer grote dancing, ik geloof Zenith, namen plaats; een Engelse, door satyriasis aangegrepen, wrong haar lijf in duizend bochten. De Waalse was zeer gechoqueerd en par comble treedt vettig, verwilderd, met boze ogen, -- Ludwig op ons af, maakt een buiging, vraagt mijn vriendin in het Vlaams ten dans.

Ze verstaat niet, is verwonderd. Hij heeft m'n stok al op tafel gelegd, maakt nog een inviterend gebaar en ik zeg: „Non, non, mon cher, Madame est trop fatiguée.”

Hij kijkt me aan, onherkenbaar, met een woeste blik als van een uitgevast roofdier, slaat met z'n stok op tafel, dat de glazen rinkelen en brult luide: „In Flandren kein Französisch, Sie Verdammter!” Opeens een typische Pruis.

Ja, wat moet men daar op antwoorden, als geciviliseerd wezen? „On s'en va,” vraagt de Franse verschrikt, terwijl Ludwig tegen gewoonte met geheven hoofd afmarcheert. We zijn verplicht ons niet te laten intimideren. We blijven nog even en zijn er nog juist getuige van, dat Ludwig aan het buffet ruzie krijgt met een groten kerel, een bruit, waarschijnlijk ook een Duitser. Toen ze slaags raakten, zijn we gegaan. Niettemin, arme Louis Wolff...”

En luid en triomphant klonk Lucas' lach.

TWEEDE HOOFDSTUK
VER VAN HET KLAPROZENWEITJE.

31 December 1935. Ludwig zat te lezen bij een slechte lamp, hij had de poes op schoot. Hij was een beetje sentimenteel tegenwoordig, dat kwam misschien van het overmatig drinken de laatste jaren. Hij ging nog maar zelden de straat op en dan alleen overdag. Maar soms voelde hij zich te zeer alleen op de wereld. Dan klotste hij de trappen af en kwam achter het buffet het kroegje binnen; onder deze onbeschaafde lieden was hij nog iets bizonders, een meneer, een gedeclasseerde, een aristocraat aan lager wal, met fijne vingers. Ze moesten niet over politiek beginnen. Schaapskoppen, prevelde hij dan. Van die en gene mocht hij een pint drinken. Dat was dan goed. Maar op een avond was er iets wrangs. Een paar jonge dokwerkers hadden de kat gegrepen en hoe het scharminkelig dier zich ook verzette, ze goten het bier in de keel. Net kwam Ludwig binnen, begreep niet wat er gaande was. Er was bulderend gelach, de patronne liet maar geworden. Klanten. Ludwig: van de godverdoemme en wat is dat. „Maar daar blijft het schoen en kleen van” zeiden de mannen. Maar Ludwig rukte hun het beest uit de klauwen, nam het grommend mee naar boven: „Hadt ge mij dat kostelijk bier maar gegeven.” En verbaasd waren zij en zij spraken: „Die Herr Ludwig, dat is er toch enen.”

Zo zijn ze hier, achterlijk en wreed soms; ze rukken een vlieg de vlerkskens uit en lachen om het potsierlijk beweeg.

Het werd Ludwig's kat; van schuw werd ze langzaam aan den vereenzaamden kunstenaar gehecht. En dat kwam zo: of het door het bier veroorzaakt werd, eerst at het beest niets; de volgende avond begon ze over te geven — dat was vies, maar grommend veegde Ludwig het gele braaksel op. Daar ze niet eten wilde, deed hij haar melk in de keel, terwijl hij de bek openkneep tussen de kaken. Hij kocht bloedworst voor haar. Ze wilde niet eten. Hij legde haar op zijn bed op een handdoek. Het beest kon zijn urine

niet bij zich houden. Die was ontstellend geel. Hij ermee naar de dierenkliniek, moest lang wachten tussen allerlei arm volk, dat met honden en katten was opgekomen. De zieke beesten, anders mekaars vijanden, keken nu elkaar als berustende mede-patienten aan. Er was geen blaffen, alleen gekreun en het praten van de mensen over hun kwaaltjes.

Hier zit ik nu, dacht Ludwig, tussen gespuis, dat niet weet wie ik ben; ik ben méér en anders. Later kwam ook nog een oude heer, die in het Duits groette, met een hondje. Hij zei eerst niets, maar toen Ludwig vriendelijk van zijn kat begon te vertellen, raakten ze aan de praat. Het bleek een politieke vluchteling; op zijn zieke hondje wijzend, zeide hij: „Auch ein Emigrant.”

Het was of sommige dieren wisten, dat ze moesten worden afgemaakt; ze deden nerveus en jankten zacht bij tussenpozen.

Ludwig en Greet waren bij de laatsten. De wachtkamer was donker geworden. Dan in het licht bij den dokter. Groot, dik, ruw; een slager in zijn witte jas. Hij luisterde ternauwernood, voelde aan de buik: „De nieren”, zei hij. „Ingewanden verzakt. Zullen het uit zijn lijden helpen. Zuster,” riep hij en wilde het beest vastbinden op een tafel.

„Nee, dokter, geef maar medicijn, het beest is niet zo ziek.”

De slager haalde zijn schouders op. „Drie maal daags,” zei hij, „geen gekruide vlees, melk met brood, groente...”

Het was een angstige terugtocht met het beest in zijn actetas, de kop eruit, maar hij dacht niet aan Greet, alleen aan de moordenaars, die op hem loerden om elke hoek; aan Schwülstein vooral, dien hij voor zijn gevaarlijksten vijand hield. Hij ademde pas rustiger toen hij thuis was.

Het beest was akelig om te zien nu hij wist, wat het betekende, dat de buik hing. Was het niet beter om het te laten afmaken?

Voorzichtig legde hij zijn nieuwe en laatste kameraad op het bed en opdat het beest geen last zou hebben van het licht, bond hij aan de spijlen voor het ledikant een deken. Telkens als hij door een reet van de deken keek, zag hij de blik van de zieke kat star op hem gericht; soms streelde hij even of krabde onder de kop en het beestje

likte hem de hand. Van lezen kwam die avond niets.

Men moet niet afleiden uit de zorgen, waarmee hij de arme kat omringde, dat hij een zachtzinnige was en liefde gevoelde voor zijn medeschepselen. Nu juist had hij nog krampachtige wensen om oude docenten, superieuren, critici, die hem getergd hadden, te ranselen, Mayeux, Zeehane, zijn chef op Staatsmijn „Emma” of Agricola te vermoorden of Schwülstein te pijnigen, te villen. Vooral Schwülstein, dezen S.A.-man. Ziehier waarom: Hij was uiterst vertrouwelijk met deze belangrijke figuur onder de Antwerpse Duitsers omgegaan. Er was een warme behaaglijkheid in diens echt-Duitse kamer met geborduurde wandspreuken, kerstboom, gezellige Duitse dienstmeisjes, die Ludwig wel mochten. Misschien was het om de laatsten, misschien was de schrale S.A.-man jaloers, maar ook is het mogelijk, dat Ludwig wel wat gul omgesprongen was met geheimen van de „Eildienst.”

Het trof buitengewoon onplezierig, dat Ludwig als hij flink wat op had, den man allerlei intieme confidenties placht te doen. Later speelde Schwülstein ze tegen hem uit, bedreigde hem met de haat van communisten, die op hem loerden, dan weer met de wraak van Duitsers, van een veemgericht, dat hem uit de weg wilde ruimen, omdat hij te veel wist en te loslippig was. Dat was vooral na de reis met het Duitse schip.

De plezierreis ging uit van een vereniging „Kraft durch Freude”. Einddoel was het Carnaval in Keulen. Na de periode onder de Leuvense studenten zouden dit weer prettige dagen zijn. De meisjes, als steeds, waren aardig, toeschietelijk, maar desondanks, onder die honderden gratis passagiers gevoelde hij zich een nummer, terwijl hij ten eerste van zijn persoon overtuigd was. Wanneer hij vroeger, in zichzelf verdiept, liep te dwalen, voelde hij zich een reus, zoiets als de O.L.V. kerktoeren tussen kleine, wankelende woninkjes. De vaart van zijn gedachten. En bij „Kraft durch Freude” was hij een nummer. Terwijl hij juist had gehoopt en verwacht, in deze nieuwe beweging zich te kunnen verwezenlijken: Er was een behoefte aan Leiders en Figuren, die de massa zou kunnen toejuichen.

Er was een meisje, dat zich niet prettig voelde. Ze was allerliefst, met een perzikhuid en donkerbruine ogen, „ik

heb het zo heet", zei ze, „ik heb koorts," en ze voelde zichzelf aan de wangen.

Ludwig zeide: „Mag ik ook eens voelen?" en hij strekte sidderend zijn hand.

Het meisje lachte. Heel spoedig daarna voelde ze zich al veel beter.

Ludwig, om in haar ogen te schitteren, zong oude, romantische liedjes, maar ook indecente, waar hartelijk om gelachen werd. Stiekum zette hem een bediende aan, een onschuldig politiek liedje te zingen.

Hij zag er geen kwaad in, maar er werd daarna niet geapplaudisseerd, men werd stil. De kapitein riep hem hij zich, sprak hem zeer bars aan: „Ich verbiete mich diese Frechheit."

Ludwig stamelde: „Ganz harmlos, Herr Kapitän" en dacht: krepeer, ploert!

De eerste Carnavalsnacht was heel gezellig met het perzikje, iets liefs, inderdaad iets „harmlos", zonder bewustheid, maar spoedig vlinderde ze naar een jonger persoon.

In Köln bezocht Ludwig een kleine kerk. Daar hoorde hij, dat een oude pastoor was gearresteerd wegens Communisme, omdat hij had gezegd: „Waar ik vrij bidden kan, daar is mijn Vaderland."

Ludwig nam oplettend allerlei verborgens waar. Zijn wantrouwen was gewekt door de angstvallige poging tot censuur op het schip. Ook in de café's was de vreugde geforceerd, hij hoorde glossen op de nieuwe Vrijheid, de nieuwe Honger, de spontane betogingen; scherpe scherts over het afbeulend werk, de slavernij, de oorlogsdreiging. Voorlopig zweeg hij. Tegen Schwülstein, die niet meer in Duitsland komen kon, maar zijn vergrijpen afkocht met spionage- en politiewerk, liet hij iets los, toen hij weer in Antwerpen terug was. Maar Schwülstein hoorde liever geen politiek.

„Drink," zei hij.

Ludwig dronk. En als hij dronk, werd hij sentimenteel. En als hij sentimenteel was, begon hij over zijn moeder, uitvoerig, hoe ze leefde, waar ze woonde. Hoe ze geen kennis droeg van zijn schooiersleven hier. Wat voor goede betrekking hij had gehad, hoe blijde ze was geweest. Hij sprak van het diner in het glanzend Century Hôtel. Nu

was hij een verloren zoon, die met de zwijnen uit de trog af. „Niet, dat ik jou bedoel, lieber Schwül, mijn enige en beste vriend op aarde! Jij en mijn moeder. Mijn moeder gelooft nog in mij. En sacredju, ik zal de wereld nog wel eens wat laten zien. Als ook dit broederland tot het heilige Derde Rijk is teruggekeerd. Heim zum Reich! Halleluja, Heil! nondedju...”

Zo ging het; maar met Schwülstein werd het anders. Wie wist te veel, hij ob Schwül? De man had er slag van, hem voortdurend in paniek te brengen.

Maar de kat, de kat genas, dank zij het diët, dat Ludwig voor haar klaarmaakte. En het was zo gezellig als hij nu thuis kwam, dat miauwend en zich tegen zijn benen dringend, het magere poesje hem tegemoet kwam, op de drempel. Evenwel, veel ging hij niet meer uit, na de steeds alarmerender mededelingen, dat men op hem loerde, dat zijn leven niet zeker was. 's Ochtends liep hij naar beneden. Hij waande altijd, dat er een brief moest komen, waarin men hem smeken zou hier of daar op te treden, een grote gastrol te vervullen. De wereld moest toch zijn kwaliteiten kennen, de een of andere werkelijke kenner moest hem toch indertijd wel eens hebben opgemerkt... Maar alles bleef vergeefs. Hij leefde van ellendige arbeid, vertalingen van handelsbrieven voor minder dan geen honorarium; wilde les geven in boekhouden, maar vond geen leerlingen, wel een ouden zakenman, die na negen les wilde hebben ergens bij het Willemsdok, daar dankte hij voor. De haven met zijn donkere verwulfsels en smalle verlaten stegen lokte hem allerminst.

Oudejaarsavond. De mensen vierten in warme huiskamers en café's met hun verwanten feest. Verleden jaar had de patrones hem nog kouwe wafels gebracht, maar hij was naar Schwülstein gegaan, had het ranzige goedje enige dagen later opgegeten. Hij zou nu blij zijn geweest met die attentie. Buiten regent het en dat maakt het Ludwig makkelijker, zijn verlangen naar feestelijkheid, bier en warmte te bedwingen. Hij heeft zich een klein flesje goedkope cognac gekocht en tracteert er zich op, een arm mens komt al zo veel tekort; hij zit gezellig met de magere poes Greet op schoot. Niemand heeft hier katten. Ik wel. Aardig meisje. Kraft durch Freude, ook niks; onwelriekende massa; maar het meisje was lief, ging niks van af. Lang

geen vrouw meer in mijn armen gehad. Mijn handen trillen. Ben ik al oud? Hij rekt zich even voor de spiegel, die hij nu inplaats van het portret van Hitler heeft gehangen. Dat staat nu in de kast, is hier niet te verpatsen. De vrouw had nog een oude spiegel, waarin hij weer gezichten gaat trekken. Hij trekt Koning-Lear-snuut, oud geworden, grove trekken. Toch heb ik nog chance, maar rimpels bij de mond, kraaietpoten bij de slapen, grijs. Hij neemt een zwaar boek uit de kast. Poes Greet, die van zijn schoot gesprongen is, wipt er weer op, gaat allengs zoetjes ronken. Lode schenkt zich in. De cognac vervult hem met een zalig en wijd gevoel om de wereld in te gaan, te zingen met een vrouw aan de arm; te vagebonderen, arm en rijk te zijn... Hij leest in Polydoor Ronde. Men leest zijn eigen leven in deze levens-zatte verzen van hem, die het alom gezocht heeft en nergens vond. Gelijk wij allen. En dan leest hij de woorden „lapis lazuli”. Ah, Judy had een ring; een antieke zetting sloot om een lapis lazuli, grauwbauw, een vreemde steen met lichte vlekken. En nu herinnert alles aan Judy: „Wang” (zacht dons!). „Mond”, alles. Was dat liefde geweest of zucht om te kwellen alleen; om de zachte te kwellen. Hij drinkt, streelt zwaarmoedig de kat. Het is lekker warm en veilig hier, buiten vervult hem de angst. Tegen twaalf uur kan hij zich niet weerhouden de ramen te openen, te horen schieten, het loeien op de Schelde, dat een kwartier aanhoudt; alle klokken en oude beiaarden beieren en luiden. Hij pakt de poot van de kat en zegt: „Heil en zegen en een betere gezondheid” en lacht even om zijn eigen humor. Greet heeft geen last meer van de nieren nu ze geen scherpe kost meer krijgt.

Hij is moe van het drinken, valt met de kat op de borst in slaap op zijn bed. Droomt, van een klein wekje met korenbloemen en rode klaver, boterbloemen en klaprozen en daar zit een klein, zwart meisje met witte klompjes. Ze heeft blauwe ogen, die, als bij een pop, op en neer gaan en zeggen: „Dag Louis”. Maar hij heeft haast om in het Century Hôtel te komen, waar hij spreekt bij het dîner, zeer bewonderd wordt. Midden onder zijn betoog sluipt een kat de deur binnen, hij wijst op haar, zegt iets geestigs aan haar adres, men lacht luid, maar dan is hij de draad kwijt. De kat miauwt jankerig.

Tegen de morgen is de kat van zijn borst gesprongen,

en staat angstig en onaangenaam luid, voor de deur te schreeuwen. Ludwig wordt wakker en door een plotselinge colère gegrepen, rukt hij de deur open en zendt het beest een schop achterna. Dan wrijft hij zich in zijn ogen en peinst vluchtig over de schop: „never mind, straks likt ze me weer,” valt opnieuw moe van alcohol en vreugdeloosheid in slaap. Weer het weitje. Greetje zit daarin. Hij stapt met pastoor naar huis en moeder zegt: „Greetje was hier, ze vroeg hoe het je ging. Nu je boekhouder bent, zul je wel gaan trouwen. Ze bloosde en zei, ik moest je de complimenten doen.” Nog net bijtijds draaide hij zich om. Achter hem zwaaide iemand met een dolk.

Zo wordt hij telkens wakker en hij hoort zich zeggen tegen de middag: „Mijn eierzucht is voorbij,” en tegelijk weet hij, dat hij liegt, want elke morgen rent hij naar beneden. Of er geen brief is, waarin men hem roepen zal het stervend toneel te redden. Hij is een Martelaar der Kunst. Hij is ook niet te beroerd om ander werk te doen; er stond een advertentie in de krant, een aanbeveling van een nieuw soort schrijfmachines. Daar moet ik proberen de vertegenwoordiging van te krijgen; ik moet iets anders proberen, zó verrek ik van de miserie. Men zal ongetwijfeld verrast zijn door mijn energieke ingeving, want ze vragen geen vertegenwoordiger, maar daarom des te beter. Die nacht sliep hij helemaal niet, dacht koortsig na wat hij zeggen zou. „U moet me niet kwalijk nemen, ik kom zo maar eens oplopen. Ik kom geen machine kopen, maar ik wil ze verkopen, verstaat u? Och, ik handel zowat in alles, auto's, stofzuigers, vliegmachines, ja, verstand van techniek heb ik plenty. Vergeet u niet, dat ik ingenieur was aan Staatsmijn „Emma”. Ja, in Detroit gewerkt, bij Singer naaimachines; bij Philips ben ik ontslagen, omdat ik m'n mond niet kon houden. Daarna smeekten ze me terug te komen, maar da's tegen m'n principes. Ik stel prijs op mijn zelfstandigheid, in zekere mate natuurlijk; al zie ik er door de ongunst der tijden wellicht wat berooid, ik bedoel onverzorgd, uit. Maar altijd, kop-op. Want kijk, in die nieuwe schrijfmachines lijkt mij muziek te zitten, hiervan kan men werkelijk zeggen, dat ze in een lang gevoelde behoefte voorzien, geruisloos, etc.”

Maar men had al vertegenwoordigers, keek stom ver-

baasd naar den vervallen artist, die met hese stem een onsamenvangende monoloog afstak.

Ik ben toch niet te beroerd om te werken, zegt Ludwig verdrietig tegen het valse eerste licht, dat hij in 1936 aanschouwt en legt zich weer terusten. Ontwaakt tegen de avondschemering van het rumoer der lichtekooien in de aangrenzende vertrekken, heft zich op naar de spiegel: weer ziet zijn verwaarloosd masker hem aan, maar nu schrikt hij, hij ziet een ander dan Ludwig. Het is wonderlijk hoe zijn donkere kop op die van een Jood is gaan lijken, men hield hem soms voor een Jood de laatste tijd en dat vermindert zijn hekel zeker niet. Ik moet er 's uit, ik word gek van dat alleen-zijn.

Maar aan de andere kant waagt hij niet, zich aan de gevaren bloot te stellen, die het avondlijk schipperskwartier biedt: een dolkstoot, een schot... Onheilspellend resoneert het schieten van hedennacht, de gillende sirenes, het woedend misbaar.

Als hij het raam weer opent, komt hem de gure lucht tegemoet; maar toch, het verfrist zijn kamer-warme lijf, dat juist uit het dagenlang niet-opgemaakte bed komt. Het regent, dat stemt verdrietig. Hoeveel jaren is hij nu al van plan overschoenen te kopen en die sjofele jas, die kaal gesleten is, waar geen draad wol meer op zit, te vervangen, evenals zijn vette artiesten-hoed, die de schrijfmachineheren wel zal hebben ontsteld. Met zo'n hoed op, hoort men met schilderstukjes te leuren. Ik moest dus met heilige polychromen rondgaan, met de aanbeveling van een paar pastoors; zou misschien wel gaan. Ach, pastoors, die hebben het goed. Vredig temidden van hun gelovigen. Beminde gelovigen, wat zal dit jaar ons brengen, oorlog, honger... Wellicht de Anti-Christ; velen maken zich op om saam met den vijand tegen Christus te strijden... Ik moest m'n moeder in elk geval zalig Nieuwjaar wensen. Of voor goed terug gaan...

Nijdig rukt hij de oude jas uit een kast. Verdomme, er zijn geen kolen meer. Dondert niet, als hij op sjouw gaat, behoeft de kachel niet aan, spaart kolen. Hij zet zijn kraag op en sluit hem met de veiligheidsspeld; hij heeft er onder niets behoorlijks aan. Hij pakt de stok, laat de deur op een kier voor de kat. Likt me morgen toch weer. Snel daalt hij de trappen af. De vrouwen slapen nu. Even langs

de koolverkoper gaan, kolen bestellen. Betaal volgende week. Op straat gaat hij voorzichtiger, loert behoedzaam rond. De charbonnier woont onder den beenhouwer; een vervaarlijk heer als de kattendokter, hij slaat met zijn bijl als een razende. Nieuwjaarsavond — Ludwig rilt.

Waarheen? In géén geval naar de haven. Hij beweegt zich stadwaarts. Zijn schoenen zuigen, hij verlangt naar een café op de Keyserlei. Misschien treft hij daar oude vrienden, artisten die voor hem betalen; misschien Lucas, die prul, die met z'n duiten de pers en de officiële instanties heeft weten om te kopen.

Het denkbeeld, bij Hulstkamp in de lekkere warmte te zitten, met mensen te praten, met mensen van zijn soort, fleurt hem even op. Hij loopt sneller. Hij heeft dorst, moet opeens denken aan de bedevaartplek, waarheen z'n moeder hem 's heeft mee genomen; ze trokken naar 'n geneeskrachtige gewijde bron. Vader was toen al ziek, bewoog niet meer makkelijk en uit een pomp had moeder 'n flesje volgepompt met 't heilige water. Had hij geloofd in de kracht van 't water? Toen hij later op de snikhete dag met moeder en de processie terugtrok, kleefde zijn tong aan 't droog verhemelte. Hij had éven willen drinken, maar hij dorst niet vragen.

Regelmatig keert de gedachte aan de dingen van het geloof terug: „Eert uw vader en uw moeder.” Op z'n vader heeft hij vroeger niet veel gelet. Dood nu, jammer, dat hij er nooit bijzonder op gelet had, een goeie, ouwe man. „In de hemel zien we hem weer,” had de oude vrouw gesnikt.

Kort daarop sluipt een haveloze verschijning met een stok, bij Hulstkamp binnen. Het comfortabel koffiehuis is dermate bezet, dat ternauwernood iemand acht slaat op den onvoldoend gekleden Ludwig. Deze nu zoekt met hongerige blik of hij iemand kent. Niemand. Zonde van 't geld om te blijven, maar de gezellige warmte, het praten, lokt. Waar 'n krant ligt neemt hij plaats. Haveloos — haveloos. Warmte valt hier niet mee. Hij hoort de Hollanders praten, geen artiesten. Hij wacht. Geen kellner. Hij gaat de krant inzien, misschien staat er iets in van bekenden uit Holland, van 'n tentoonstelling van Lucas of zo. Hij leest graag gemengd nieuws tegenwoordig, dat boeit nog. Wat hem hinderde in de Belgische kranten was altijd, dat

allerlei zeldzame prullen, waar hij vroeger welwillende geringschatting voor gevoelde, arriveerden, genoemd werden als bijzondere talenten. Leroy is de man, grinnikt hij, men kan 't ook knarsetanden noemen.

Hij kijkt dus in de krant en constateert dat 't in Holland niet veel beter gaat dan hier; dat troost weer 's. Waar die kellner blijft? Er had 'n incident plaats gehad, toen de Koningin op 't perron kwam; een man had zich door 't cordon heen gewrongen en trok de Koningin aan de mouw om haar attent te maken op z'n zoontje, dat voor haar stond met 'n brief in de hand. Hij was 'n werkloze die aldus z'n nood wilde klagen; een zijner kinderen was kortelings overleden en daar hij arm was, had men zijn kind ongevraagd op de snijkamer gebracht. Daarover klaagde hij zijn leed in de brief, waaraan 'n oranje lintje zat.

Ludwig bromt: „Oranje lintje,” en leest dan kalm verder onder stadsnieuws: „Driewieler te water.” Een oude vrouw met verlamde benen had door de ontzaglijke storm dezer dagen, het stuur van haar driewieler niet kunnen houden, was in een gracht gevlogen, later dood opgevist. De tragi-comische manier waarop het macaber bericht door den krantenman is opgesteld, doet Ludwig even grijnzen; dan gluuft hij ongerust rond, hij voelt dat men de aandacht op hem vestigt. Hij staat op, bonst tegen den aansnellenden kellner: „Meen je nondedju, dat ik tot morgen op je wacht,” gromt hij kwaad. De ander haalt de schouders op. Rinkelend gooit Ludwig de deur van de warme gezelligheid achter zich dicht.

Onbewust slentert hij nu toch de Meir af. Er wandelt veel volk, ondanks de traag siepelende regen, maar niemand kent hij. Bij de Schoenmarkt weifelt hij of hij de kapel van Altijddurende Aanbidding niet even zou binnen gaan. Hij schudt wrevelig het hoofd, slaat met zijn oude, gekneusde stok tegen het trottoir. Er is een andere tijd gekomen, met 't Christendom is 't gedaan, dat heb ik in Keulen gezien. Al wat ik geleerd heb, geldt niet meer. Hij begint de tien geboden te reciteren; dan de vijf geboden der kerk: Geen geboden vastendagen zult gij breken; tenminste eens in 't jaar zult gij uwe biecht spreken... Hij lacht luid, zodat de mensen kijken. Daar was ie nou helemaal overheen. Biechten-jazeker-bij 'n pastoor; 'n zot als Mestroms, die niets wist van 't leven zoals dat hier geschiedde.

In de Korte Nieuwstraat kan hij de Calvariëberg niet passeren zonder zich snel te bekruisen.

Dan bemerkt hij, dat hij toch in de buurt is die hij had willen mijden. Angst groeit in zijn hart en hij snelt de St. Pauluskerk binnen. Hij vat weer moed als zijn schoenen over de granieten zerken klotsen, waaronder de martelaren rusten. Ja, waar zijn ze nou, boven of beneden.

De grote kerk is nogal vol. Weifelend blijft hij staan, besprenkelt zich met wijwater, terwijl hij hoed en stok in de hand houdt. Hij herinnert zich, eens spottend te hebben gevraagd, toen Lucas met z'n rotting naar de St. Gudule ging: „Hoe nu, trek je met een stok op Ons Lieven Heer af.” Beschaamd had Lucas de stok op Zondag thuis gelaten...

Nee om hier te gaan knielen, dat verdomt hij, tussen allemaal die vervloekte huichelaars, die gepleisterde graven en onwetende schoolkinderen. Dank je stichtelijk. 'n Geestelijke komt op hem toe, kijkt onderzoekend, maar vriendelijk. Met 'n ruk wendt Ludwig zich om. Die zwartrokken moeten me van 't lijf blijven; geen droog stuk brood laten ze je verdienen.

Opeens bekruipt hem de lust, luidkeels door het machtige gewelf, waar men stil aan 't bidden is, te gillen met toneelstem: „Heil Hitler!” Maar hij voelt honger, stapt naar buiten.

Een dure maaltijd zit er niet aan. Hij gaat op 'n friture af, neemt voor 'n frank van dat hete goedje. 'n Tijd niet van gehouden, in 't begin eet je er teveel van; je denkt: goedkoop en lekker; dan hangt 't je flus de keel uit. Met de friet in een grote zak, die z'n koude handen verwarmt, haast hij zich 'n café'tje binnen.

„Weinig volk,” zegt hij tegen Madame. Ze haalt de schouders op. „Waarom zijt ge vannacht niet geweest, d'r was geen plaats meer om te staan, zo vol was 'et.”

Bij z'n friet drinkt Ludwig ineens z'n pint uit. Nog een. Het is hier goed. Hij blijft loom voor zich uitstaren, peinst over 'n krantenbericht: d'r had iemand 'n meisje vermoord in 'n park. Als Ludwig 'n enkele keer in de tram zit, welt de waanzinnige lust in hem op, een dame vóór hem de hals af te snijden of haar in die blanke hals te kussen, te bijten. Want, vreemd genoeg, de sensatie is voor hem dezelfde, al kan het resultaat verschillen; de tram exciteert hem meer dan het park...

Ongeduldig zegt opeens de vrouw: „Blijft ge hier wonen, manneke?”

„Ik zoek Vera,” zegt Ludwig nors.

„O, die heb ik al lang niet meer gezien, ze zit misschien hij haar kinderen.”

Ja, Vera heeft kinderen. Zijn meid had jong gespuis, dat schreeuwde. Hij is daar eens geweest, het riekt er slecht. Maar dat schreeuwen, dat intermitterend, irriterend kermen. Je denkt: nu is 't opgehouden; precies 'n halve minuut later begint 't weer.

„Ik heb in de gazet gelezen,” zegt hij tot de patrones, terwijl hij z'n glas neerkletst (weer 'n franc minder gedorie), „ik heb in de Nieuwe Gazet gelezen, dat een manskerel in Berchem zo kwaad is geworden omdat de bébé jengelde, dat ie 'm sloeg — en toen begon 't nog veel feller te krijsen. Toen kreeg die patsak zo'n ongenadig koleire, dat em et wicht pardoos doodsloeg.”

De patrones knikt met 't hoofd: ja, zulke dingen passeren. Ze gaapt.

„Maar ze hebben hem gevat,” deelt Ludwig mee...

De vrouw doet ongeduldig, hij drinkt echter langzamer, wil nog niet heen uit het behagelijke. Hij streelt z'n stok. Met dat ding blijf je toch 'n heer, bovendien van nut als ze me wat willen doen; ik sla ze kapot, ik trek m'n sabel. Hij had daar in die kerk moeten roepen: Heil Wolff! Hitler was net iemand als hij, ook van betere komaf; ook 'n „gedeclasserde”, die zich niet thuis voelde onder minder pak, een getrapte, en dat had hem juist aangezet tot grote dingen; heb ik dat van Agricola? Juist toen hij zo oud was als Ludwig nu, was zijn opgang begonnen. Hitler was ook 'n best toneelspeler. Men had hem verteld hoe uitmuntend die z'n tegenstanders kon nadoen: het Engelse ambassadeurtje Phipps, die met één hand z'n oogglas inzette en met de andere hand gelijktijdig de Duitse groet bracht; hij kon de Joden allergrappigst imiteren in zijn beroemde redevoeringen. Zou ik ook zo'n snorretje... Heil Wolff, Danke sehr, geëhrter Herr Kamerad. De hele wereld aanbidt hem als 'n God. Ik heb ook merde aan de hele wereld; barsten kun jullie allemaal.

Dat ik me door zo'n teef laat „einschüchtern.” Ze maakt 'n herrie met deuren en glaswerk om me weg te pesten. Ik betaal d'r toch voor: „Allee, zet 's 'n plaat op.”

Madame schrikt even van de stem, de wilde ogen. Ze kan toch voor één mens geen plaat op gaan zetten.

„Als ze muziek horen, komt het volk d'r op af,” leert Ludwig. En dan gaat 't: „Chante, chante pour moi...”

„Et la vie n'est qu'un rêve...,” zingt de meid die druipend binnenlaveert.

„Ah schatteke,” zegt ze tot Ludwig en kriebelt hem onder de ongeschoren kin.

Er wordt nu wat gelachen en gepraat over van alles. Ze vertelt wat voor zeevolk met de Kerstmis is binnengekomen en met Nieuwjaar is weggegaan. Ludwig wordt even bleek, als er sprake is van 'n Duits schip dat binnen is gelopen.

Het meisje is onderhoudend. Hij ziet haar voor 't eerst, ze blijkt uit zijn buurt vandaan te komen; ze is van Hasselt in Belgisch Limburg. Buiten is het nat en met 'n arm om Ludwigs hals zingt ze: *„Regentropfen die an mein Fenster klopfen...”*

Dan gaat ze hem allerlei vragen doen over zijn leven, zijn manier van bestaan en getroffen stelt hij vast dat het eerste interview van zijn leven in een kroegje plaats vindt. Maar ze vraagt hem niet naar zijn liefhebberijen. Ze doen dan 'n spelletje; ze is in haar soort 'n intellectuele, 'n leergierige. De hoofdsteden van allerlei landen moet hij vragen. Ze houdt alle havensteden voor hoofdsteden en Ludwig wil haar wegwijs maken. Zij verzucht: „Wat zijt gij geleerd.” Dan noemt ze alle boten die ze kent, en dan de schilders (de schilders!) van Vlaanderen, waar hier allemaal straten naar genoemd zijn.

„Rubens,” bevestigt Ludwig, „da's de grootste. En dan Metsys, Teniers...”

„En Agneessens en Breidel,” zegt ze, maar dat zijn helden.

„Maar d'r zijn toch ook straten naar genaamd,” houdt ze vol. In de Agneessensstraat is ze zelfs in haar jonge jaren in een voorname taveerne geweest.

„Da Vinci,” vervolgt Ludwig. „Weet ge, dat van dien Italiaan een wonderbare Christus op marmer hangt in de Onze Lieve Vrouwekerk...?”

„Dien ga ik zeker zien,” zegt ze. „Ge moet niet peinzen, dat ik niet devoot ben, zulle.”

„Kent ge uwen Catechismus nog?”

Ze gilt van plezier: „Maar zeker! Wat is et uwelijk; et uwelijk is een Sacrament en een overeenkomst tot voortzetting van het menselijk geslacht...”

„En wat is God...?” vraagt somber Ludwig.

„God is een wezen van oneindige goedheid...”

„En als God zo goed is,” fluistert hij hees en onherkenbaar, terwijl zijn ogen flonkeren,” waarom moet jij dan eeuwig branden in de hel...?”

De vrouw schrikt: „Ge zijt me ene vieze!”

Ludwig staat op, werpt vijf franken op tafel, vertrekt zonder gedag, terwijl de vrouwen hem nastaren.

„Hij is zot,” zegt de patrones en gaapt.

De regen frist Ludwig op. Hij reciteert weer de tien geboden. Geen vreemde goden zult ge dienen. Komiek, hoe hij de deerne aan 't schrikken heeft kunnen maken. Wie gelooft nou nog aan de hel? „Gij zult niet doden,” zegt hij met nadruk, alsof hij iemand waarschuwt. Hij kan nu niet begrijpen waarom hij soms zo angstig kan zijn, als hij langs 'n donkere straat komt of 'n hoek om moet. Kwam hij nu Vera maar tegen; die schuift altijd wat geld af... God is 'n oneindig goed wezen, maar Vera is vriendelijker voor mij geweest dan God...

In alle bekende staminesees gaat hij binnen, of staart om het leren voorhang, Katapeion dit en Katapeion dat, overal Grieken en Scandinaven, maar nergens Vera. In de Nassaustraat, in het luxueuzer Broadway, willen ze hem niet binnen laten; het licht schijnt scherp op de natte straat. De man zonder boord laat een stuk van vijf frank aan den portier zien en na deze vernederende handeling mag hij binnen. Hij kijkt naar de uitgelaten passagierende zee-lui, stapt naar buiten en spuwt dan den portier voor de voeten. In een goedkoop kroegje zinkt hij doodmoe neer, maakt verwarde plannen om 'n partij te stichten, redevoringen te houden. Ieder hangt aan zijn lippen; doodstil is het. Dat komt hem tenminste zo voor, maar de drinkers schreeuwen, trachten hem zelfs in een dispuut te betrekken. Hij hoort niet, verdiept in toekomstdromen, de wereld ligt aan zijn voeten.

De rumoerigen vertrekken. Nog maar weinigen blijven over en juist de stilte maakt hem wakker. Hij hoort: „Of-freer de heren 'n biertje.”

'n Hollander geeft 'n rondje. Het kost moeite niet op te

kijken, maar hij is niet bij de heren inbegrepen. Hij heeft dorst, maar het is middernacht. Als Vera geen klanten heeft, is ze na enen in de *cercle privé* Athena. Hij vergaat van de honger. De Hollanders kijken hem weg — mosselen, denkt hij!

Op de natte straat glijdt zijn stok telkens uit. Hij loopt moeilijk en is blij als hij de drempel van 't eethuis bereikt. Daar is 't feestelijk. Fransen lachen. Ze zingen, met grote lichte petten achter op 't hoofd en lichtblauwe truien aan, ze zingen de *Marseillaise* en de patroon zegt niks, hoewel 't verboden is te zingen na middernacht. Vroeger is Ludwig hier met Schwül vaak geweest in de goede tijd. Toen zong er 'n dikke Waal Sambre et Meuse, 'n oorlogslied en toen moest Ludwig toch antwoorden: „Die Fahne hoch...” Hij was indertijd nog enthousiast, het lied sleepte hem mee, maar de Waal streek z'n snorren op, zette z'n handen in de heupen en dreigde kalm: „Ta gueule, hein!” De Fransen kwamen op voor den Waal, er werd goed gevochten, daar was Ludwig wel aan gewend, hoewel hij er oorspronkelijk niet zo van hield. 'n Politieagent. „Une petite bagarre, monsieur,” bezwoeren de Fransen. Ook de patroon merkte schuchter op, dat het niets te betekenen had. Maar alleen begon Ludwig met geen Fransen meer; katoen van gehad. Buik van vol. De Franzosen aten oesters, ze wierpen mekaar speels met de schalen.

Ludwig stond nog op zijn stok geleund bij de deur, dan nam hij plaats, bestelde 'n portie mosselen en koffie. Eerst kwam de koffie in 'n vieze gele gebarsten kop; er droop nog mosselensap langs. Vroeger zou Ludwig 'n andere kop hebben geëist, maar alles went. Armoedspij; met de kunst was 't gedaan. Ludwig slurpte tevreden. De mosselen smaakten hem beter dan het beroemde *dîner* in de *Century*: men is zo weinig op z'n gemak, dat men nalaat te proeven.

Het wordt tijd voor de Athena.

Hij schopt de deur open en daar zit Vera lusteloos naast 'n jongen man. Hij geeft haar de hand, vraagt hoe 't gaat. Ze doet koel en wijst met de ogen naar den Deen, die Ludwig vertoornd opneemt. Ludwig, ook met de ogen, verzoekt de vrouw om geld, maar ze haalt de schouders op. Dan neemt hij maar plaats naast

een warme-worst-verkoper en hij kijkt naar Vera.

Een vulgaire volkswijsheid leert ons: wat een man mooier is dan een aap, dat heeft hij toe. Vera is lelijker dan 'n baviaan; ziek, bleek, oud. Wat de jonge Deen in haar, Russische vaatdoek, ziet? Maar Vera heeft hier het meeste succes, ze troggelt den Deen telkens meer af. Hij heeft blijkbaar z'n hele gage bij zich, schuift af; eerst gewillig, dan beduidt hij haar herhaaldelijk dat ze nu 's eindelijk mee moet gaan. Maar ze eist voortdurend meer biljetten. De omzittenden zien dat, winden zich op. Intussen zwaait hoe langer hoe meer volk binnen, Fransen, ook Hongaren, die schreeuwen. Opeens loopt de Deen woedend weg, een appelronde Hongaar komt bij Vera en wil haar laten drinken. Da's best. Maar opeens ziet men den Deen, vuurrood in 't gezicht, terugkeren. Men roept: „Ga nu mee Vera, schaam je.”

Maar Vera blijft kalm zitten, dan is er een woordenwisseling tussen den Deen en den Hongaar, ze schelden.

„Hönisse,” zegt de Deen minachtend tot den landrot, men weet niet of dit woord kruidenier of kabouter betekent.

De Hongaar is waarschijnlijk van mening dat het een zeer ernstige belediging is, want hij braakt er uit, terwijl zijn wangen bibberen: „Ishtan Kurva!”

Hoe zich dit alles in 'n paar minuten kan ontwikkelen is niet na te gaan, maar de ruzie komt op peil, breidt zich over de Hongaren uit; de Antwerpenaren nemen 't op voor den Deen, de Fransen willen er 'n eind aan maken, maar doen door hun vredelievend geschreeuw de gevechtshitte juist stijgen.

Terwijl Ludwig nauwlettend de operaties volgt, is Vera ontsteld met 't geld gevloten, maar Ludwig is te dronken om ongehinderd de uitgang te bereiken. Alle vrouwen hebben zich gillend en misbaar-makend achter het buffet verschanst. Ieder staat nu; glazen breken. 'n Jeugdig Fransman trekt zijn zakmes, doet 't open en maakt 'n onverhoedse krijgshaftige beweging achterwaarts, zodat Ludwig die daar staat, 'n prik krijgt; zijn hand bloedt. De Fransman heeft het onheil dat hij heeft aangericht, bemerkt en verontschuldigt zich overbeleefd: „Ah, mille fois pardon, monsieur, c'était pas pour vous.”

Ludwig zuigt het bloed op en denkt: krepeer! maar

zegt niets, betaalt natuurlijk ook niet en gaat Vera zoeken op straat. Het is er donker en doodstil, de meeste habitué's van deze wijk hebben gister al hun pay opgemaakt.

Het warme bloed druppelt, Ludwig heeft geen zakdoek, hij huilt bijna van ellende in de natte straat, maar diep is de wonde niet. Alleen de regen maakt de hele hand klam.

Ludwig gaat naar huis...; op de hoek rent 'n kerel tegen hem aan. „Go to hell,” schreeuwt die, 'n Engelsman, en nu pas realiseert Ludwig zich, dat hij niet bang was toen het geveesde gebeurde: 'n man op de hoek.

„Sorry,” roept hij bijna opgeruimd den vlegel na, die weer brult: „To hell with you, damned pig!”

Mooie taal, maar niet half zo mooi als Frans: pardon monsieur, c'était pas pour vous.” Verschoning heer, dat was mijn intentie niet... Zeehane, als hij geërgerd was, sprak me aan met messire Wolff. Hier is het Willemsdok.

Opeens struikelt hij over 'n ijzeren band. Ligt verdoofd, onbewegelijk, moe van de drank. Blijft even steunen, rustig kermen, pijn gedaan, op de natte rand. Hij voelt zich warm, te warm; zijn hoofd gloeit, het water is koel. Hij kijkt in 't water, ziet ratten wriemelen; nee! duivels zijn het, dit is de hel.

Hij gloeit; dit is 't vuur dat geen licht geeft in de buitenste duisternis. Hij siddert en gloeit van de hitte; de duivels komen hem grijnzend en krachtig vatten. „Mee,” brullen ze, „in de eeuwige verdoemenis, in de helse stank.”

Ludwigs neusgaten openen zich, muffe lucht dringt binnen, ook iets van specerijen, maar geen stank. Er is geen hel hier, want het ergste is immers de zieke stank, waar geen aardse walgelijkheid tegenop kan...

Ludwig grinnikt even, komt langzaam overeind, zijn hels visioen is voorbij. Hij geeft 'n schop tegen het ijzer waarover hij gevallen is, 'n hoepel van 'n vat. En vloekt. Hij herinnert zich nu 'n preek over de hel, van 'n pater die zeer plastisch had verteld over die loeiende duivels en de grote fornuizen waar je met tangen in werd gedeponeerd. „En 't bloed begon je in de aderen te zieden,” beweerde Gregorius of Anselmus.

Ludwig lacht bitter, mooie boel, eerst 'n rotzooi op aarde en dan zo'n vooruitzicht.

Het had hem bijzonder gepakt te horen dat alle ver-

bintenissen op aarde, liefde en verwantschap, in de hel hun zin verloren hadden, dat alle dingen die op aarde goed werden genoemd, in de hel volstrekt niets betekenden, dat de moeder met haar kind pijnlijk, en zonder respijt, branden moet; maar ze beklagt haar kind niet, want ieder heeft teveel met zich zelf te stellen — de duivels mogen doen wat ze willen. En de zielen gillen: „Waar-toe werden we geboren.”

De pater had zijn stem laten zinken en weemoedig, vreemd joviaal bijna, gewaarschuwd: „Bedenkt toch, beminde gelovigen, overweegt wat het zeggen wil, daar een eeuwige marteldood te lijden in de vreselijke ovens — denkt aan de moeder die gillend branden moet met haar kind, zonder te sterven. Wij hebben geen begrip van wat *eeuwig* is, zonder eind! Denkt aan de draken en vooral aan de zieke, vieze, stinkende stank... Zijt ge wel geregeld ter biecht geweest? Is daar geen ontucht in uw harten, zonder oprecht berouw? Roei ze uit, biecht u, weest boetvaardig, beminde gelovigen, opdat Jezus die goedertieren is en van een eindeloze genade, u moge vergeven, u mogen ontvangen, hier Boven...”

Ludwig is zelf op z'n Jezuïetisch aan 't spreken geslagen. Hij maakt wijde gebaren en heeft 't warm. Opeens merkt hij, dat hij de weg kwijt is en — wat erger is — ook zijn stok! Hij moppert, na zoveel jaren, zijn trouwe stok.

Wat nu, denkt hij bijgelovig, teruggaan in die regen, in die uiterste duisternis? De weg is onvindbaar!

De praktische gedachten vervloeien. Hij ziet in de duisternis het schitterende weitje, waar 't kleine meisje zit. De pastoor wandelt er langs. Het meisje knikt en zegt: „Dag pastoor Wolff.” De pastoor gaat verder langs golvende korenvelden in de warme zon; hij komt langs de vrouwen die zwijgend het blinkend lijfgoed wassen in de beek, ze buigen zich tevreden over het heldere water. Ook hij is tevreden geen pater te zijn geworden, die schokkende demonische retraitepreken moet ontwerpen, maar rustig door het mooie Limburgse landschap te kunnen wandelen waar Greetje woont.

Hij schudt wakker. Het zwarte Antwerpen! Wat is Limburg toch mooi. In deze natte straat (hoe heet ze? hij is hier vreemd) kwelt hem een zalig heimwee naar 't dorp, waar geen politiek bestaat. Had hij toch de zin van Pastoor

Mestroms gedaan, dan was hij nu ergens rustig kapelaan of pastoor. Misschien zou hij kanunnik worden, bisschop; ach, hij heeft altoos eerezucht.

Hij staat even stil; is dit de Bonapartebrug? Dan is hij weer bij 't begin uitgekomen.

Hij moet even aan Parijs denken. Op 'n avond was hij met Judy bij de Etoile uitgestapt en ze waren 'n paar maal per vergissing de Arc de Triomphe rondgelopen zonder de Avenue in te gaan die ze zochten. Ze dachten dat er aan dat grote plein geen eind kwam, tot Judy gevraagd had, hoe ze op de Rue Balzac kwamen...

„Parijs! Judy!” prevelt hij. Wat vreemd dat men alleen houdt van wat men moest haten: juwelen ogen, semietisch gesluierd. Wat zou ik gelukkig zijn als ik in Parijs woonde in die prachtige Rue Balzac... (Hij heeft nu de Schippersstraat teruggevonden en richt zich naar de kaai.) Deze taal: Aimer, van G  rally! Judy had smaak; Balzac, Baudelaire, daar hield ze van: Vergeefs zoek ik den God die zich verschuilt. Persoonlijk houdt Lode meer van het lieflijke, zoals Alfred de Musset... die heeft 'n gedicht gemaakt, in een nacht als deze, over een man in het zwart gekleed, die hem overal volgt en die op hem lijkt:

*Qui donc es-tu, qui donc es-tu, mon frère
Qui n'apparais qu'au jour des pleurs...*

Luidkeels gilt Ludwig langs de verlaten kaai: „Je suis la Solitude!”

Hij krimpt in mekaar om dit laatste woord, om zijn eigen stem; het is geen abstractie, maar 'n persoon. Hij klappertandt, de vrees vliegt schielijk in hem op, maar feller dan ooit. Iemand in het zwart, met bedekt gelaat, zijn dubbelganger, waar hij vroeger artistiek blaguerend over heeft gesproken, moest hem lijfelijk tegemoet treden, hier op de hoek — in zijn kamer.

Lange tijd blijft hij voor z'n huis staan. Waar is zijn stok om de spoken af te slaan? Kwam er nou maar een meid naar beneden, dat was tenminste werkelijkheid, niets onwaarschijns. Bloedde z'n hand nog maar, dat was tastbaar. Nu moet het onwaarschijnlijke plaats grijpen, waarop hij heeft gewacht, hij voelt het aan zijn klamme handen, aan de koortsige prikkeling in zijn hals; met klimmende angst gaat hij de trap op. Hij weet 't zeker, er is

iemand; de deur is dicht, hij had ze toch op een kier gelaten...

Hij voelt zijn kaken verstijven van afschuw, de deur springt open. Daar is een gedaante, onbewegelijk 't eerste moment, dan stort ze zich met 'n jammerkreet op Ludwig.

DERDE HOOFDSTUK
AANZIET UW ZOON

Er bestaat een kwelzucht in de harten van mensen, een kwalijke wellust om andere harten te bezeren, te kneuzen. Als we daarvan lezen of er 'n vertoning van zouden zien in een theater, we zouden onze schouders ophalen, zo onwaarschijnlijk komt die lust ons voor. Het is vreemd te aanschouwen en tegen de natuur, een mens behagen te zien scheppen in de pijn van 'n ander, zonder dat hij er een redelijk voordeel uit behaalt. Evenwel, deze duistere oerdrift stijgt uit dezelfde bron, waaruit de Geschiedenis opwelt; de wrede wellust zoekt bevrediging in de veldslagen, duels, pogroms, bombardementen, als in hanen- en stierengevechten, boksmatches, knokfilms en anonieme brieven.

De oude vrouw Wolff was doende de kippen achter haar huisje maïs te voeren, toen ze in de gelagkamer volk hoorde. Ze slofte haastig naar voren en zag in het donker den brievingaarder. 'n Brief van Louis! en gejaagd om hem te lezen, schonk ze den man een klare in, schonk over de rand heen, wenste werktuigelijk: frisse Morgen! om dan ijlings haar bril te gaan zoeken.

Eindelijk een brief! hij had omtrent 'n jaar niets van zich laten horen; ze vermoedde wel dat 't hem steeds minder goed was gegaan, overal was crisis, werd gezegd. Het café was aan 't verlopen, zij moest alles alleen doen en kon meestal niet onthouden wat sommige drinkers (tegen 't eind van de week dronk men op crediet) haar schuldig bleven en ze jammerde tegen het meisje dat haar helpen moest: „Wat 'n elenij allewieles.”

Ze hoorde den brievendrager danken en wegstappen. Ze kon in de alteratie haar bril niet vinden, liep naar de meid: „Hier, lees 's vlug,” en de meid, verbaasd en dom, bleef staren: „'t Is geen Hollands, geloof ik, maar buitenlands...”

Ze griste haar de brief uit de handen, het was toch al erg om een ander de beminde woorden te doen voorlezen.

Ze haalde de hele commode onderste boven, hoe langer hoe zenuwachtiger wordend. Ten slotte vond ze een bril; het was de oude van „Vater” zaliger, maar ze kon er toch beter mee zien dan helemaal zonder. Ze hadden tegelijk op de Zaterdagmarkt bij den kwakzalver hun brillen gekocht, puike brillen, maar deze was stoffig en aan haar rok veegde ze de glazen af.

Het was gedrukt, dat was vreemd, en Duits: „Liebe Frau Wolff...” Ze las, trilde op haar benen, iemand, een vriend van Louis, schreef haar dat „Ihr Sohn Ludwig” ernstig ziek was, het wellicht niet lang meer maken zou.

Ze viel tegen de muur, alle hoop zolang gekoesterd, begaf haar in eens. Dan vermande ze zich, men moet iets doen als het vreselijkste over ons komt. Ze nam de sleutel van de linnenkast, haar arme linnenkast en haalde er haar spaarcenten uit. In haar korf deed ze de brief en haar kerkboek. Toen, met een rode hoofddoek om het grijze haar, een veertig-jarige mantel en 'n breedgeruite sjaal om, de korf aan haar arm, stond ze voor de meid.

„Ik moet naar Louis, hij is krank.”

De meid keek haar met domme ogen aan, schudde 't hoofd om meewarigheid te doen blijken, en zei: „Ocherm!”

„Blijft gij hier slapen, zorg voor de kippen, ons geitje en ons verkske.”

Het knorren van de zeug was het laatste wat ze zich van haar herberg herinnerde.

Een lijdensweg begon. Ze had wel van bussen gehoord die naar België voeren, maar in het dorp moest ze verneemen, dat voor kort de eerste vertrokken was, de volgende ging vanavond. Ze wilde lopen, maar dat ontried men haar heftig, wijl ze dan toch even laat aankwam, maar geduld tot de avond had ze niet. Een medelijdend voerman bracht haar op zijn koude, hobbelende huifkar, waar de wind ongehinderd onder door blies, naar stad.

Tegenslag aldaar, uren wachten op de Duitse trein uit Krefeld.

„Krefeld,” zuchtte ze maar. Ze was eertijds uit de buurt van Krefeld gekomen, was getrouwd, had kinderen gekregen; man was gestorven, kinderen getrouwd, er waren er gestorven; ze had kleinkinderen gekregen, daar waren er ook van dood en nu wist ze niet of haar liefste zoon al dood was of sterven ging. Ook leek het, ze wist

niet waarom, dat ze niet naar Antwerpen, maar naar Krefeld moest...

Ze vroeg de mensen in de coupé: „Gaat deze trein naar Krefeld?”

„O, neen,” zeien ijverig de mensen, „hij gaat juist de andere kant op, naar Antwerpen.”

„Justament,” zuchtte de vrouw en begon te bidden.

Het gebed zal de zielen behouden en onder het mumelen van onbegrijpelijke woorden, groeide toch weer de hoop dat zij haar zoon redden zou, haar smeekbeden konden den zieke al wat versterken; de ontstelde beenderen en het kranke ingewand zouden weer bloeien. Ook deed zij plechtige geloften om 't kapelletje van St. Job een maand lang van kaarsen te voorzien. St. Job had ook geleden op zijn ouden dag, had al zijn kinderen dood, maar zijn geloof had ze weer in 't leven teruggeroepen.

Bij de grens waren moeilijkheden; ze had geen eenzelveigheidskaart, wist niet wat dat was. Ze liet hulpeloos de brief lezen aan den vreemden meneer. Hij gaf hem zwijgend terug, het was wel goed. Ze bad en werd pas uit haar gebed opgeschrikt door een medereiziger. Ze had met niemand willen spreken, maar deze man riep haar, grijnzend, aan 't raam te komen kijken: men was hier in Gheel en je kon daar de gekken zien van Gheel achter de barrière. Ze deed of ze niet begreep wat deze zonderling wilde, keek in haar gebeden, maar haar aandacht was afgeleid, ook nu de trein weer liep. De reis was eindeloos, het landschap vaal.

En dan die grote stad; ze herkende Krefeld niet en begreep toen dat ze in Antwerpen was. Ze ging met de stroom mensen mee naar de uitgang, ze was óp voor ze daar was. Het was donker geworden. Ze gaf haar kaartje en vroeg den man waar het Hopstraatje was, waar Louis ziek lag. De beambte had haast, haalde de schouders op. Een ander vroeg ze, die sprak Frans. Weer 'n ander sprak 'n taal die als Limburgs klonk, maar volkomen onbegrijpelijk was.

Ze stond voor het station in wanhoop, begon dan te lopen, uren. Het regende triest, mensen holden voorbij, niemand kende ze, niemand had de tijd om haar te woord te staan. Ze vroeg eindelijk 'n politieagent, die haar niet

goed begreep. Ze liet de brief weer zien en zei: „Hopstraat.”

„Arm vrouwke,” sprak hij langzaam, „ge moet dan zo en zo gaan, maar beter is: ge vat de tram.”

Ze had nog nooit in zo'n tram gezeten; hoe dat schruwde, knerste en deed. Ze zei tegen den conducteur: „Hopstraat”, gaf hem 'n kwartje, kreeg vreemd geld terug met gaatjes er in. Ze zat nog wezenloos naar die munten in haar hand te kijken, toen hij zei dat ze er was.

Maar dat was niet zo, het was de Hofstraat. Ze ging uitgeput op een natte drempel zitten.

Wij verkorten het droevig verhaal van haar omzwervingen, de opflakkingen van er te zijn, vergezeld van de angst haar zoon gestorven te vinden. Uren later, levenloos en zonder hoop ging ze in 'n taxi, een dure auto, die haar wild door mekaar schudde, maar haar voor de deur in de Hopstraat afzette.

Het perceel was gesloten; de chauffeur bracht haar naar voren. In het warme, luide café waar men nog nieuwjaar aan 't vieren was, verscheen de oude vrouw met haar hoofddoek en korf en de helft van haar spaargeld. Een vrouw, met lichtblonde krullen als 'n kermiswif, stond haar te woord. De moeder vroeg hoe 't met Louis was, „ik ben vrouw Wolff.” Ze begreep niet wat de lichtblonde zei; ze praatte rad en onverstaanbaar, ging haar dan voor, achter 't buffet om de trap op.

„Hier woont 'em,” zei de patrones, die 't druk had en weer naar haar klanten moest, „rust u maar goed uit, zulle.”

En daar stond moeder Wolff in een koude, zuurriekende kamer, ze ging snel op 't bed toe... God, niemand lag er in, er had iemand in gelegen..., misschien was hij al begraven en kwam ze te laat. Misschien lag hij in het hospitaal? Ze huilde, en huilde, viel op de knieën, stond weer op, stram en koud, voelde zich dodelijk moe; met 't hoofd op de tafel, door kou, honger en leed overweldigd, viel ze in slaap. Schrok af en toe wakker van gelach, gekraak, vreemd gekerm, in de naburige vertrekken.

In de morgen ontwaakte ze van gestommel, een bekende stap, er trad iemand binnen. Ze herkende in het donker haar zoon; ze richtte zich op, verward; hij leefde, was niet doodziek! Ze viel hem om de hals.

Maar hij schrok ontzettend, had haar niet verwacht. Hij draaide snel het licht op. Vroeg stuurs: „Wat moet dat?”

Maar zij bleef voorshands doorschreien van geluk en doorgestaan verdriet beide, dan keek ze hem aan, begreep het niet, het schreien hield op.

Was dat haar Louis? de keurige boekhouder van Staatsmijn Emma? Een landloper met moddervlekken op z'n gezicht, geronnen bloed op z'n kleren, gebogen, vel over been, verwaarloosd met de blik van 'n zinneloze. Hij rook naar bier.

„Louis,” kreunde ze, „ach Lowieke, wat is er gebeurd?”

Hij keek verstoord: „Kun je me gedorie niet met rust laten?” Maar dan ontgaan en haastig: „Ik was wel naar jou toegekomen, ik was 't van zins.”

Ze zag hem niet aan, rommelde in haar korf, dan reikte ze hem de getypte brief over.

Zijn bleek hoofd werd rood terwijl hij las. Er stond geen naam onder. Hij vloekte dof, keek haar even aan, wilde overlezen. Begon met de datum: 30 Dez. En teder opeens, zoals hij tot de kat gesproken had gisternacht: „Een zalig nieuwjaar, moeder,” en dan in dialect: „Ze hebben ons willen pesten, mij in de eerste plaats. 'n Schavuit dien ik van jou heb verteld, en dien ik gezegd heb hoe jijer geen begrip van had hoe ik hier leef, als je dit zwijnsbestaan leven noemen kunt. Die kerel is mijn doodsvijand geworden, laat hem de kanker krijgen...”

De oude vrouw, in elkaar gezakt, schrok hevig, wilde hem doen zwijgen. Maar het dialect spreken sleepte hem mee, zelfs de ellendigste woorden kregen een vertrouwde klank: „...of het schurft... hij wilde 'jou de stuipen op 't lijf jagen..., als je hier je geliefde reine zoon zou aantreffen in de modderpoel..., tussen de meiden..., en jouw afschuw, jouw ontgoocheling moest mij het meest martelen.”

Het klonk als 'n toneelstuk, deze pathetische woorden, vrijwel onbegrijpelijk voor de eenvoudige vrouw, die maar roerloos zat te staren naar den vervallen zoon, die hier wonen moest tussen de deernen. De wulpse geluiden, het kraken der bedden, de vreemde woorden, schiepen een sfeer van ontucht rond haar heen.

„Maar Louis,” zuchtte ze, „maar Louis, wat je me vertelt.” Ze trilde, wist niet of 't van de honger was. „Alles

is al goed, je bent gezond en wel... da's de hoofdzak..."
Ze keek rond: „Je woont hier goed, maar... waarom hangt hier geen kruisje? Bij 'n braven Katholieken jongen hoort toch 'n kruisje te hangen?"

Louis vroeg haar, om van dit onderwerp af te raken, of ze geen honger had.

„Ik heb vanmorgen niets meer gebruikt," zei ze stil.

Louis sprong op: „Goeie God, en dat zeg je nu eerst."

Hij deed thans iets, wat hij nog nooit had gedaan. Hij ging kloppen op de gang bij een der lichtekooien, zich niet afvragend of ze geen bezoek had: „Hebt ge niet wat brood voor me. De oude vrouw is gekomen, ze heeft de ganse dag niets gehad."

Het klonk toonloos als het lesje van 'n bedelaar. Hij trad binnen bij de bewoonster, een bidet was 't eerst wat hij zag. Ze was alleen, schommelde in haar broodtrommel. Er was 'n schemerlamp, er hing 'n crucifix, er hingen ook 'n paar ingelijste rose plaatjes uit La Vie Parisienne.

„Voilà, mon voisin," zei de blondgeoxydeerde Vlaamse en gaf hem brood en hardgekookte eieren, „C'est tout et j'espère que vous viendrez me voir encore une autre fois."

„Certainement," zei Louis met 'n dankbare buiging en pogend, fraai te parlevinken, „je serai éternellement votre serviteur." Ze lachte hoog.

Gretig eet vrouw Wolff van de leeftocht der lichte vrouw. Als 't op is, zucht ze: „Hèhè," en lacht kalm en tevreden: „Ik ben maar blij, dat je leeft. Ik zal St. Job 'n maand lang met kaarsen bedenken. Maar Louis, luister 's, je moet hier 'n kruisbeeld hebben, beloof me dat."

„Alles beloof ik je," zegt hij zachtzinnig en hij denkt, geroerd: St. Job, dat is dat kleine kapelleken vlak bij mijn bloemenweitje; als pastoor kom je er langs, maakt 'n kruisen voor St. Job op zijn mesthoop, vlak bij het klapprozenweitje waar ik speelde met 'n klein zwart meisje met blauwe oogjes; daar zat ze met witte klompjes.

„En Greetje, heb je die nog wel 's gezien?" vraagt hij, met de ogen omlaag.

„Och Greetje... nee, nee, die heeft al kinderen, ze is toen nog 's bij ons geweest, maar nadat je uit de mijn bent gegaan, niet meer. Och, die had jou graag gehad, dat Greetje..."

„En dat zeg je nu pas..." Hij stuift bijna op. „Ach,

nee moeder, mij wil niemand... Greetje..." Hoe ze geschrokken was, toen de bovenmeester haar bij de arm schudde: „D'r was 'n man, luister dan; d'r was 's 'n vrouw, luister nou..." Fijn klonk dat alles na jaren, als de kerkklok, waarop stond: „Ik zing voor Marie..." Pastoor zijn, rustig in de koele pastorie, het ooft, de marmeren gang, de wijde galmen van het harmonium; langs de linden lopen, kruisjes geven, 'n vriendelijk woord zeggen tegen allen, rustig ver van de stad, de leugen, de intrigues, geen angst meer hebben om vermoord te worden...

Het hoofd van zijn moeder valt zachtjes voorover. Ze moet heel afgemat zijn, deze oude. Hij staat zoetjes op, wil haar op zijn bed leggen, als 'n vader zijn kind..., maar hij kan niet; ze is zo zwaar en hij zo zwak...

Ze wordt er wakker van en lacht: „laat maar, laat maar..."

Hij dwingt haar echter, in het onopgemaakte ledikant te gaan, ze zakt er diep in weg. Daar ze gekleed is, legt hij alleen maar 'n deken over haar. Het is minder koud geworden. Hij stopt haar in, ze glimlacht lieflijk, de oude boerin, murmelt nog: „Morgen moet ik subiet terug, de herberg..."

In zijn behoefte naar tederheid streelt hij de grove rimpelhand, legt ze dan onder de groezelige moltondeken — ze slaapt. Behoedzaam staat hij op, ziet de oude korf, de fraai rhythmisch gevlochten boerenkorf met hengsel, waarmee hij al boodschappen heeft gedaan bij den slager, den bakker — deze korven kunnen geslachten lang mee, zij zijn schoon en onverslijtbaar. Zijn hand gaat er in, hij haalt het oude kerkboek eruit vandaan; het ligt vol bidprentjes, gedachtenisprentjes ook van zijn gestorven broers. Hij bladert in het boek, maar kan niet vinden wat hij zoekt: zou er 'n gebed zijn om een ander leven, een rust, 'n eerlijk bestaan? Zou er 'n modus te vinden zijn het eigen leven te leven, zonder de vrees voor het oneigene, de Andere, de vele Anderen? Geloven zoals Moeder gelooft..., als de pastoor, Greetje en menigeen! Vrede hebben met zijn mislukking, kan dat? Hij bladert nog steeds in het boek, maar dát is er niet in te vinden, misschien in een volledig brevier... In een van mijn kisten moet ik toch nog 'n crucifix hebben, maar ook dat is 't niet; goed voor de eenvoudigen van geest.

Een gekrabbel aan de deur, een zacht miauwen.

Hij doet stil open, streelt even de magere kat, die zich tegen zijn been dringt en omhoog loert met haar gele ogen.

De oude vrouw slaapt rustig. Hij is ook doodop, neemt de overvloedige dekens, maakt van zijn oude jas 'n hoofdkussen, legt zich op de grond neer.

Na jaren komt 'n beetje vocht uit zijn ogen, even, dan overweldigt hem de slaap; de poes strekt zich op zijn borst uit.

COMEDIA EST FINITA.

INHOUD

LOUIS

De Pastoor	9
Neef Otto	17
Hij wilde 'n groot Sinjeur zijn . . .	25
Geen Bouwmeester maar Boekhouder? .	36

LODE

Experimenteren	45
J'adore les artistes	57
Polydoor Ronde	70
De Nieuwe Ster	77
Lode breekt met Lucas	83
Gezellig avondje bij de Familie Presburg	91
Zomer	98
Herfst	108
In Verkeerde Handen	115
Een Klucht van den Boerman	123
Balans	131

LUDWIG

Andere Aspecten	139
Ver van het Klaprozenweitje	154
Aanziet uw Zoon	174

